

వేదాంగాలు

ఆంధ్ర వ్యాకరణ సర్వస్వము



ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్
www.freegurukul.org

సదాశివ సమారంభం



గురు దక్షిణామూర్తి



గురు వేదవ్యాస మహర్షి



గురు శుక మహర్షి



గురు నారద మహర్షి



గురు వాల్మీకి మహర్షి



గురు కృష్ణుడు

శంకరాచార్య మధ్యమాం



గురు దత్తాత్రేయ



గురు బాహుజి



గురు గోతమ బుద్ధ



గురు ఆదిశంకరాచార్య



గురు రామానుజాచార్యులు



గురు జ్ఞానేశ్వర్



గురు రవిదాస్



గురు కబీర్ దాస్



గురు మైత్రన్య మహా ప్రభువు



గురు నానక్



గురు రాఘవేంద్ర స్వామి



గురు విరభ్రహ్మేంద్ర స్వామి



యోగి బేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం



గురు చైలింగ్ స్వామి



గురు లాహిరి మహాశయ



గురు రామకృష్ణ పరమహంస



అమృత శారదా దేవి



గురు వివేకానంద



గురు సాయిబాబా



గురు అరబింద్



గురు రమణ మహర్షి



గురు యోగానంద



గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద



గురు మహర్షి



గురు చిత్తాప్రకాశానందగిరి



గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..





“ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్” ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో భాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా) నుంచి సేకరించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో భాగంగా ఈ ఫౌండేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్ఛంద సంస్థ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు వ్రాసినట్లయితే (లేక) సేకరిస్తే మాకు తెలియచేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిచేయుటకు, భాగస్వామ్యం అగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రదించగలరు.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in>
- 2) ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
- 3) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్ : <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) మొబైల్ ఆప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన,ధర్మ ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు డిజిటల్ లైబ్రరీ సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలేని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైటు అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకొన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org

Mobile App: Free Gurukul

email: support@freegurukul.org

Facebook: www.facebook.com/freegurukul

Help Line / WhatsApp: 904 202 0123

“ మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేది ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందరికీ అందించబడాలి “

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ పాద సమర్పణమస్తు

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. x

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Manuscripts
Title:
Author:
Year: to
Subject: Any Subject
Language:
Scanning Centre: Any Centre
Clear Search

Presentations and Report
Statistics Report
Status Report
Feedback | Suggestions |
Problems | Missing links or
Books

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at ICAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click [Here](#) to know More about DLI ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	INSA	Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Author's Last Name																														
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Year																														
1850-1900					1901-1910					1911-1920					1921-1930					1931-1940					1941-1950					1951-
Subject																														
Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...																						
Language																														
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu																						

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసించజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవనంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. ఆనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల పల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖



మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

ఆంధ్రవ్యాకరణ సర్వస్వము

గ్రంథకర్తలు

శ్రీ శేషాద్రి రమణకవులు

కతావధానులు.

రామా అండ్ కో.,

విద్యావిషయిక ప్రచారకులు,

ఏ లూ రు .

ట్రాంచెస్ : మద్రాసు, గుంటూరు.

౧౯౪౨

సర్వస్వామ్య సంకలితము]

[ప్రచురము రు ౦-౧౨-౦

పాచ్చింపు ధర రు ౦- ౧-౦

పీఠిక



విద్యాశాఖాధికారులు ఉన్నతపాఠశాల లందలి విద్యార్థిలోకమున కాంధ్ర భాషాప్రాముఖ్యత నభివృద్ధి యొనరింపుచు వ్యాకరణమున కొక (సెలబస్సు) ప్రణాళికను నిర్ణయించిరి. అద్దాని ననుసరించి ఈ వ్యాకరణ సర్వస్వమును రచించితిమి.

పాఠశాలలందు బండితోపాఠ్యాదులు గొండలు బాలవ్యాకరణమే బోధింపవలసియుండునని తలంచుచున్నారు. అందలి సూత్రము లభిప్రాయగర్భితములై సర్వజన సులభములుగాక విద్యార్థులకుఁ గొఱుకరాని కొయ్యలైయున్నవి. బోధకులు వాని గుప్తార్థములను వెల్లడించుపట్ల నెంతయో శ్రమపడవలసియుండును. మొదటినుండియు వ్యాకరణమనిన నెంతయో భీతినొందు విద్యార్థులపట్ల బోధకుల యీ శ్రమ యడివిఁగాఁచిన వెన్నెలయగుచున్నదని యనుభవజ్ఞులకు స్పష్టమైన విషయమే. బలవంత మాఘస్నానముగా విద్యార్థులచేఁ గొన్ని సూత్రములు వల్లవేయించినను నయ్యవి అర్థశూన్యములు, అగమ్యగోచరములు, అనుభవదూరములునైన చిలుక పలుకులఁబోలి యుపయోగ శూన్యముగాఁనున్నవి. కావున వ్యాకరణవిషయములు సులభగ్రాహ్యములై యనుభవైక వేద్యములై యుండుట్ల యత్యంతావశ్యకముగదా !

నాల్గవఫారమునకు అలంకార ఛందోవిషయములుగాక తక్కిన గ్రంథమంతయును, అయిదవ ఫారమునకు అలంకార భాగముతప్ప తక్కినదంతయును, ఆటవఫారము (S.S.L.C.) నకు గ్రంథమంతయుఁ బూర్తిగను బోధింపఁదగును.

ఉన్నత పాఠశాలలయందు మాకుఁగల చిరకాలానుభవమును బురస్కరించికొని గ్రంథమును రచించితిమి. పండితోపాధ్యాయు లిందుఁగల లోపములను దెలియఁజేసిన క్షత్తజ్ఞతా వందనములతో మున్నుందు ముద్రణమున సవరించుకొనెదము.

ఈ వ్యాకరణ సర్వస్వమును దమ రామా కంపెనీ ప్రచురణములందుఁ జేర్చి అచిరకాలమున ముద్రించి ప్రకటించిన రామా కంపెనీ ప్రోప్రియిటరులగు మహారాజశ్రీ ఈదర వెంకయ్య పంతులువారి నభినందించుచున్నారము.

ఇట్లు విధేయులు,

శ్రీ శేషాద్రి రమణకవులు,

కళావధానులు.

కృతజ్ఞత

అభ్యర్థించిన మాత్రమున అవ్యవధియైనను అభ్యంత
రము చెప్పక యీవ్యాకరణ మాద్యంతము పరిశీలించి తగిన
విధముల సంస్కరించి వెంటనే ముద్రించుట కవకాశము
కలిగించి సహాయపడిన, మాపురపాల సంఘేన్నత పాఠ
శాలాంధ్ర పండితులగు బ్రహ్మశ్రీ ఉభయభాషా ప్రివీణ
కవిశేఖర గరికపాటి మల్లావధానులుగారికి మా కృతజ్ఞతాభి
వందనములు సమర్పించుకొనుచున్నారము.

ప్రకాశకులు

**TELUGU GRAMMAR SYLLABUS FROM THE LATEST
EDUCATIONAL SYLLABUS OF HIGH SCHOOL FORMS.**

కొత్తగా మార్పుజెందిన హైస్కూలు పాఠముల విద్యావిధానములోని
ఆంధ్రవ్యాకరణ ప్రణాళిక

I Classification of Sounds.

వర్ణసమూహము, వర్ణోత్పత్తిసాధనములు, పరుష సరళ అక్షరములు
దంత్యతాలవ్యాది వర్ణ భేదములు.

పదములందు ఆద్యక్షర నియమము.

కళలు, ద్రుతప్రకృతికములు.

సిద్ధ సాధ్య బిందువులు, అనుస్వారభేదములు.

II Classification of Words in general.

తత్సమ, తద్భవ, దేశ్య, గ్రామ్య భేదములు.

ఏకచ్ఛేద నూచక వర్ణములు.

తత్సమము లేర్పడు రీతి.

III Rules of Sandhi.

సంధి నూత్రములు:—

A. సంస్కృతసంధి:—

1. నవర్ణదీర్ఘసంధి, 2. గుణసంధి, 3. వృద్ధిసంధి, 4. నకారాంత
కబ్ధసంధి, 5. హల్సంధి.

N. B. (శేవల పదవిభాగము మాత్రమే నేర్పవలసినది.)

B. తెనుగుసంధి:—

1. అచ్చసంధి, 2. దృతప్రకృతికసంధి, 3. అమ్రేడితసంధి, 4. నమాన
సంధి య-రు-ను పు-టు; గాద్యాగమనంధులు.

IV Typical declension of Nouns, 'Pronouns Numerals and Aupavibhaktika words.

1. నామవాచక, నర్వనామ, సంఖ్యావాచక, ఔపవిభక్తికములకు లింగవచన విభక్తిరూపములు.
2. విభక్త్యుపయోగములు.

V Samasa or Compounding of words.

1. సమాసస్వరూపములు:—సిద్ధసాధ్యభేదములు.
2. తత్పురుష, కర్మధారయ, బహువ్రీహి, ద్వంద్వ ద్విగునసమాసములు.

VI Verbs Conjugation and Verbal forms.

1. సమాసక్రియలు.
 - a. భూత, భవిష్యద్వర్తమాన తద్ధర్మార్థక రూపములు.
 - b. ఆత్మనేపద, ప్రేరణ, ప్రార్థన, ఆశీరాద్యర్థక రూపములు.
2. అనమాసక క్రియలు:—భావార్థక, క్వార్థక, తుమున్నాద్యర్థక, చేదర్థక, ఆనంతర్యార్థక రూపములు.
3. వ్యతిరేకరూపములు.
4. విశేషణ రూపములు.
5. శబ్దపల్లవములు, తత్సమధాతువులు.

VII Formation of Abstract Nouns from Nouns and Verbs కృతదీర్ఘరూపములు.

VIII Syntax, Analysis, Transformation of Sentences and Paragraph construction.

1. కర్తృత్వ, కర్మార్థక ప్రయోగములు.
2. వాక్యములను నిర్దిష్టప్రకారము మార్చుట.

3. వ్యాసరచనలో విషయ విభాగము ననుసరించి వాక్యాన్తరచన.
(Paragraphs) చేయుట.
4. వ్యాసముల యుపక్రమోపసంహార క్రమము.

IX Errors in Grammar aud Syntax.

వాక్యసంయోగ లోపములు.

1. ఆద్యక్షరదోషములు, య. యి. యీ. యే. యో. యౌ. యౌ. వృ. వూ. వో. వో మొదలగునవి.
2. ద్రుత ప్రకృతికములమీఁద యకారాగమ దోషములును, కశల మీఁద సకారాగమ దోషములును.
3. దుష్ట హల్ సంయోగ దోషములు.
4. వ్యతిరేకార్థ మిచ్చునట్లు ప్రార్థనార్థక రూపమును వాడుట.
ఉదా:—చేయునునె ననుటకు చేయమనెను అని వాడుట.
5. ప్రార్థనార్థకము:—వరమును లోపింపజేయుట.
6. అత్మ నేపదార్థమున కొనుకు కకారమును, ధాతువులోని యకారమునకు సుకారము వచ్చుటయు మొదలగు దోషములు.
ఉదా:—చేనుక, మోసుకొని.
7. క్త్వాన్తక ఇకార సంధిదోషము.
8. ఉత్తమపురుష సంధి దోషము.
ఉదా:—చేసితికా + అపుడు = చేసితపుడు.
9. వర్ణవ్యత్యాసములు:—
ఉదా:—శ, ష, స, లు, ద, ధ, లు వర్తక్షరములున్నచోట పదలిపెట్టుట; లేనిచోట నంచుట మొదలగునవి.
10. లింగవచన విరోధములు.
11. విశేషణ, విశ్లేష్య విరోధములు.

12. అర్థములలో బునరు క్తి.

13. ఔపవిధ క్తికములను సామాన్యకబ్బములుగా వాడుట.

X Prosody. Metrics in Prosody occurring in the detailed text.

ఛందస్సు, గణములు.

చంపకమాల, ఉత్పలమాల, మత్తేభము, కాద్దూలము, మత్తకోకిల,
పంచచామరము, ఉల్పాహద్విపద, కందము, నీనము, గీతము,
ఆటవేలది.

XI Chief Figures of Speech.

అలంకారములు.

ఉపమ, అనన్వయ, న్మరణ, రూపక, ఉత్పేక్ష, సందేహ,
భ్రాంతిమత్, విషమ, అతిశయోక్తి, ఆక్షేప, వ్యతిరేక,
సమాసోక్తి, విరోధాభాస, తుల్యయోగిత, దృష్టాంత, ఆర్థాంతర
న్యాస, క్లేష, కావ్యలింగా లంకారములు.

విషయ సూచిక

పుట.

అధ్యాయము ౧

వర్ణనమామృతము	...	...	౧
--------------	-----	-----	---

అధ్యాయము ౨

సాధారణ శబ్దవిభాగము	...	...	౧౪
--------------------	-----	-----	----

అధ్యాయము ౩

సంధిసూత్రములు - (అ) సంస్కృత సంధులు	...	...	౨౬
(ఆ) తెలుగు సంధులు	...	...	౩౩

అధ్యాయము ౪

విశేష్య, సర్వనామ, విశేషణోపవిభక్తికాదులు, లింగవచన విభక్తి రూపభేదములు	...	...	౫౩
విశేష్యములు	...	...	౫౩
సర్వనామములు	...	...	౫౪
పురుషములు	...	...	౫౬
విశేషణములు	...	...	౬౧
లింగములు	...	...	౬౬
విభక్తి	...	...	౬౭
వచనము	...	...	౭౯

అధ్యాయము ౫

సమాసములు	...	...	౮౫
----------	-----	-----	----

అధ్యాయము ౬

క్రియలు	...	...	౯౧
సమాసక క్రియలు	...	...	౯౪

అసమాపక క్రియలు ...	...	...	౧౧౦
అవ్యయములు ...	...	...	౧౧౨

అధ్యాయము ౭

కృత్తద్ధియూపములు ...	...	...	౧౧౪
కృదంతములు ...	...	...	౧౧౪
తద్ధితములు ...	...	...	౧౧౯
ఆచ్చిక విశేషములు ...	...	...	౧౨౬

అధ్యాయము ౮

వాక్యప్రకరణము - కర్త కర్మ క్రియలు ...	...	౧౩౧
శబ్దలక్షణము ...	...	౧౩౨
రూపనిష్పత్తి ...	...	౧౩౪

అధ్యాయము ౯

వ్యాసరచనా విధానము ...	...	౧౩౬
-----------------------	-----	-----

అధ్యాయము ౧౦

దోషవిభరణము ...	...	౧౩౯
----------------	-----	-----

అధ్యాయము ౧౧

కావ్యప్రకరణము - ఛందస్సు ...	...	౧౪౫
అలంకారములు ...	...	౧౫౮

ఆంధ్రవ్యాకరణ సర్వస్వము

భాష

౧. భాషించుట కుపయోగపడునది భాషయనఁబడును.

౨. అది ౧ వాగ్రూపము, ౨ లిఖితరూపము అను రెండు విధముల నుండును.

(౧) కొన్ని భాషలు కేవలము మాట్లాడుటకు మాత్రము తగియుండును. (కాని లిపియుండదు.)

ఉదా:— ఎఱుకలభాష, కోయభాష మొ॥

(౨) కొన్ని భాషలు భాషించుటకు, లిఖించుటకు నుపయోగింపఁబడుచున్నవి. ఉ:—సంస్కృతము, ఆంధ్రము, ఇంగ్లీషు మొ॥

౩. వాగ్లిఖితరూపములనున్న భాషలోని తప్పొప్పులను దెలుపు శాస్త్రమునకు వ్యాకరణమని పేరు.

౪. భాష నాధారము జేసికొని కవులు కావ్యములను వ్రాయుదురు. వాని నాధారముచేసికొని పండితులు వ్యాకరణము రచింతురు.

౫. ఆంధ్ర వ్యాకరణ మనఁగా ఆంధ్రభాష యందలి తప్పొప్పులను దెలియఁజేయునది.

౬. ఈ వ్యాకరణము నాఱు భాగములుగ భాగింప వచ్చును.

౧. భాషా పరిచ్ఛేదము
౨. పద పరిచ్ఛేదము
౩. వాక్య పరిచ్ఛేదము
౪. దోష పరిచ్ఛేదము
౫. కావ్య పరిచ్ఛేదము
౬. అలంకార పరిచ్ఛేదము

అధ్యాయము ౧

వర్ణసమామ్నాయము (Alphabet)

(CLASSIFICATION OF SOUNDS)

౧. అక్షరములు (Letters) :— భాషయందుఁగల వివిధములగు ధ్వనులను వ్రాతయందుపయోగించుకొను గుర్తులకు అక్షరములు లేక వర్ణములు అని పేరు.

౨. ఆంధ్రభాషకు వర్ణములు ౫౬.

౩. ఇవి (౧) అచ్చులు (౨) హల్లులు (౩) ఉభయములు అని మూఁడు విధములు.

(౧) అచ్చులు (Vowels):—

౪. అచ్చులు పదునాఱు. ఇవి ఇతరవర్ణ సహాయము లేక యుచ్చరింపఁబడునవి. (వీనికి స్వరములు, ప్రాణములు అని మాఱుపేళ్ళు గలవు.)

అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ఌ ౡ ఎ ఏ ఐ ఒ ఓ ఔ.

గి. వీనిలో: అ. ఇ. ఉ. ఋ. ౠ. ఎ. ఒ అను నేడును వ్రాస్వములు. (Short vowels).

ఁ. ఐ. ఈ. ఊ. ఋ. ౠ. ఏ. ఐ. ఓ. ఔ అను తొమ్మిది దీర్ఘములు, (Long vowels).

ఙ. ఎ ఏ ఒ ఓ అను నాలుగువక్రములు. ఐ. ఔ అను రెండు వక్రతమములు.

(౨) హల్లులు (Consonants):—

౮. హల్లులు ముప్పదియేడు. ఇవి అచ్చుల సహాయము లేక పూర్తిగా నుచ్చరింపఁ బడఁజాలవు. (వీనికి వ్యంజనములు, ప్రాణులు అని మాటుపేర్లు.)

క ఖ గ ఘ జ; చ ఛ ఛ జ ఙ ఞ; ట ఠ డ ఢ ణ; త థ ద ధ న; ప ఫ బ భ మ; య ర ల వ శ ష స హ ళ.

(3) ఉభయములు :—

౯. ఉభయక్షరములు మూడు. ఁ (అర్ధాను స్వారము), ం (పూర్ణానుస్వారము), ః (విసర్గము). అచ్చుల యొక్క, హల్లులయొక్క ధర్మములు కలవి కావున ఉభయక్షరము లనఁబడును. (అచ్చులమీదవలెనే వీనిమీదఁగూడ అచ్చురాదు. ఇవియు హల్లులవలెనే స్వర సహాయము లేక యుచ్చరింపఁబడవు.)

౧౦. సంస్కృతమునకు వర్ణము లేబడి.

౧౧. అచ్చులు ౧౮. :—అ. ఆ. ఇ. ఈ. ఊ. ఊ. ఋ. ఋ. ౠ. ౠ. ఏ. ఐ. ఓ. ఔ.

౧౨. హల్లులు ౩౪ :— క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ ణ, త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, య ర ల వ శ ష స హ ళ.

౧౩. ఉభయములు ౨ :— ౦ - ౧.

౧౪. సంస్కృతమునుండి గ్రహింపబడి తత్సమంబులగు నాడి తెలుగున వర్తించునవి. ౧౫ :— ఋ ఋ ౠ ౠ ఖ ఘ ఛ ఝ ఠ ఢ ధ ఫ భ జ ఞ శ ష.

౧౬. అచ్చు తెలుగున మాత్రము పయోగించు వర్ణములు ౬ :— ఎ. బ. ం. ఛ. జ. ఆ.

౧౭. క. చ. ఛ. ట. ఠ. ప. అను నాఱును పరుషములు (Hard Consonants)

౧౮. ఖ. ఛ. త. ధ. ఫ. అను నైదును వర్ణయుక్త రుషములు.

౧౯. గ. జ. ఙ. డ. ఢ. బ. అనునాఱును సరళములు (Soft Consonants).

౨౦. ఘ. ఙ. ఢ. ధ. భ. అను నైదును వర్ణయుక్త రళములు.

౨౧. పరుషసరళములు కాక తక్కిన ౨౬ హల్లులకు స్థిరములని పేరు.

౨౧. కకారము మొదలు మకారము వఱకుఁ గల హల్లులకు స్పర్శములనియు, వర్గాక్షరము లనియుఁ బేళ్లు కలవు.

౨౨. ఇవి గీ వర్గములుగా విభజింపఁబడినవి.

౧. క ఖ గ ఘ జ అనునవి కవర్గము.

౨. చ ఛ జ ఝ ఞ ,, చవర్గము.

౩. ట ఠ డ ఢ ణ ,, టవర్గము.

౪. త థ ద ధ న ,, తవర్గము.

౫. ప ఫ బ భ మ ,, పవర్గము.

౨౩. జ ఞ ణ న మ అనునైదును అనునాసికములు.

౨౪. య ర ల వ లు అంతస్థములు.

౨౫. శ ష స హ లు ఊష్మములు.

౨౬. నకారమునకు ద్రుతమని పేరు.

ఉత్పత్తి స్థానములు (SOUND ORIGIN)

౨౭. (౧) అ ఆ క ఖ గ ఘ జ హః - కంఠ్యములు (Gutturals) కంఠసహాయముతోఁ బలకఁబడునవి.

(౨) ఇ ఈ చ ఛ జ ఝ ఞ య శ - తాలవ్యములు (Palatals) దాడల సహాయముతోఁ బలకఁబడునవి.

(౩) ఋ ౠ ట ఠ డ ఢ ణ ర ష - మూర్ధన్యములు (Linguals) అంగిలి సహాయముచేఁ బలకఁబడునవి.

(౪) అ ఇ ఐ ఉ ఋ ౠ ట ఠ డ ఢ ణ ర ష - దంత్యములు (Dentals) దంతముల సహాయముతోఁ బలకఁబడునవి.

(౧) ఉ ఊ ప ఫ బ భ మ -ఓష్ఠ్యములు (Labials)
పెదవుల సహాయముతోఁ బల్కఁబడునవి.

(౩) జ ఙ ణ న మ ఁ-అను నాసికములు (Nasals)
ముక్కు సహాయముతోఁ బల్కఁబడునవి.

(౭) ఎ ఏ ఐ కంఠతాలవ్యములు

(౮) ఒ ఓ ఔ కంఠోష్ఠ్యములు

(౯) వ దంతోష్ఠ్యము

౨౮. ఇ ఈ ఎ ఏ లఁ గూడిన “చ జ” లు తాలవ్య
ములు. (Palatals)

ఉదా:— చిలుక. చీమ. చెవి. చేను. జల. జీడి.
జెట్టి. జేజె.

౨౯. అ ఆ ఉ ఊ ఒ ఓ ఔ లం గూడిన చ జ లు
దంత్యములు (Dentals).

(పై అచ్చులతోఁ గూడినపుడు చ జ లకు గుర్తుగా
అక్షరములపైని “౨” అనుదాని నుంచునది)

ఉదా:— చలి, చాప, చుక్క, చూపు, చోక్కు,
చోటు, చోకము, జముఁడు, జాతర, జొన్న, జాలు, జొన్న,
జోలి, జోకు.

౩౦. చై జై లు తెలుఁగుమాటల మొదట నుండవు.
(చెయ్యము మొదలగువానికి ‘చైదము’ రీతి వ్రాయరాదు).

30. ఇకారాంతశబ్దముల ఉపధా చ జ లు బహువచనము పరంబైనపుడు తత్సమములందు దంత్యము లగును. 'ఉపధ' యనఁ దుదివర్ణమునకు ముందుండు వర్ణము.

ఉదా :—వీచి-వీచులు. రాజి-రాజులు.

31. తత్సమములమీఁది చ జ లు కొండొకచో 'ఉ'కారముతోఁ గూడి దంత్యములగును.

ఉదా :—అచ్-అచ్చులు-రాజన్-రాజులు.

33. లఘులఘువులు- (Light and Harsh Semi-vowels) య ర ల వ అనునవి. ౧ లఘువులు, ౨ అలఘువులు అని రెండు విధములు.

(౧) సాధ్యమగు యకారము లఘువు.

ఉదా :—అది + ఏమి = అది యేమి. (వ్యాకరణము వలన సిద్ధించినది సాధ్యము.)

(౨) సిద్ధమగు యకారము అలఘువు (సిద్ధము = సహజము) - ఉదా :—కాయ.

(౧) రేఫము లఘువు - ఉదా :—పెరుగు.

(౨) శకటరేఫము అలఘువు - ఉదా :—చెఱుకు.

(౧) సిద్ధమగు లకారము లఘువు - తల.

(౨) సాధ్యమగు శకార్థము అలఘువు.

ఉదా :—(ఏఱు) ఏళులు.

(౧) సాధ్యమగు ప్రథమమీది వకారము లఘువు.

ఉదా :—అతఁడు + పలికె = అతఁడు పలికె.

(౨) సిద్ధమగు వకారము అలఘువు - ఉదా:-వాఁగు.

3౪. ణ య శ వు పూ వో వో అను నక్షరములు తెనుఁగుమాటలకు ముందుండవు.

3౫. ఉయ్యెల, పయ్యెద, తాయెతు అనుమాటలలో దప్ప పదమధ్య యకారమునకు ఎత్వముండదు.

ఉదా :—కయ్యము, వియ్యము.

3౬. పొల్లు నకారమునకు ద్రుతము అని పేరు. ఇది నికారముగను, నుకారముగను మాఱుచుండును.

3౭. తెనుఁగు శబ్దములన్నియు కళలు, ద్రుతప్రకృతి కములు అని రెండు విధములు.

కళలు :—

3౮. ద్రుతము అంతమందు లేని పదములు కళలు.

(౧) నామవిభక్తులలో డు. ము. వు. లు. కూర్చి. కై. పట్టి. యొక్క సంబోధన ప్రత్యయములును -

ఉదా :—విభక్తులు : —రాముఁడు, వనము, ధేనువు, రాములు, రాముగూర్చి, రామునకై, జ్ఞానముఁబట్టి, జ్ఞానము యొక్క, రాముఁడా, రాములారా.

(౨) ని. ను. అనునవి యంతమందు లేని క్రియాస్వరూపములు.

ఉదా :—పాడుచున్నాము. పాడితిమి. పాడితివి. పాడితిరి. పాడుచున్నావు. పాడుచున్నారు. పాడరు. పాడడు. పాడవుమి॥

(3) లాక్షణి కావ్యములగు క్షార్ధక, వ్యతిరేక క్షార్ధక, భావార్ధక, వ్యతిరేక భావార్ధకములు.

ఉదా:—క్షా. పాడి- వ్య. క్షా-పాడక, భా. పాడుట- వ్య. భా-పాడమి.

(౪) ప్రతిపదోక్తావ్యయములగు:—

౧. కించిదర్ధకము : ఇంచుక-కొంచెము

౨. ప్రశంసార్ధకము:—అయ్యారే-బభి

౩. ఆశ్చర్యార్ధకము:—బేరా - ఆహా

౪. సంతాపార్ధకము:—అకటా - కట్టా

౫. యదాతదార్ధకములు:—ఎప్పుడు-అప్పుడు.

౬. సంప్రత్యర్ధకము:—ఇప్పుడు.

౭. ఆశీరాద్యర్ధకము:—కాక.

౮. కినుర్ధకము:—ఏమి-ఏది.

౯. ఏవార్ధకము లేక అవధారణార్ధకము:-అ. ఆ. ఎ. ఏ.

౧౦. భావార్ధకము:—వచ్చుట.

..... ౧౧. ప్రశ్నార్ధకము:—ఏల-ఏలా.

౧౨. తూష్ణీమర్ధకము:—ఊరక-మిన్నక.

౧౩. కిలార్ధకమును గళలు:—కద-కదా.

ద్రుతప్రకృతికములు:—

౩౯. అంతమందు ద్రుతముగల పదములు ద్రుత ప్రకృతికములు. అవి (౧) విభక్తి ప్రత్యయములలో డు, ము, ణ, లు, కూర్చి, కై, పట్టి, యొక్క, సంబోధన ప్రత్యయములు కాక తక్కినవన్నియు

అనఁగా:—నిఁ. నుఁ. లఁ. చేతఁ. చేఁ. తోడఁ.
తోఁ. కొఱకుఁ. వలనఁ. కంటఁ. కిఁ. కుఁ. లోపలఁ.
లోఁ. అందున్. నఁ. (ఇందుఁ. ఎందుఁ అనునవి.)

౨. ఏను, నేను, తాను పదములును,

3. క్రియా పదంబులందు ఉత్తమపురుష ఏకవచన
ములును,

ఉదా:—పాడుచున్నాను, పాడితిని, పాడఁగలను,
పాడుదును.

౪. భూత, తద్ధర్మార్థక ప్రథమపురుష ఏకవచన
ములును. ఉదా:—పాడెను, పాడుఁ, పాడెడుఁ, పాడెడిఁ.

౫. ఆశీరాద్యర్థకంబులగు ఎడుఁ, తఁ, వర్ణకంబు
లును. ఉదా:—అయ్యెడుఁ, కావుతఁ.

౬. అవ్యయములందు:— లాక్షణికావ్యయములగు -
శత్రు, తుము, న్నానంతర్య, చేదాద్యర్థకములు.

ఉదా:— శత్రు:—పాడుచుఁ.

తుముఁ:—పాడఁ, పాడగఁ

ఆనంతర్య:—పాడుడుఁ

చేత్:—పాడినఁ

2. ప్రతిపదోక్తావ్యయములు, ఎల్లఁ, ఇకఁ, ఎట్ట
కేలకుఁ, పోలఁ, వలెఁ, కైవడిఁ, క్రమ్మఱఁ, ఒండెఁ,
పిమ్మటఁ, పిదపఁ, గ్రకునఁ, కావునఁ.

౮. సముచ్చయార్థకములైన “యు, ను” లును ద్రుత
ప్రకృతికములు.

అనుస్వారము :—

రం. స్వరమును (అచ్చును) అనుసరించి యుండును. కావున సున్న కు అనుస్వారమనిపేరు. అనుస్వారమునకు బిందు వని నామాంతరము కలను. బిందువు పూర్ణ (౦) ఖండ (౧) భేదముచే రెండు విధములు.

రం. పూర్ణఖండబిందువులు సిద్ధ, సాధ్య భేదముచే రెండువిధములు.

(సిద్ధము-శబ్దముతోడనే పుట్టినది. సాధ్యము-వ్యాకరణముచే వచ్చినది.)

సిద్ధపూర్ణము: ఉదా:—చెండు, పండు

సిద్ధఖండము: ఉదా:—మూఁక, అరటి

సాధ్యపూర్ణము: ఉదా:—చెంగలువ, సంగోరు

సాధ్యఖండము: ఉదా:—వచ్చెఁ గమలాక్షుఁడు, విచ్చెఁబద్మము.

సిద్ధఖండముగల కొన్ని పదములు:—

అట	కాఁగు	తాఁగి
అణఁగు	కాఁపు	లాఁతి
అనఁటి	గోఁగు	వాఁడి
అనవుఁడు	చీఁకటి	వాఁపు
అనుఁగు	చేఁదు	సాఁకు
ఇఁక	తలఁకు	సోఁకు
ఈఁటె	తేఁట	సోఁగ

ఈఁగ	త్రేఁపు	వేఁగు
ఊఁక	తోఁట	వెలఁగ
ఊఁచ	నాఁగలి	మూఁడు
ఊఁదుట	ప్రాఁత	వెడఁద
ఏఁడు	మడుఁగు	వేఁట
ఏఁపు	మూఁగు	వేఁడి

౪౨. తెనుఁగు మాటలయందుఁ బరుష సరళములకు ముందే బిందువు కనబడుచున్నది.

ఉదా:—వంగ, గంప, పంట, మూఁక మొదలగునవి. ఖండబిందువులుగల కొన్ని తావులు:—

(౧) పురుషుని బోధించు పదాంతమందలి 'డు' వర్ణకమునకు ముందును. ఉదా:—రాముఁడు, వచ్చినాఁడు.

(౨) పరిమాణమును దెల్పు 'ఏడు' వర్ణకము నందును. ఉదా:—గోనెడు, గరిటెడు.

(౩) మధ్యమపురుష బహువచనమునవచ్చు 'డు' వర్ణకమునకు ముందును. ఉదా:—చూడుఁడు, చేయుఁడు.

(౪) స్త్రీవాచ్యంబగునపుడు మత్వరంబునవచ్చు 'అడి' వర్ణకము మధ్యను. ఉదా:—వగలాడి, వన్నెలాడి.

(౫) యకారాంత ధాతువుల కృదంత రూపములందలి 'త' వర్ణకమునకు ముందును.

ఉదా:—కోయు, కోత, మూయు, మూత.

(౬) నామ్నాది శబ్దములందలి 'ము' వర్ణమున కాదే శమగు 'ప' వర్ణమునకు ముందును.

ఉదా:—నాము, నాఁపు; వేము, వేడు.

(౭) 'ను' వర్ణము కడపటఁ గల విశేష్యములకు రూపాంతరముగా వచ్చిన 'కు, గు' అనువర్ణములకు ముందును.

ఉదా:—కలను, కలఁకు; రేను, రేఁగు.

(౮) లేమిడిని తెల్పు 'ఇడి' ప్రత్యయమునందును అరసున్న లుండును. ఉదా:—ముక్కిఁడి, లేమిఁడి;

౪౩. అట, ఇక, చుడు అనుశబ్దములఁదప్ప నుడి తొలిప్రాస్వముమీఁద నరసున్న లేదు.

౪౪. సంయుక్తాక్షరము గాని, ద్విత్వాక్షరము గాని పరమైనచో నరసున్న లోపించును.

ఉదా:—మడుఁగు - మడ్గు; మాఁడుచు - మాడ్చు,

౪౫. ప్రాస్వముమీఁది ఖండబిందువు నై కల్పికముగాఁ బూర్ణబిందువగు. ఉదా:—కలఁగి, కలంగి; తొలఁగి, తొలంగి.

౪౬. దీర్ఘముమీఁది ఖండబిందువు పూర్ణబిందువు కాదు.

ఉదా:—వాఁడు, నేఁ జదివితె.

అధ్యాయము ౨

సాధారణ శబ్దవిభాగము

(CLASSIFICATION OF WORDS IN GENERAL)

శబ్దవిభాగము (Parts of Speech)

౧. ఆంధ్రభాష తత్సమము, తద్భవము, దేశ్యము, గ్రామ్యము అని నాలుగు విధములు.

తత్సమములు:—

౨. తత్సమము, సంస్కృత శబ్దముతోడను, ప్రాకృత శబ్దముతోడను సమానమైన రూపము గలది.

ఉదా:—రామః = రాముడు, ధేనుః = ధేనువు, వనమ్ = వనము.

సంస్కృత ప్రాకృత శబ్దముల కడపటనందు విభజమును గాని, పొల్లును గాని, దీర్ఘమునుగాని త్రోసివేసి వలసినవోట డు, ము, వు ప్రత్యయములు చేర్చినఁ దత్సమము అగును.

తత్సమశబ్దములను దెలిసికొను విధములు:—

(౧) సంస్కృతముననుండి తెనుఁగునలేని ఋ. ఋ. ఐ. ఐ. ః. ఖ. ఘ. జ. ఛ. ఝ. ఞ. త. థ. ధ. ధ. ఫ. భ. శ. ష. యనునక్షరములుగల శబ్దములును.

(౨) య. వు. పూ. వో. వో. చై. జైలను నక్షరములు మొదటఁగల శబ్దములును.

ఉదా:—యతి, వోధ, చైత్రము, జైత్రుడు.

(3) అనుస్వారమునకుఁ గుడిపక్కఁబరువ నరళములు గాక తక్కిన యక్షరములు గల శబ్దములు.

ఉదా:— హంసము, వింశతి.

(౪) శేఫేతరహల్లుతో సంయుక్తమైన యక్షరములు గల శబ్దములును. ఉదా:— స్వందనము, మత్సరము.

(౫) ప్ర. పరా. అప. సమ్. ని. అవ. నిర్. దుర్. వి. అధి. సు. ఉత్. పరి. ప్రతి. అభి. ఉప. అపి. ఆజ్. అతి అను ప్రాదులు లేక ఉపస్థలు మొదటనుండు పదములు.

ఉదా:— ప్రతాపము, నివాసము.

(౬) అప్రేరణమున ఇంచుతోఁ గూడిన ధాతువులును దత్తమములు. ఉదా:—వధించు, తృజించు, గణించు.

తత్సమములకుఁ గొన్ని యుదాహరణములు:—

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	తత్సమము
హరిః		హరి
శాః		గోవు
పితా		పిత
అగ్నిః	అగ్గి	అగ్గి
క్షారః	కారో	కారము
యమః	జమో	జముఁడు
శృంగారః	సింగారో	సింగారము
శ్రీః	సీరీ	సీరి
గౌరవమ్	గౌరవం	గౌరవము

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	తత్సమము
జటా	జడా	జడ
రాష్ట్రీ	రాణీ	రాణి
సవితృ		సవిత, సవితృఁడు
మూర్ఖః	మూర్ఖో	మూర్ఖుఁడు, మూర్ఖు

తదభివము:—

3. సంస్కృత ప్రాకృత శబ్దములవలనఁ బుట్టినవి తదభివములు.

ర. సంస్కృత ప్రాకృతశబ్దములందు గల యక్షరము పోవుట (వర్ణలోపము) చేనైనను, క్రొత్తయక్షరము నెక్కువగఁ జేరుట (వర్ణాగమము) చేనైనను, యక్షరములు ముందు వెనుక మారుట (వర్ణవ్యత్యయము) చేనైనను తదభివము లేర్పడును.

వర్ణలోపము. ఉదా:-భోజనమ్=బోసము, జయ=జే.

వర్ణాగమము. ఉదా:-రథః=అరదము, దేవః=దేవర.

వర్ణవ్యత్యయము. ఉదా:-శుచిః=చిచ్చు, కక్షః=చంక.

తదభివములకుఁ గొన్ని యుదాహరణములు:—

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	తదభివము
సముద్రః		సంద్రము
చంద్రః		చందురుఁడు
సూచీ		సూది
స్మరః		మరుఁడు

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	తద్భవము
హరితాళం		హరిదళము
అంగారః	ఇంగాలో	ఇంగలము
ఆశ్చర్యమ్	అచ్చేరం	అచ్చెరువు
ప్రయాణమ్	పయాణం	పయనము
ప్రవాళః	పవాళో	పవడము-పగడము
యజ్ఞః	జజ్ఞో	జన్నము
విష్ణుః	విష్ణ్వా	వెన్నుడు
స్థూలమ్	థోరం	తోరము
వైద్యః	వెజ్జో	వెజ్జ
మత్సరః	మచ్చరో	మచ్చరము
స్తమ్భః	ఖంభో	కంబము
పుథివీ	పుథవీ	పుడమి
అప్పరాః	అచ్చరా	అచ్చర

దేశ్యము:—

౧. దేశమున వ్యవహరింపఁబడు శబ్దములు దేశ్యము లనఁబడును. ఇవి ఆంధ్రదేశ్యము, అన్యదేశ్యము అని రెండు విధములు.

౬. ఆంధ్రదేశ్యమునందు మాత్రమే వాడఁబడు శబ్దము లాంధ్రదేశ్యములు. ఉదా:—తల్లి, తండ్రి, కూర, కాయ.

౭. ఆంధ్రమున వాడఁబడుచున్న యితర భాషాశబ్దములు అన్యదేశ్యములు. ఉదా:—తవర, తీవి.

౮. గ్రామములలోని (పామర) జనులు వాడుకొను శబ్దములు గ్రామ్యములు. ఇవి నింద్య గ్రామ్యములు, అనింద్య గ్రామ్యములు అని రెండువిధములు.

౯. వ్యాకరణమునకు విరుద్ధమైన శబ్దములు నింద్య గ్రామ్యములు. ఉదా:—మామూరికి నీ వెపుడొచ్చావు.

౧౦. వ్యాకరణ విరుద్ధములైనను మహాకవులచే గ్రంథములలో వాడబడిన శబ్దములు అనింద్యగ్రామ్యములు.

ఉదా:—కఱకంతుడు, జీవగట్ట.

౧౧. సంస్కృత నామములలోఁ గొన్ని అజంతములు (అచ్చు అంతమందుఁగలవి); కొన్ని హలంతములు (హల్లు అంతమందుఁగలవి) గా నుండును.

తత్సమము లేర్పడురీతి:—

౧౨. ధాతుభిన్నమును, ప్రత్యయ భిన్నమును ప్రత్యయంతభిన్నమునై యర్థముగలశబ్దమును 'ప్రాతిపదిక'మందురు. నామ మ ను న ది దీనికి నామాంతరము. ప్రత్యయములను బ్రాతిపదికములకే చేర్పవలయును.

౧౩. అకారాంత పుంలింగమై మహద్వాచకంబగు ప్రాతిపదికమునకు 'ఁడు' అగు.

ఉదా:—రామః-రాముఁడు. కృష్ణః-కృష్ణుఁడు.

౧౪. యవర్ణకముచేరుచోఁ బదాంతమందలి అత్త్యమునకు త్త్వింబగును.

౧౧. వృద్ధాది శబ్దములకు ఉత్పన్నము. యే వర్ణకము విభాషనగును.

ఉదా:—వృద్ధ, వృద్ధుడు. మూఱు, మూఱుడు, గృహస్థు, గృహస్థుడు. చార్వాకు, చార్వాకుడు.

౧౨. భట్టాది శబ్దములకు యే వర్ణకమురాదు.

ఉదా:—అన్నంభట్టు, నారాయణభట్టు, నన్నయభట్టు.

౧౩. అకారాంతములైన నపుంసకములకు నమహత్తులకుఁ దత్సమము లగునపుడు ము వర్ణకము చేర్పబడును.

ఉదా:—ధనం = ధనము, వృక్షః = వృక్షము.

౧౪. అమహత్తులకుఁ గొన్నిటికి మహద్వివక్షయందుఁ బుంలింగమునకువలె యే వర్ణకమును నగును.

ఉదా:—మేఘము, మేఘుడు, సముద్రము, సముద్రుడు.

౧౫. కుశాదులకు ము వర్ణకమురాదు. (కుశ, దర్భ, పనస, కోట యివి కుశాదులు.)

౧౬. చరిత్రాదులకు ము వర్ణలోపము విభాషనగును.

ఉదా:—చరిత్ర, చరిత్రము, అభిలాష, అభిలాషము, (చరిత్ర, అభిలాష, అక్షత, అలక, ఆరాధన, ఆవాహన, అర్పణ, ఈక్షణ, ఆలోచన, గర్జన, గర్హ, ఘోష, చామర, చిహ్న, చరణ, తోరణ, తరంగ, నటన, పారణ, ప్రార్థన, ప్రయాగ, ప్రశ్న, బోధ, భ్రమ, లాలన, రంజన, వత్స, వధ, విమర్శన, విజృంభణ, వర్తన, సారణ, సంబోధన, స్మరణ, హంస, సర్గ, పాత్ర, శ్లేష మొదలైనవి.)

౨౦. దూతాదులు పురుష వాచకంబులు లైనయెడఁ
బుంలింగరూపంబును స్త్రీసమరూపంబును; తదితర వాచకం
బులగునెడ స్త్రీ సమరూపంబును బొందును.

ఉదా:—దూత, దూతుఁడు; యోధ, యోధుఁడు;
శుంత, శుంతుఁడు, సింగంబు దూత జంబుకము.

౨౧. మిత్రాదులు పురుషవాచకములైనఁ బుంలింగ
నపుంసకలింగరూపముల నొందును. అట్లుకానిచో నపుంసక
లింగములనలె నుండును. ఉదా:—మిత్రము, మిత్రుఁడు; శర
ణము, శరణుఁడు.

(మిత్ర, శరణ, ప్రథాన, కేవల, సామాన్య, పాత్ర
మొదలైనవి మిత్రాదులు)

౨౩. ఒడ్డిఁడు, కత్తెఁడు, కోటఁడు, బసవఁడు;
ఈ నాల్గులు పురుషవాచకములు గాకున్నను దద్రూపమును
బొందెను. వీనికి మువర్ణకమురాదు.

౨౪. ఇకారాంతములకుఁ బ్రథమైకవచన ప్రత్యయ
ములురావు. ఉదా:—హరిః హరి; మతిః మతి; అరిః అరి;
ఖనిః ఖని.

౨౫. ఉకారాంతములు పు వర్ణకముచేరి తత్సమము
లగును. ఉదా:—గురుః, గురువు; విష్ణుః, విష్ణువు; శంభుః,
శంభువు; ధేనుః, ధేనువు; మనుః, మనువు; కటుః, కటువు;
తరుః, తరువు మొదలైనవి.

౨౬. మను శబ్దమునకుఁదక్క నుకారాంత మహ
ద్వాచక శబ్దములకు “ఁడు” వర్ణకముకూడ వచ్చును.

ఉదా:— గురువు, గురుఁడు; శంభువు, శంభుఁడు; విష్ణువు, విష్ణుఁడు; జరతాంగరువు, జరతాంగరుఁడు; మధువు, మధుఁడు; మొదలగునవి. (మనువు.)

౨౭. ధర్మాదులకు వు వర్ణకంబు వచ్చును. అట్టిచోఁ బదాంతమందలి అకార ముకారమగును.

ఉదా:— ధర్మము, ధర్మువు; అర్థము, అర్థువు, వర్గము, వర్గువు.

౨౮. ఋకారాంతములు అకారాంతములై స్త్రీ సమములుగా నగును. ఉదా:—పితృ, పిత, మాతృ, మాత.

(పిత. మాత. స్వస. సప్త. హోత. నేత. ఉద్ధాత. భౌత, జామాత. భర్త. హర్త. గంత. హంత. నియంత మొదలైనవి.)

౨౯. పుంలింగములగు విధాత్రాదులకు 'ఁడు' వర్ణకమును వచ్చును.

ఉదా:— విధాత, విధాతృఁడు, ధాత, ధాతృఁడు, దాత, దాతృఁడు, సవిత, సవితృఁడు, నేత, నేతృఁడు మొదలైనవి.

౩౦. దీర్ఘాంతములు తత్సమములగునెడ ప్రాసావ్యంతములగును.

ఉదా:—నీతా-నీత; రమా-రమ; గౌరీ-గౌరి; ద్రాపదీ-ద్రాపది; జానకీ-జానకి; క్షమా-క్షమ; అచలా-అచల మొదలైనవి.

3౧. ఉకారాంతములుకాని స్త్రీలింగములు ప్రథమైక వచనప్రత్యయములను బొందవు.

3౨. ఉకార ఉకార ఓకారాంతములు పు వర్ణకమును బొందును. ఉదా:—ధేనుః - ధేనుపు; వధూః - వధుపు; గాః - గోపు; భూః - భూపు మొదలైనవి.

33. ఏకాక్షరములగుపదముల దీర్ఘమునకు హ్రస్వము రాదు. ఉదా:—శ్రీ—శ్రీ, మా, త్నా, స్త్రీ, ధీ.

3౪. సురశబ్దము నిత్యముగా నసురశబ్దము వైకల్పికముగా స్త్రీసమంబులగు. సంస్కృతసమాసమునఁగావు. వ్యత్యమగు సురశబ్దమున కేకవచనము లేదు.

ఉదా:—సురలు, అసుర - అసురుఁడు, (సం॥ స॥) భూసురుఁడు, తారకాసురుఁడు.

3౫. వ్యస్తము నేకవచనము నైన జనశబ్దము నపుంసకలింగము.

ఉదా:—జనము- (సమాసమున) ఏజనుఁడు; (బహువచనమున) జనులు.

3౬. ప్రభవాది సంవత్సరముల నామములు స్త్రీలింగములు. ఉదా:—ప్రభవ, విభవ, శుక్ల మొదలైనవి.

3౭. కంధరాదులకు మువర్ణకము బహుళముగనగును.

ఉదా:—కంధర, కంధరము, అర్చన, కల్పన, ఉలక, ఘట్టన, గ్రీవ, సంభావన, పాలన, పాదుక, భిక్ష, దంష్ట్ర, మాయ, మిష మొదలైనవి.

హలంతములు

| ౩౮. శ్వశబ్దము ద్వితీయైక వచనాంతసనుము.

ఉదా:—శ్వానమ్ - శ్వానము.

| ౩౯. హలంతశబ్దముల తుదిహల్లునకు ద్విత్వంబును ఉత్పంబును అగును.

ఉదా:—దిక్ = దిక్కు; రాట్ = రాట్టు; మరుత్ = మరుత్తు మొదలైనవి.

౪౦. దీర్ఘముమీఁది హల్లునకు ద్విత్వము బహుళము.

ఉదా:—వాక్ = వాక్కు, వాకు; స్వరాట్టు = స్వరాటు.

| ౪౧. మతుబాదికములయు, ముదాదులయు నామము ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యము. (శ్రీమంతమ్, గుణవంతమ్, విద్వాంసమ్, అనడ్వాహమ్, ఉపాసహమ్, అప్సరసమ్ మొదలైనవి మతుబాదికములు.) ఉదా:—శ్రీమంతము - శ్రీమంతుఁడు, ముదము - ఉపాసహము, స్రజము.

౪౨. అకారాంత శబ్దములమీద వచ్చు మతుప్ ప్రత్యయము మకారము సాధారణముగ వకారమగు.

ఉదా:—ఆచారవంతుఁడు.

౪౩. ఇకారముమీఁద వచ్చునది సాధారణముగా మకారంబేయగు. ఉదా:—బుద్ధివంతుఁడు.

౪౪. ఇకారాంతంబులయ్యు మకారో పధకంబులగుచో వానిపై వచ్చు మతుప్ ప్రత్యయము మకారము వకారమే యగును. ఉదా:—రశ్మివంతుఁడు - లక్ష్మీవంతుఁడు.

౪౧. ఋత్విగ్గణమునకు బ్రథమా, ద్వితీయైక వచనాంతంబులు రెండును నామములగు.

ఉదా:—ప్రథమైకవచనము - ఋత్విక్, ఋత్విక్కు, ద్వితీయైకవచనము-ఋత్విజమ్, -ఋత్విజుడు (ఋత్విక్, వణిక్, నీవృత్, మరుత్, పరిక్షిత్, భూభుక్, ఇంద్రజిత్, సత్రాజిత్, విశ్వజిత్, భోగభాక్ ఇది ఋత్విగ్గణము.)

1. ౪౬. విశ్వకర్మాదులకు (స్త్రీ త్వంబగును.)

ఉదా:—విశ్వకర్మా, విశ్వకర్మ; అశ్వత్థామా, అశ్వత్థామ; యువా, యువ.

౪౭. పుంలింగమై మహద్వాచకమైన బ్రహ్మశబ్దము స్త్రీసమము. (బ్రహ్మ అను శబ్దమునకు చతుర్ముఖుడు, ఋత్విక్కు, విప్రుడు, తపము, యోగము అను సర్థములు గలవు.) ఉదా:—(పుంలింగమైన) బ్రహ్మ, (నపుంసకమైన) బ్రహ్మము.

౪౮. ఆత్మే మనిజంతములకును, సకారాంతమునుజ సంజ్ఞలకును స్త్రీత్వము బహుళము.

ఉదా:—ఆత్మా, ఆత్మ, ఆత్మము, ఆత్ముడు; అణిను, అణినుము; మహిమ, మహిమము; గరిమ, గరిమము; లఘిను, లఘినుము; దేవశర్మ, దేవశర్ముడు.

౪౯. పయః ప్రభృతుల సకారమునకు ఉకార ద్విత్యములు నిత్యముగ వచ్చును.

ఉదా:—పయః-పయస్సు, సరః-సరస్సు, పయస్సు, సరస్సు, అంభస్సు, అంహస్సు, మేఘస్సు, ఏనస్సు, అయస్సు, అహస్సు, వర్షస్సు మొదలైనవి.

గీ. మనః ప్రభృతుల సకారమునకు లోపద్విత్యములు వైకల్పికముగనగు.

ఉదా:—మనః - మనస్సు - మనసు - మనము.
శిరః - శిరస్సు - శిరసు - శిరము. సదః - సదస్సు - సదను
మొదలైనవి.

గీ. యశః ప్రభృతుల అంత్యసకారమునకు లోపము వైకల్పికము. ఉదా:— యశస్సు, యశము.

(యశస్సు, తేజస్సు, సదస్సు, ఉరస్సు, వత్సస్సు, ఛందస్సు, అర్చస్సు, రోచిస్సు, ధనస్సు, మనస్సు, శిరస్సు, చక్షుస్సు, అయుస్సు ఇవి యశః ప్రభృతులు)

గీ. సకారాంత మహద్వాచక శబ్దములకు సకార లోపంబేని ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యత్వంబేని అగును. అప్పుడు ప్రత్యయము చేర్చబడును.

ఉదా:—అంగిరాః అంగిరుఁడు, అంగిరుసుఁడు; ఉగ్ర శ్రవాః, ఉగ్రశ్రవుఁడు, ఉగ్రశ్రవసుఁడు; ప్రచేతాః, ప్రచేతుఁడు ప్రచేతసుఁడు.

గీ. వేద శబ్దము వేద యనురూపమును, పురోధ శబ్దము పురోధ, పురోధసుఁడు అనురూపములను బొందును.

గీ. ద్యు శబ్దము దివి యనియు, హృచ్చబ్దము హృది యనియు రూపములను బొందును. దివి = స్వర్గము, హృది = హృదయము.

అధ్యాయము ౩

సంధిసూత్రములు

(అ) సంస్కృత సంధులు

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి:— అ. ఇ. ఉ. ఋ. అను వర్ణములకు అ. ఇ. ఉ. ఋ అను వర్ణములు పరమైన యెడల దీర్ఘ మేకాదేశముగా నగును. (ఏకాదేశమనఁ బూర్వపరస్థానమందలి రెండువర్ణములును బోయి యొకవర్ణమువచ్చుట)

అకారము

ఉదా:—అ + అ = ఆ. దేవ + అగారము = దేవాగారము.

అ + ఆ = ఆ. దేవ + ఆలయము = దేవాలయము.

ఆ + అ = ఆ. లతా + అంతము = లతాంతము.

ఆ + ఆ = ఆ. మహా + ఆనందము = మహానందము.

ఇకారము

ఇ + ఇ = ఈ. హరి + ఇందిర = హరిందిరలు.

ఇ + ఈ = ఈ. కవి + ఈశ్వరుఁడు = కవీశ్వరుఁడు.

ఈ + ఇ = ఈ. మహి + ఇంద్రుఁడు = మహీంద్రుఁడు.

ఈ + ఈ = ఈ. గౌరీ + ఈశుఁడు = గౌరీశుఁడు.

ఉకారము

ఉ + ఉ = ఊ. భాను + ఉదయము = భానూదయము.

ఉ + ఊ = ఊ. ధేను + ఊధన్యము = ధేనూధన్యము.

ఊ + ఉ = ఊ. వధూ + ఉక్తము = వధూక్తము.

ఊ + ఊ = ఊ. వధూ + ఊరీకారము = వధూరీకారము.

ఋకారణము

ఋ + ఋ = ఋః. పితృ + ఋణము = పితౄణము.

గుణసంధి

౨. అకారమునకు ఇ ఊ వర్ణములు పరమైనయెడలఁ గ్రమముగా ఏ ఓకారము లేకాదేశములగును.

అ+ఇ = ఏ; దేవ + ఇంద్రుఁడు = దేవేంద్రుఁడు

అ+ఈ = ఏ; దేవ + ఈశుఁడు = దేవేశుఁడు

ఆ+ఇ = ఏ; మహా + ఇంద్రుఁడు = మహేంద్రుఁడు

ఆ+ఈ = ఏ; మహా + ఈశ్వరుఁడు = మహేశ్వరుఁడు

ఓకారము

అ+ఊ = ఓ; చంద్ర + ఊదయము = చంద్రోదయము

అ+ఊ = ఓ; దేవ + ఊర్జితము = దేవోర్జితము

ఆ+ఊ = ఓ; మహా + ఊదయము = మహోదయము

ఆ+ఊ = ఓ; రమా + ఊరీకారము = రమోరీకారము

౩. అకారమునకు ఋ వర్ణంబు పరంబగుచో అర్ అను నది వైకల్పికంబుగ నేకాదేశమగు.

ఉదా:—దేవ+ఋషి = దేవర్షి, దేవఋషి. వసంత + ఋతువు = వసంతర్తువు, వసంతఋతువు.

పృథ్విసంధి

౪. అకారమునకు ఏ, ఐ లు, ఓ, ఔ లు, పరమైనయెడల ఏ ఔ వర్ణములు క్రమముగా నేకాదేశమగును.

ఐకారము

అ + ఏ = ఐ; కృష్ణ + ఏకత్వము = కృష్ణైకత్వము
 ఆ + ఏ = ఐ; ప్రజా + ఏకీభావము = ప్రజైకీభావము
 అ + ఐ = ఐ; సర్వ + ఐశ్వర్యము = సర్వైశ్వర్యము
 ఆ + ఐ = ఐ; మహా + ఐశ్వర్యము = మహైశ్వర్యము

ఔకారము

అ + ఓ = ఔ; దేవ + ఓకస్సు = దేవౌకస్సు
 ఆ + ఓ = ఔ; మహా + ఓఘము = మహాఘము
 అ + ఔ = ఔ; సర్వ + ఔత్సుక్యము = సర్వాత్సుక్యము
 ఆ + ఔ = ఔ; మహా + ఔత్కంఠ్యము = మహాత్కంఠ్యము.
 త్యము.

యణాదేశ సంధి

గి. ఇక్కులకు సవర్ణముకాని యచ్చు పరమగుచో
 వరుసగా య ణ్ణ లాదేశములగును.

(ఇక్కులు—ఇ. ఉ. ఋ. ౩)

(యణ్ణలు:—య. వ. ర. ల)

ఉదా:- ఇ + అ = య; గిరి + అగ్రము = గిర్యగ్రము.

ఇ + ఆ = యా; అతి + ఆశ్చర్యము = అత్యాశ్చర్యము

ఇ + ఉ = యు; అతి + ఉగ్రము = అత్యుగ్రము

ఉ + అ = వ; మధు + అరి = మధ్వరి.

ఋ + అ = ర; పితృ + అంశము = పిత్రంశము

పరరూపసంధి

౬. సారంగాదులయందుఁ బరరూపముబహుళముగనగును.

ఉదా:—సార + అంగము = సారంగము; కుల + అట = కులట; మార్త + అండుడు = మార్తండుడు (మార్తాండుడు); బింబ + ఓష్ఠము = బింబోష్ఠము (బింబాష్ఠము.)

సకారాంతసంధి

౭. సకార తవర్గములకు శవర్ణ చవర్గములు పరమగుచోఁ గ్రమముగా శవర్ణ చవర్గము లాదేశంబగు.

ఉదా:—దున్ + శకునము = దుశ్శకునము

సత్ + చరితము = సచ్ఛరితము

౮. చ, ఛ వర్ణములు పరమైన సకారమునకు శ వర్ణమగు. ఉదా:—మనన్ + చలనము = మనశ్చలనము.

౯. పదాంత సకారమునకు క, ఖ, లు పరమగుచో జిహ్వ మూలీయమును ప, ఫ, లు పరమగుచో ఉపధ్మానీయమును వచ్చును.

ఉదా:—మనన్ + కమలము = మనఃకమలము; తపన్ + ఫలము = తపఃఫలము.

(కకార పకారములకు ముందున్న విసర్గములు వరుసగా జిహ్వమూలీయము ఉపధ్మానీయ ననబడును).

౧౦. ఇన్, ఉన్ అంతమందుఁగల శబ్దములకు క, ఖ, ప, ఫ, వర్ణములు పరమైన వకారము వచ్చును.

ఉదా:—దున్ + కరము = దుష్కరము - బహిన్ + కారము = బహిష్కారము.

౧౧. క్షకాలము పరమగుచో సకారమునకు విసర్గము నిత్యముగానగు.

ఉదా:—మనన్ + క్షోభము = మనఃక్షోభము.

౧౨. సకారమునకు ష - ట వర్గములు పరమైనచో షకారమువచ్చును.

ఉదా:—చతుస్ + షష్ఠి = చతుష్షష్ఠి, అయన్ + టంకము = అయష్టంకము.

౧౩. అసంతములకు (ప్రాస్వాకార పూర్వక సాంతంబులకు) అకారము పరంబగుచో ఓకారం బేకాదేశంబగు.

ఉదా:—మనన్ + అభిలాష = మనోభిలాష, దాసన్ + అహం = దాసోహం.

౧౪. అసంతముల సకారమునకు వర్గ తృతీయ చతుర్థ పంచమ వర్ణంబులును, అంతస్థములును హకారమును బరంబగునపుడు ఓకారంబగు.

ఉదా:—మనన్ + నాథుఁడు = మనోనాథుఁడు ; తపన్ + ధర్మము = తపోధర్మము; సరన్ + రుహము = సరోరుహము; మనన్ + హరుఁడు = మనోహరుఁడు.

మఱికొన్ని సకారాంతపదముల సంధిరూపములు:—

ధనున్ + అగ్రము = ధనురగ్రము

ధనున్ + ధరుఁడు = ధనుర్ధరుఁడు

అంతన్ + గతము = అంతర్గతము

స్వస్ + రాజ్యము = స్వరాజ్యము

భాన్ + కరుణ = భాసురుడు

మనస్ + చలనము = మనశ్చలనము

ధనుస్ + టంకారము = ధనుష్టంకారము

మనస్ + శాంతి = మనశ్శాంతి

సరస్ + షండము = సరష్షండము

హల్స్యంధి

౧౧. క చ ట త ప లకు అచ్చులును సరళాదులగు కొన్ని హల్లులు పరమగుచో యధాక్రమముగా సరళాదేశములగు.

ఉదా:—వాక్ + ఈశుడు = వాగీశుడు; దిక్ + గజము = దిగ్గజము; అచ్ + అంతము = అజంతము; సుప్ + అంతము = సుబంతము.

౧౨. తకారమునకు జ, ఝ లు పరమగుచో జకారము వచ్చును.

ఉదా:—సత్ + జాతి = సజ్జాతి, సత్ + ఝరము = సజ్ఝరము.

౧౩. తకారమునకు లకారము పరంబగుచో లకారం బాదేశంబగును.

ఉదా:—తత్ + లలన = తల్లలన, తత్ + లత = తల్లత,

౧౮. త వర్ణమునకు చ, ఛ, శ - వర్ణములు పరంబగునపుడు చకారం బాదేశంబగు:—

ఉదా:— మరుత్ + చలనము = మరుచ్ఛలనము;
లసత్ + శాంతి = లసచ్ఛాంతి.

౧౯. ఛ కారము పరంబగుచో హ్రస్వమునకు నిత్యముగాను, దీర్ఘంబునకు వైకల్పికముగాను 'తు' గాగమమగు. ఉదా:— వస + ఛేదము = వసచ్ఛేదము.

౨౦. హల్లునకు అనునాశికంబు పరంబగుచో ననునాశికంబు వైకల్పికంబుగనగు.

ఉదా:— వాక్ + మాధుర్యము = వాఙ్మాధుర్యము.

హలంతశబ్దములపై హల్లు పరమైనపు డేర్పడు కొన్ని రూపములు:—

తత్ + టీక = తట్టిక

దిక్ + గజము = దిగ్గజము

చిత్ + రూపము = చిద్రూపము

తరు + ఛాయ = తరుఛాయ

లక్ష్మీ + ఛాయ = లక్ష్మీఛాయ, లక్ష్మీఛాయ

గీర్ + పతి = గీపతి, గీష్పతి

పుష్ + పౌత్రుడు = పుష్పౌత్రుడు

పుష్ + ప్లవంగము = పుష్ప్లవంగము

పుష్ + తేజము = పుష్తేజము

పుష్ + చైతన్యము = పుష్చైతన్యము

పుష్ + చ్యుతి = పుంశ్చ్యుతి

పుష్ + టిట్టిభము = పుంష్టిట్టిభము.

(ఆ) తెనుఁగు సంధులు

౨౦. పదము లొకటితో నొకటి చేరునపుడు కలుగు రూపభేదము సంధియనఁబడును (సంధి యనఁగా కలయిక). ఇది అచ్చంధి, హల్సంధి యని రెండు విధములు.

అచ్చంధి

౨౧. మొదటిపదము తుది యచ్చు లోపించి యచట రెండవ పదముయొక్క మొదటియచ్చు నిల్పుట అచ్చంధి యనఁబడును.

౨౩. తెనుఁగుభాషయందు అ. ఇ. ఉ మీఁద నచ్చు వచ్చిననే సంధియగును.

ఉదా :—అకారమునకు—మేన + అత్త = మేనత్త.

ఇకారమునకు—సేవించితివి + అయ్య = సేవించితివయ్య.

ఉకారమునకు—రాముఁడు + అతఁడు = రాముఁడతఁడు.

౨౪ దీర్ఘాచ్చులకు సంధికాదు.

౨౫. సంధి లేనిచోట స్వరంబుకంటెఁ బ ర ం బై న స్వరంబునకు యడాగమంబగు.

ఉదా :—మా + అమ్మ—మాయమ్మ.

అకారసంధి

౨౬. అకారమున కచ్చుపరమైన సంధిబహుళము.

బహులమనఁగా :—౧. సంధి నిత్యముగా నగుట ;

౨. సంధియై యొకరూపము, సంధిరాక మఱియొక రూపము వచ్చుట ; 3. సంధిరాకుండుట ; ౪. సూత్రమునఁ దెలిసిన దానికంటె నన్యము వచ్చుట.

౨౭. మేన లోనగు శబ్దములకు సంధి వైకల్పికము.

ఉదా :—మేన + అత్త = మేనత్త (సంధియగుట)
మేనయత్త (యడాగమ మగుట).

౨౮. నామంబుల తుది అకారమునకు శ్రేష్ఠవాచకంబులగు అన్నాదులు, ఆకు శబ్దంబును పరమగుచో సంధి నిత్యము.

(అన్న, అయ్య, అక్క, అమ్మ, అప్ప, ఆయి, అవ్వ, అన్నాదులు)

ఉదా :—రామ + అన్న = రామన్న ; రామ + అయ్య = రామయ్య; భీమ + అక్క = భీమక్క; రంగ + అమ్మ = రంగమ్మ; రామ + అప్ప = రామప్ప; సీత + ఆయి = సీతాయి; రంగ + అవ్వ = రంగవ్వ; చింత + ఆకు చింతాకు.

౨౯. స్త్రీ వాచక, తత్సమ, సంబోధన, అవధారణంబులకు సంధి లేదు.

ఉదా :—స్త్రీ వాచకమునకు :—అమ్మ + ఎక్కడ = అమ్మయొక్కడ
తత్సమమునకు :—హంస + ఏడి = హంసయేడి.

సంబోధనమునకు :—రాముడ + ఇదియేమి = రాముడ
యిదియేమి.

అవధారణమునకు :—నీవ + అంటివి = నీవ యంటివి.

ఇకారసంధి

30. ఇకారాంత నామవాచకములకు అన్నాదులు పరమైనపుడు సంధి తటచుగనగు.

ఉదా:—లక్ష్మీ + అమ్మ = లక్ష్మమ్మ; రెడ్డి + అన్న = రెడ్డన్న; జానికి + అయ్య = జానకయ్య; కోమటి + అక్క = కోమటక్క; దాసరి + అప్ప = దాసరప్ప.

31. మధ్యమపురుష ఇకారమునకు సంధి నిత్యము.

ఉదా:— సేవించికివి + అచ్యుతుని = సేవించితి వచ్యుతుని

32. ప్రథమోత్తమపురుషక్రియలయొక్కయు, ఏమ్యూదులయొక్కయు ఇకారమునకు సంధి వైకల్పికము.

(ఏమి, మఱి, కి, (షష్ఠి), అది, అవి, ఇది, ఇవి, ఎది, ఏది, ఏవి, ఇవి ఏమ్యాదులు. ఇదియాకృతిగణము.)

ఉదా:—ప్రథమపురుష :—వచ్చిరి + అనురులు = వచ్చి రనురులు, వచ్చిరి యనురులు.

ఉత్తమపురుష:—వచ్చితిమి + ఇచటికి = వచ్చితి మిచటికి వచ్చితిమి యిచటికి.

ఏమ్యాదులు:—ఏమి + అంటివి = ఏనుంటివి; ఏమి యుంటివి. అది + ఏమి = అదేమి; అదియేమి మఱి + ఏమి = మఱేమి; మఱి యేమి.

33. క్షార్థంబైన ఇకారమునకు సంధి లేదు.

ఉదా:—చూచి + ఆడెను = చూచియాడెను.

వచ్చి + అడిగె = వచ్చియడిగె.

ఉకారసంధి

3౪. ఉకారమున కచ్చు పరమైన సంధినిత్యము.

ఉదా:—రాముఁడు + అతఁడు = రాముఁడతఁడు;
రాఁడు + అతఁడు = రాఁడతఁడు.

13గ. ప్రథమేతర విభక్తి, శత్రుర్థక చు వర్ణముల
ఉకారమున కచ్చుపరమైన సంధి వైకల్పికము.

ఉదా:—నన్నున్ + అడిగె = నన్నడిగె; నన్ను నడిగె.
నాకొఱకున్ + ఇచ్చె = నాకొఱకిచ్చె; నాకొఱకు నిచ్చె.
నాకున్ + ఇచ్చె = నాకిచ్చె; నాకునిచ్చె.
ఎందుకొ + ఉంటివి = ఎందుంటివి; ఎందునుంటివి.
చేయుచున్ + ఉండె = చేయుచుండె; చేయుచునుండె.

3౬. రూపాంతరమందు ద్వితీయములేని శబ్దముల ఉకారమున కచ్చు పరమైనపుడు సంధి లేదు.

నన్ను (రూ) నను. (నిను, తను, తము, మము, మిము)

ఉదా:—నను + ఏలె = ననునేలె; తము + అడిగె = తమునడిగె. (ననేలె-తమడిగె - అనరూపములు చేయరాదు.)

3౭. వాక్యవసానమున సంధిలేమి దోషముగాదు.

ఉదా:—రాముఁడు మంచివాఁడు-అతని నమ్ముటమేలు.

3౮. ఏసి, ఎఁడు మొదలగు ప్రత్యయములు పరంబగు నపు డన్ని యచ్చులకు సంధియగును.

ఉదా:—తొమ్మిది + ఏసి = తొమ్మిదేసి, తట్ట + ఎఁడు = తట్టెఁడు.

3౯. పదమధ్యస్వరంబులకు సంధి బహుళము.

ఉదా:—రాముల + అందు = రాములందు; రాముల
యందు. ఎనిమిది + అవ = ఎనిమిదవ; ఎనిమిదియవ. గంప +
అంత = గంపంత; గంపయంత.

ద్రుతప్రకృతిక సంధి

౪౦. ద్రుతమున కచ్చుపరమైనపు డేర్పడునది ద్రుత
ప్రకృతిక సంధి. ఉదా:—చూచెన్ + అతఁడు = చూచెనతఁడు.

౪౧. ఇఁకాదులకుఁదప్ప ద్రుత ప్రకృతికముల కచ్చు
పరమైనపుడు సంధి లేదు. ఇఁకాదులకు వైకల్పికము.

ఉదా:—ఇఁకన్ + ఏమి = ఇఁక నేమి, ఇఁకేమి.

౪౨. ద్రుతప్రకృతికముమీది పరుషములకు సరళము
లగును.

ఉదా:—

చూచెను + కంజాక్షుఁడు = చూచెను గంజాక్షుఁడు.

కాసెను + చంద్రిక = కాసెను జంద్రిక.

చేసెను + టక్కులు = చేసెను డక్కులు.

కోసెను + తలిరులు = కోసెను దలిరులు.

కూసెను + పక్షులు = కూసెను బక్షులు.

౪౩. ఆదేశ సరళములకు ముందున్న ద్రుతమునకు
బిందు సంశ్లేషలు విభావనగు - పక్షంబున స్వత్వంబగు.

సంశ్లేష = మీది హల్లుతోఁ గూడుట.

స్వత్వము = ద్రుతము స్వస్వరూపముతో నుండుట.

ఉదా:—

పూర్ణబిందువు - చూచెం గంజాత్తుండు.

అర్థబిందువు - చూచె గంజాత్తుండు.

సంశ్లేష - చూచె న్నజాత్తుండు.

స్వత్వము - చూచెను గంజాత్తుండు.

రర. ద్రుతమునకు సరళములు, స్థిరములు పరమై నపుడు లోప సంశ్లేష విభాష నగును.

ఉదా:—

వచ్చెను + గోవులు	{	వచ్చెగోవులు-(లోపము)
		వచ్చెన్గోవులు-(సంశ్లేష)
		వచ్చెనుగోవులు-(స్వత్వము)
మెరిసెను + ఖడ్గము	{	మెరిసెఖడ్గము-(లోపము)
		మెరిసెన్ఖడ్గము-(సంశ్లేషము)
		మెరిసెనుఖడ్గము-(స్వత్వము)

రగి. వర్గయుక్తరళంబులు పరంబులగునపుడు ద్రుతము నకు లోప, స్వత్వ, సంశ్లేషములే కాక కొన్ని తావులఁ బూర్ణబిందువును గానంబడియెడి, ఉదా:—

	సరళములు	వర్గయుక్తులు
లోపము:—	వచ్చెజలజాత్తుండు,	చచ్చె ధాత్రీపతి
స్వత్వము:—	వచ్చెనుజలజాత్తుండు,	చచ్చెను ధాత్రీపతి
సంశ్లేషము:—	వచ్చెన్జలజాత్తుండు	చచ్చెన్ ధాత్రీపతి
పూర్ణబిందువు:—	వచ్చెంజలజాత్తుండు,	చచ్చెం ధాత్రీపతి

రర. తాను నేను పదముల ద్రుతమునకు సంశ్లేషము లేదు. ఉదా:—తాను + చదివె = తాజచివె, తానుజచివె.

తాను + వినె = తావినె - తాను వినె, దీర్ఘముమీఁదిది
గాన నిచ్చటి ద్రుతమునకు సాధ్యపూర్ణము లేదు)

౪౭. కొన్ని యెడల ద్రుతము మీఁద ద్రుతము
కానంబడియెడి. ఉదా:—అదియు న్నాక దినంబునుక బోలె

౪౮. వాక్యావసానంబున ద్రుతము న కేని ద్రుత
స్వరంబునకేని లోపము బహుళముగా నగును.

ఉదా:—వాఁడు వచ్చెను, వాఁడు వచ్చె, వాఁడు
వచ్చె.

(బహుళగ్రహణముచే వచ్చుచున్నాను లోనగువానికి
ద్రుతలోపముగాని ద్రుతస్వరలోపముగాని యుండదు.)

గ. స. డ. ద. వాదేశసంధి

౪౯. ప్రథమావిభక్తికిని, అవ్యయములకును, గళలగు
క్రియలకును, బరమగు పరుషములకు గ. స. డ. ద. వ. లు
బహుళముగా నగును.

ఉదా:—

వాఁడు + కొట్టె	=	వాఁడు గొట్టె
మనము + చూచితిమి	=	మనము సూచితిమి
నీవు + టక్కరివి	=	నీవు డక్కరివి
మీరు + తలఁగుఁడు	=	మీరుదలఁగుఁడు
అతఁడు + పలికె	=	అతఁడు వలికె
ఏమి + చెప్పితివి	=	ఏమి సెప్పితివి
రావు + కదా	=	రావుగదా.

గీ.౦. ద్వంద్వంబునం బదంబుమీఁది పరుషములకు
గ న డ ద వ లగు. ఉదా:—తల్లిదండ్రులు - కాలుసేతులు.

గీ.౧. తెలుఁగులమీఁది సాంస్కృతిక పరుషములకు
గ న డ ద వలు సాధారణముగా రావు.

ఉదా:—వాఁడు కంసుఁడు; వీఁడు చక్రధరుఁడు.

ఆమేడితసంధి (Reduplication)

గీ.౨. ఒకే పదమును రెండుమారు లుచ్చరించినచో
నందు రెండవమా అుచ్చరింపఁబడిన పదమున కామేడిత
మనిపేరు.

గీ.౩. ఆమేడితము పరమగునపు డన్నియచ్చులకు
సంధియగును.

ఉదా:—ఆహా + ఆహా = ఆహాహా

బేరా + బేరా = బేరారా

ఓహో + ఓహో = ఓహోహో

ఏమి + ఏమి = ఏమేమి.

గీ.౪. ఆమేడితము పరంబగునపుడు కడాదాల తొలి
యచ్చు మీఁది వర్ణంబులకెల్ల నదంతమగు ద్విరుక్త టకార
మగును.

ఉదా:—కడ + కడ = కట్టకడ

ఎదురు + ఎదురు = ఎట్టెదురు

కొన + కొన = కొట్టకొన

నడుము + నడుము = నట్టనడుము

పగలు + పగలు = పట్టపగలు

పిడుగు + పిడుగు = పిట్టపిడుగు

మొదలు + మొదలు = మొట్టమొదలు

గి.గి. ఆ ప్రమేడితము పరంబగునపుడు విభక్తికి లోపము బహుళముగా నగును.

ఉదా:—

అప్పటికిన్ + అప్పటికిన్ = అప్పటప్పటికిన్, అప్పటి కప్పటికిన్

దినము + దినము = దినదినము, దినము దినము.

ఊరన్ + ఊరన్ = ఊరూరన్, ఊరనూరన్.

గి.౩. ఆ ప్రమేడితమునం దించుక, నాఁడు మొదలైన వాని కంతిమాక్షర లోపము బహుళముగానగును.

ఉదా:— ఇంచుక + ఇంచుక = ఇంచించుక.

నాఁడు + నాఁడు = నానాఁడు.

లోపల + లోపల = లోలోపల.

లోన + లోన = లోలోన.

గి.౪. అందదుకు లోనగునవి యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

ఉదా:— అదుకు + అదుకు = అందదుకు.

ఇంకులు + ఇంకులు = ఇట్టింకులు.

చెదరు + చెదరు = చెల్లాచెదరు, చెల్లచెదరు.

ముడుఁగు + ముడుఁగు = ముచ్చముడుఁగు.

ఆఁక + ఆఁక = అత్తాఁక.

చవుకము + చవుకము = చచ్చవుకము.

మిట్ట + మిట్ట = మిఱుమిట్ట.

తునియ + తునియ = తుత్తునియ.

తుమురు + తుమురు = తుత్తుమురు.

ఆకలి + ఆకలి = అత్తాకలి.

త్రాగు + త్రాగు = తప్పత్రాగు.

కదలు + కదలు = కక్కదలు.

గీ౮. ఆమ్రేడితము పరంబగునపుడు కృతకహాస్వంబు నకు దీర్ఘంబగును.

ఉదా:— లెమ్ము + లెమ్ము = లేలేమ్ము, లేలే.

రమ్ము + రమ్ము = రారమ్ము, రారా.

పోమ్ము + పోమ్ము = పోపోమ్ము, పోపో.

గీ౯. ఆమ్రేడితము పరంబగునపుడు మ ధ్య మము, డు లకు లోపము విభాషనగును.

ఉదా:— ము లోపము. ఉండుము + ఉండుము = ఉండుండుము.

లోపింపక ,, ,, ఉండు ముండుము

డు లోపము. కొట్టుండు + కొట్టుండు = కొట్టుకొట్టుండు

లోపింపక ,, ,, కొట్టుండు కొట్టుడు

౬౦. నిందయం దామ్రేడితము మొదలి హాస్వదీర్ఘ ధ్వజములకు గిగీలగును.

ఉదా:— భీముండు గీముండు, కుంభకర్ణుండు గింభకర్ణుండు

సమాస సంధులు

౬౧. సమాసమున కుఱు - చిఱు - కడు - నడు - నిడు

శబ్దముల అ. డ ల కచ్చుపరమైన ద్విరుక్త ల కారమగును.

ఉదా :—కుటు + ఉసురు = కుట్టుసురు

చిటు + ఎలుక = చిట్టెలుక

కడు + ఎదురు = కట్టెదురు

నడు + ఇల్లు = నట్టిల్లు

నిడు + ఊరుపు = నిట్టూరుపు

౩౨. సమాసంబున ద్రు త ము న కు లోపమగును.
ఉదంత తద్ధర్మార్థక విశేషణముదపు నట్టి ద్రుతప్రకృతిక
మైనను విశేషణమైనచో, గళయగును.

ఉదా :—ఎల్లక + పాపములు = ఎల్లపాపములు.

౩౩. కర్మధారయములందు ము వ ర్ణ కము న కు
“పు, ంపు” లగును.

ఉదా :—సరసము + పలుకు = సరసపుబలుకు,
సరసంపుబలుకు,

౩౪. సమాసంబుల నుకారాంత స్త్రీసమంబులకును,
పు, ంపు లకును, పురుష సరళములు పరములగునపుడు నుగా
గమ మగును.

ఉదా :—

అర్థబిందువు :—సరసపుబలుకులు, సరసంపుబలుకులు.

పూర్ణబిందువు :—సరసపుంబలుకులు; సరసంపుంబలుకులు.

సంశ్లేషము :—సరసపున్బలుకులు, సరసంపున్బలుకులు.

లోపము :—ఉన్నతపుగొడుగు, ఉన్నతంపుగొడుగు.

పూర్ణబిందువు :—ఉన్నతపుగొడుగు, ఉన్నతంపుగొడుగు.

సంశ్లేషము :—ఉన్నతపున్గొడుగు, ఉన్నతంపున్గొడుగు.

౬౧. సమాసములందు ద్రుతమునకు స్వత్యము లేదు.

ఉదా :—అలరును + జొంపములు = అలరుజొంపములు, అలరుజొంపములు, అలరుజొంపములు.

౬౬. తలఁబ్రాలు లోనగు నలుక్సమాసంబుల ద్రుతంబునకు లోపము లేదు.

విభక్తి ప్రత్యయము లోపింపకుండిన నలుక్సమాస మగును.)

ఉదా :—తలన్ + ప్రాలు = తలఁబ్రాలు

ఊరన్ + పంది = ఊరఁబంది

ఒల్లన్ + పాటు = ఒల్లఁబాటు

సేనన్ + ప్రాలు = సేనఁబ్రాలు

౬౭. షష్ఠీసమాసమందుకార ఋకారముల కచ్చు పరమైనపుడు నుగాగమ మగును.

ఉదా :—రాజు+అజ్ఞ = రాజు నాజ్ఞ

విధాతృ+అనతి = విధాతృనానతి

౬౮. ఉకారాంత స్త్రీసమంబులకును, పు, ంపు లకును. అకారాంత గుణవాచకములకును తనంబు పరంబగునపుడు నుగాగమ మగును.

ఉదా :—ఉకారాంత స్త్రీ సమములు :—సాగసుఁదనము, సాగసుందనము, సాగసున్దనము.

పు. ంపు లు :—సరసపుఁదనము; సరసపుందనము, సరసపున్దనము, సరసంపుఁదనము, సరసంపుందనము, సరసంపున్దనము.

అకారాంత గుణవాచకములు:— చక్కదనము; చక్కందనము, చక్కస్తనము.

౬౯. సమాసంబులఁ బ్రతాదుల తొలియచ్చుమీఁది వర్ణంబుల కెల్ల లోపంబు బహుళంబుగ నగును.

ఉదా:—లేత + దూడ = లేదూడ, లేతదూడ.

పూవు + బంతి = పూబంతి, పూవుబంతి

౭౦. టుప్తశేషములకుఁ బరుషంబులు పరంబు లగు నపుడు నుగాగమ మగును.

ఉదా:—ప్రాత + కెంపు = ప్రాఁగెంపు

లేత + కొమ్మ = లేఁకొమ్మ

పూవు + తోట = పూఁదోట

వేగు + పోక = వేబోక.

౭౧. క్రొత్త, కెంపు శబ్దముల కాద్యక్షరశేషంబు లకుం గొన్ని యెడల నుగాగమంబును, గొన్ని యెడల మీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబును బహుళముగ నగును. అద్యక్షరశేష మనఁగా మొదటి యక్షరము మిగిలినది.)

ఉదా:—నుగాగమము:—క్రొత్త+చాయ=క్రొంజాయ
క్రొత్త+పువ్వు=క్రొంబువ్వు, కెంపు + చిగురు = కెంజిగురు.

మీఁది హల్లునకు ద్విత్వము:— క్రొత్త + కారు = క్రొక్కారు; కెంపు + మోవి = కెమ్మోవి.

౭౨. అచ్చు పరంబగుచో విశేషణంబులయిన పెన్నా ధుల కడ హల్లునకు ద్విత్వంబగు

ఉదా:—పెను + ఉరము = పెన్నురము

పలు + అటపులు = పల్లటపులు

23. సమాసంబుల నుగాగమలోప ద్విత్వంబు లన్య శబ్దంబులమీఁదను గానంబడెడి.

ఉదా:—పది + తొమ్మిది = పందొమ్మిది.

సగము + కోరు = సంగోరు.

వంక + చెఱుకు = వంజెఱుకు.

నెఱ + మనము = నెమ్మనము.

టుగాగమసంధి

2౪. కర్మధారయంబులం దుత్తున కచ్చు పరమగుచో టుగాగమము బహుళంబుగ నగును.

ఉదా:—ముద్దు + ఉంగరము = ముద్దుటుంగరము

నిగ్గు + అద్దము = నిగ్గుటద్దము

మదము + పనుఁగు = మదపుఁపేనుఁగు.

25. పేర్వాదుల కచ్చు పరమగుచో టుగాగమము విభావనగును.

ఉదా:—పేరు + ఉరము = పేరుటరము, పేరురము

తప్పు + అడుగు = తప్పుటడుగు, తప్పుడుగు

చిగురు + ఆకు = చిగురుటాకు, చిగురాకు.

పొదరు + యిల్లు = పొదరుటిల్లు, పొదరిల్లు.

2౬. ఈకార్య మనుదఁతములకుఁగూడ గానంబడియెడి.

ఉదా: —దుకి + ఎద్దు = దుకి-అద్దు

మిద్దె + ఇల్లు = మిద్దెటిల్లు

తేనె + ఈఁగ = తేనెటిఁగ

౭౭. కర్మధారయంబునం దత్సమంబులకు 'ఆలు' శబ్దము పరమైనపు డత్వమున కుత్సంబును రుగాగమంబు నగును.

ఉదా: —ధీర + ఆలు = ధీరురాలు; గుణవంశ + ఆలు = గుణవంతురాలు.

౭౮. పేదాది శబ్దముల కాలుశబ్దము పరమగునపుడు రుగాగమంబగు, నుత్సంబురాదు.

ఉదా: —పేద + ఆలు = పెదరాలు; బీద + ఆలు = బీదరాలు.

(పేద, బీద, ముద్ద, బాలింత, కొమ, జవ, అయిదవ, మనుమ, గొడ్డు; ఇట్టివి పేదాదులు.)

౭౯. ఆ. ఈ. ఏ. త్రికము; త్రికముమీఁది యసం యుక్తములగు కొన్ని హల్లులకు ద్విత్వంబును, త్రికదీర్ఘంబు నకు హ్రస్వంబును విభాషనగు.

ఉదా: —ఆ + మగువ = అమ్మగువ — ఆ మగువ ఈ + కాలము = ఇకొలము — ఈ కాలము; ఏ + పని = ఎప్పని; ఏపని. (కొన్ని హల్లుల కనుటచే రేఫ శ, వ, స, హ ల, కీ, కార్యమురాదు.)

౮౦. సమాసమున నాము మొదలగు శబ్దముల ము
వర్ణమునకు బిందుపూర్వక ప వర్ణమును, కనుము మొదలగు
శబ్దముల ము వర్ణమునకు ప వర్ణమును వచ్చును.

నామ్యాది:—ఉదా:—నాము + చేను = నాపచేను,
పాము + తేడు = పాపతేడు; అమ్ము + శయ్య = అంప
శయ్య.

కనుమ్యాది—ఉదా:—కనుము + గడ్డి = కనుపగడ్డి;
జనుము + నార = జనపనార, ఇనుము + మేకు = ఇనుపమేకు.

(నాము, పాము, ప్రేము, వేము, అమ్ము, ఎమ్ము
మొదలైనవి నామ్యాదులు.)

(కనుము, ఇనుము, ఎనుము, మినుము, జనుము, మొద
లైనవి కనుమ్యాదులు.)

౮౧. అది, అవి అనుపదముల అకారమునకు సమా
సంబున లోపంబు బహుళంబుగానగు.

ఉదా :—నా + అది = నాది; నాయది; నీ + అవి = నీవి,
నీయవి.

౮౨. అది అవి శబ్దంబుల అకారమునకు ఇదంతతద్ధ
ర్మార్థక విశేషణంబుల మీఁద లోపంబు నిత్యంబు. ఉదంత
తద్ధర్మార్థక విశేషణములమీఁద లోపము లేదు.

ఉదా :—ఇ. త. వి. $\left\{ \begin{array}{l} \text{వచ్చెడి + అది} = \text{వచ్చెడిది.} \\ \text{పోయెడి + అవి} = \text{పోయెడివి.} \end{array} \right.$

$$\text{ఉ. త. వి.} \left\{ \begin{array}{l} \text{వచ్చు} + \text{అది} = \text{వచ్చునది.} \\ \text{వచ్చు} + \text{అవి} = \text{వచ్చునవి.} \\ \text{వచ్చెడు} + \text{అది} = \text{వచ్చెడునది.} \\ \text{వచ్చెడు} + \text{అవి} = \text{వచ్చెడునవి.} \end{array} \right.$$

౮౩. హల్లు పరమగునపుడు అను, కొను, చను లోనగు క్రియలవలనఁ గలిగిన విశేషణముల కడపటి ఉకారము వైకల్పికముగ లోపించును.

ఉదా:- గరుడుఁడను + వాఁడు = గరుడుఁడన్వాఁడు
పెనఁగొను + గొలుసు = పెనఁగొన్ గొలుసు
ఒకఁడుచను + త్రోవ = ఒకఁడుచన్ త్రోవ

౮౪. కర్మధారయంబునఁ బదంబుపై పరుషములకు గ న డ ద వలు వైకల్పికముగ నగును.

ఉదా:— ఏ + చుట్టములు = ఏసుట్టములు
పెద్ద + కాలము = పెద్దగాలము.

౮౫. షష్ఠీ సమాసమందలి 'ని ల' ల యచ్చులకు లోపము వైకల్పికముగ నగును.

ఉదా:— ఇంద్రుని + వలె = ఇంద్రున్వలె, ఇంద్రునివలె;
బింబముల + రుచుల్ = బింబముల్ రుచుల్,
బింబముల రుచులు.

౮౬. సమాసంబులఁజేత, తోడ, వలన ల కిత్వంబగును.

ఉదా:— నీచేత + కూడు = నీచేతికూడు, నాతోడ + చెలిమి = నాతోడిచెలిమి, వానివలన + కీడు = వానివలనికీడు.

౮౭. అందు మొదలగువానికి అలి అనునది సమాసములనగు. ఉదా:—నాయందుక్ + ఆశ = నాయందలియాశ, ఎందుక్ + కాయలు = ఎందలికాయలు.

౮౮. పడ్వాదులు పరంబగునపుడు ము వర్ణకమునకు లోప పూర్ణబిందువులు విభాషనగును.

ఉదా:— శ్రమము + పడు = శ్రమపడు - శ్రమం పడు - శ్రమముపడు. (పడు = పొందు)

౮౯. మధ్యమపురుష ము వర్ణకమునకు హల్లు పరమైనగాని అవసానమునగాని లోపము విభాషనగును.

ఉదా :— చూడుము + నన్ను = చూడు నన్ను, చూడుమునన్ను, నన్నుజూడు, నన్నుజూడుము.

(అచ్చు పరంబగుచో లోపమురాదు. చూడుము + అనియె = చూడుమనియె.)

౯౦. వ్యతిరేక మధ్యమ ము వర్ణకమున కెల్లచో లోపము విభాషనగు - (ఎల్లచో ననగా అచ్చు పరమైనప్పుడుకూడ సనిభాషము.)

ఉదా:—నమ్మకుము + ఇతని = నమ్మకీతని, నమ్మకుమితని.

౯౧. ధ్వనిని వెల్లడించు పదములు రెండు, మూడు, వాడ నగును.

ఉదా:—భుగ భుగ, గడ గడ గడ. తళ తళ తళ.

౯౨. ధ్వన్యనుకరణమునకు అను ధాతువుపరమైనపుడు కొన్నియెడల ముగాగమ మగును.

ఉదా:—సల సల + అని = సల సల మని.

కన కన + అని = కన కన మని.

౯౩. అనుధాతువు పరమైనపుడు తుదిహల్లునకు ద్విత్వ మగును.

ఉదా:—భామ్ + అని = భామ్మని.

పటిల్ + అని = పటిల్లని.

౯౪. సమాసమునం దుత్తరపదము పరంబగునపుడు మూడు శబ్దముయొక్క డు వర్ణమునకు లోపంబును మీడి హల్లునకు ద్విత్వమునునగును. (మిశ్రద్విగువునకుఁ బ్రాయశః ముగ శేకవచనమగు)

ఉదా:—మూడు + కోణము = ముక్కోణము.

మూడు + త్రోవ = ముత్త్రోవ.

౯౫. అను కరణమున విసర్గమునకు లోపంబగును.

ఉదా:—త్వమేవగతిః + అనె = త్వమేవగతియనె.

౯౬. ఉదంతనామంబునకు అనుకరణంబున పుగాగ మంబగు.

ఉదా:—అయం విష్ణుః + అనె = అయం విష్ణవనె.

౯౭. అనుకరణమునఁ దుదిహల్లునకు ద్విత్వచనంబగు.

ఉదా:—కింతత్ + అనియె = కింత త్తనియె.

౯౮. అహమాదులమకారమునకు ద్విరుక్తివిభావనగు.

ఉదా:—దాసోహమ్+అనియే=దాసోహమ్మనియే-
దాసోహమనియే.

౯౯. బహువచన లు వర్ణకమునకు ఉకారలోపము
వైకల్పికము.

ఉదా:—జనుల్ మెత్తురే, మెత్తురేజనుల్.

౧౦౦. నా నీ తన శబ్దములకు సమాసమున దు
వర్ణము వైకల్పికముగా నగును.

ఉదా:—నాభాగ్యము = నాదుభాగ్యము, నీపుణ్యము=
నీదుపుణ్యము; తనమాట = తనదుమాట.

౧౦౧. ఎ. ఏ. ఒ. ఓ అనుప్రయుక్తంబులగు నపుడు
మధ్యమపురుష ము, దు, జు లకు పు, రు, లగు. అప్పుడు
ముందున్న ఉత్తున కత్వంబగు.

ఉదా:—చూడుము + ఎ = చూడవె

చూడుము + ఏ = చూడవే

చూడుడు + ఎ = చూడరె

చూడుడు + ఏ = చూడరే.

అధ్యాయము ౪

విశేష్య, సర్వనామ, విశేషణౌప విభక్తికాదుల
లింగవచన విభక్తి రూపభేదములు

భాషాభాగములు:—

తెలుఁగుభాషలోని పదములు, నామవాచకములు, సర్వనామములు, విశేషణములు, క్రియలు, నవ్యయములునని యెదు విధములు.

విశేష్యములు (నామవాచకములు)

౧. ఇంద్రియ గోచరములగు సమస్త వస్తువులయు, జీవులయు నామములు విశేష్యము లనఁబడును. (విశేష్యము లకు నామవాచకము లని నామాంతరము)

ఉదా:—ఇల్లు, చెట్టు, బల్ల, రాముఁడు, గోడ, కొండ, గంగ, పక్షి మొ॥

౨. ఇవి సంజ్ఞానామవాచకములు, జాతి నామవాచకములు, గుణనామవాచకములు, క్రియానామవాచకములు నని నాలుగువిధములు.

౩. మనుజులు, దేశములు, కొండలు, నదులు మొదలగు వానికిఁగల పేళ్ళే సంజ్ఞా నామవాచకములు (Proper Nouns).

ఉదా:—రాముఁడు, సీత, వింధ్య, గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు, ఏలూరు మొ॥

౪. ఒక్కొక్కతెగకు సామాన్యముగాఁ జెల్లు నామములు జాతినామవాచకములు (Real Nouns)

ఉదా:—మనుష్యుడు, వృక్షము, నది, పక్షి, రాయి మొదలగునవి.

౫. గుణములను దెలియఁజేయు శబ్దములు గుణనామవాచకములు (Abstract Nouns).

ఉదా:—తీపు, యోగ్యత, చెడ్డతనము, నలుపు, ఎత్తు, తేలిక, దళసరి మొ॥

౬. క్రియలవలనఁ బుట్టినవి క్రియానామవాచకములు (Verbal Nouns)

ఉదా:—వండుట, వంట, పంట, కోత, పాట మొ॥

సర్వనామములు

2. నామవాచకములకు మాటుగా నుపయోగింపఁబడు పదములు సర్వనామములు (Pronouns).

౮. నామవాచకములకు వలెనే సర్వనామములకు సైతము లింగ వచన విభక్తులు కలవు. సంబోధన విభక్తి మాత్రము విశేషణముతోఁ గూడియున్న నే కలుగును.

ఉదా:—ఓ చిన్నవాడా ! ఓసి చిన్నదానా !

౯. ఇవి పురుషబోధక సర్వనామములు (Personal Pronouns) సంబంధసర్వనామములు (Relative Pronouns) విశేషణ సర్వనామములు (Adjectival Pronouns), ప్రశ్నవాచక సర్వనామములు (Interrogative Pronouns) అని నాలుగువిధములు.

౧౦. పురుషబోధక సర్వనామములు త్రమాది పురుషులను దెల్పును. ఉదా:—నీవు, నేను, అది, అవి. మొ॥

౧౧. వాక్యమునందలి యితరపదములతోడ సంబంధముగల పదములు సంబంధ సర్వనామములు.

ఉదా:—“ఎవఁడు చేసి కొన్న పుణ్యపాపములు వాఁడే యనుభవించును.” ఇచ్చట “ఎవఁడు” అనుపదము “వాఁడు” అను పదముతో సంబంధము కలది కావున సంబంధ సర్వనామము.

౧౨. సర్వనామ ధర్మములను, విశేషణధర్మములను గలిగియుండునవి విశేషణ సర్వనామములు.

ఉదా:—అందఱు దుర్జనుని నిందింతురు. (విశేషణము) దుర్జను నందఱు నరులు దూషింతురు.

౧౩. నిర్దిష్టానిర్దిష్ట సంఖ్యావాచకభేదముచే విశేషణ సర్వనామము మూఁడువిధములు.

(౧) సంబంధముగల విషయములను నిర్దేశించునది నిర్దిష్ట సర్వనామము (Demonstrative Pronoun).

ఉదా:—ఆగ్రామము, ఈతోట.

(౨-ఈ, అను రెండును నిర్దిష్టసర్వనామములు)

(౩) తన విశేష్యమునుగూర్చి సంపూర్ణముగ నిర్దేశింపలేనిది యనిర్దిష్ట సర్వనామము (Indefinite Adjective Pronoun). ఉదా:—పెక్కు-తెగలు, పలుమాటలు.

(అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని కొన్నే, పలు, అందఱు, ఇందఱు, కొందఱు, పెక్కు, పెక్కుండు, పెక్కురు, పలువురు, పలువుండు-ఇవి అనిర్దిష్ట సర్వనామములు.)

(3) సంఖ్యనుదెలుపునవి సంఖ్యావాచక సర్వనామములు (Numeral Adjective Pronouns.)

ఉదా:— ఒకఁడు నిజముఁ జెప్పెను కాని, యిద్దరు కల్లలాడిరి. (ఒక్కఁడు, ఒక్కరిత, ఒక్కటి, ఇద్దరు, ఇరువురు, రెండు, మూఁగురు, ముగ్గురు, మూఁడు మొదలై నవి.)

(పూర్వులు వీనిని సర్వనామములుగాఁ జెప్పిరి కాని వీనియందుఁగేవల విశేషణ ధర్మమే కానఁబడుటఁజేసి విశేషణము అని చెప్పఁటయే మేలని తోచుచున్నది.)

గర. ప్రశ్నముల నడుగుటయం దుపయోగింపఁ బడునవి ప్రశ్నవాచక సర్వనామములు.

ఉదా:— ఏసంవత్సరమునఁ బుట్టితివి? ఎవ్వఁడు కంసుని గూల్చెను?

(ఏ, ఏవి, ఏమి, ఎందఱు, ఎన్ని, ఎవఁడు, ఎవరు, ఏమె, ఎవతె, ఏది, ఎప్పుడు, ఎక్కడ, ఎందుకు మొ॥)

పురుషములు

గొ. ఉత్తమపురుషము, మధ్యమపురుషము, ప్రథమపురుషము అని పురుషములు మూఁడు విధములు.

(౧) తన్నుఁగూర్చి తాను జెప్పుకొనునది యుత్తమపురుషము. ఉదా:— నేను, మేము.

(౨) ఎదుటి వానిని గుఱించి తెల్పునది మధ్యమ పురుషము. ఉదా:— నీవు, ఈవు, మీరు, ఈరు.

(౩) ఇతరులఁగూర్చి తెల్పునది ప్రథమపురుషము. ఉదా:—రాముఁడు, రాములు. వీఁడు, వీరు, అది, ఆమె, అతఁడు మొ॥

౧౬. తాను అనునది ప్రథమపురుషముల పునరుక్తిని దొలగించుటకు వచ్చును.

ఉదా:—వాడు (తాను) నిన్న వచ్చితి ననెను. అది (తాను) యోగ్యురాల నని తలంచును.

౧౭. ప్రథమపురుష సర్వనామములకుఁ గొన్నింటికి వాచకవిభక్తి వచనములు గలవు.

ఉదా:—వాఁడు, వారు, ఆమె, వారు, అది, అవి, వీఁడు, వీరు మొ॥

౧౮. వూజయందుఁ ప్రథమపురుషైకవచన పుం వాచకమునకు అతఁడు, ఆయన, ఇతఁడు, ఈయన యని యును, స్త్రీవాచకమునకు ఆమె, ఆపె, ఆకె, ఈమె, ఈపె, ఈకె యనియు రూపములు వచ్చును.

౧౯. “మనము” అనునది మధ్యమోత్తమ పురుషముల కేకముగా నుపయోగించు నిత్య బహువచనాంత సర్వనామము.

(మనము అనఁగా నీవును, నేనును అని యర్థము.)

౨౦. మధ్యమోత్తమపురుష సర్వనామముల విశేషణములకుఁ గ్రమముగా నేకవచనమున వు ను లును, బహువచనమున రు ము లును, అంతాగమంబులగును. అగుచో ముందటి యుత్వంబున కత్వంబగు.

ఏక

బహు

ఉదా:—మధ్యమ- నీవు ధన్యుడవు మీరు ధన్యులరు.

ఉత్తమ - నేను ధన్యుడను మేము ధన్యులము.

౨౧. ఏమిశబ్దమెప్పుడు నేకవచనముగానే యుండును. దీనిమీద వస్త్రీవిభక్తిలోని “కి” ప్రత్యయము తప్ప నితర విభక్తులు రావు. ఉదా:—ఏమిటికి; ఎటికి.

౨౨. ఉత్తమ - మధ్యమపురుష సర్వనామములకు మూఁడు వాచకములందును సమానరూపములే యుండును.

ఉదా:—నేను - మేము, నీవు - మీరు.

౨౩. అందఱు, ఇందఱు, కొందఱు, పెక్కఁడు, మొదలగునవి మహత్ మహాలీవాచకములగు. ఇవి నిత్య జహువచనాంతములు.

౨౪. అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, పెక్కు, పలు: ఇవి ఆమహద్వాచకములు - నిత్యైకవచనాంతములు.

౨౫. ‘ఒక’ శబ్దము నిత్యైకవచనము. దీనికి మూఁడు వాచకములందును బెక్కురూపములు గలవు.

మహద్వాచకములు:- ఒకఁడు, ఒకొండు, ఒకొక్కఁడు, ఒక్కఁడు, ఒకరుఁడు, ఒకొరుఁడు, ఒక్కరుఁడు, ఒకొక్కరుఁడు, ఒకొక్కరుఁడు మొ॥

మహావీవాచకములు:— ఒక్కర్త, ఒక్కరిత, ఒక్కర్తు,
ఒక్కర్తుక, ఒక్కత, ఒక్కతుక, ఒక్కొరిత, ఒక్కొర్తు, ఒక్కొర్తుక,
ఒక్కొతుక, ఒక్కొగ్గరిత, ఒక్కొగ్గర్త, ఒక్కొగ్గర్తు, ఒక్కొగ్గర్తుక, ఒక్కొగ్గత,
ఒక్కొగ్గతుక, ఒక్కరితి, ఒక్కర్తి, ఒక్కతి, ఒక్కొరితి, ఒక్కొర్తి,
ఒక్కొతి, ఒక్కొగ్గరితి, ఒక్కొగ్గర్తి, ఒక్కొగ్గతి, ఒక్కొగ్గరితి, ఒక్కొగ్గర్తి,
ఒక్కొగ్గతి, ఒక్కరితె, ఒక్కరై, ఒక్కతె, ఒక్కొరితె, ఒక్కొగ్గరై,
ఒక్కొతె, ఒక్కొగ్గరితె, ఒక్కొగ్గరై, ఒక్కొగ్గతె, ఒక్కొగ్గరితె,
ఒక్కొగ్గరై, ఒక్కొగ్గతె, ఓర్త, ఓర్తి, ఓర్తు, ఓర్తుక.

అమహద్వాచకములు:—ఒకటి, ఒకొటి, ఒక్కొటి,
ఒక్కటి, ఒక్కడు, ఒక్కఁడు, ఒక్కొఁడు, ఒక్కొక్కఁడు, ఒండు.

౨౬. ఏ శబ్దమునకు మూఁడువాచకములందును బెక్కు-
దూపములు కలవు.

(౧) మహద్వాచకములు:— ఎవఁడు, ఏవాఁడు, ఎవ్వఁడు, ఎవ్వారఁడు, ఏఁడు, (బ-వ) ఎవరు, ఏవారు, ఎవ్వరు, ఎవ్వారు, ఏరు, ఎవండు, ఏవారు, ఎవ్వండు.

౨. మహాటీవాచకములు:—ఏమె, ఏపె, ఏకె, ఎవతె, ఎవ్వరితె, ఎవ్వతె, ఎవరై, ఎవరితె, ఎవర్తుక, ఎవ్వర్తుక, ఎవ్వతుక, ఎవ్వత, ఎవ్వర్త, ఎవరిత, ఎవ్వరిత, ఎవరితి, ఎవ్వరితి, ఎవర్తి, ఎవరై, ఎవర్తుక, ఎవ్వర్తుక, ఎవతుక.

(3) అనువాద్యాచకములు:— ఎది, ఎద్ది, ఏది, ఏయది, ఎయ్యది, ఎవి, ఎవ్వి, ఏవి, ఏయవి.

ప్రథమపురుష సర్వనామమునకు మూడువాచకము లందును, విభక్తి వచనరూపములు :—

వాడు (ప్రథమపురుష)

వాచకము	విభక్తి	ఏక.	బహు.
మహాత్ము	ప్రథమ	వాడు	వారు, వారలు, వాండ్లు.
మహాతి	„	ఆమె, అది	వారు, వారలు, వాండ్లు.
అమహాత్ము	„	అది, అద్ది, ఆయది, అయ్యది,	అవి, అవ్వి, ఆయవి, అయ్యవి.
మహాత్ము	ద్వితీయ	వానిన్	వారిన్, వారలన్, వారిని, వాండ్లన్.
మహాతి	„	దానిని, దానిన్ ఆమెను, ఆమెన్	„
అమహాత్ము	„	దానిన్	వానిన్
మహాత్ము	తృతీయ	వానిచేతన్	వారిచేతన్, వాండ్లచేతన్, వారలచేతన్.
మహాతి	„	దానిచేతన్ అమెచేతన్	„
అమహాత్ము	„	దానిచేతన్	వానిచేతన్

ఇట్లే తక్కినవి చూచుకొనవలెను.

విశేషణములు (ADJECTIVES)

౨౭. నామవాచకముల విశేష గుణములను దెలుపు నవి విశేషణము లనంబడును.

ఉదా:—నల్ల, తెల్ల, మంచి మొ॥

౨౮. ఇవి గుణవిశేషణము, క్రియా విశేషణము, సంఖ్యావిశేషణము, క్రియాజన్య విశేషణము, విధేయవిశేషణము నని యైదు విధములు.

(అ) గుణవిశేషణములు (Adjectives of Quality):— ఇవి విశేష్యముయొక్క గుణములను దెలుపుచు దానికి ముందుగా వ్యస్తముగాఁగాని, సమసించిగాని ప్రయోగింపఁ బడుచుండును.

ఉదా:—మంచిగుఱ్ఱము, పెద్ద మనుష్యుడు, గుణ వంతుడు రాముడు, నిగ్గు టద్దము మొ॥

(ఆ) క్రియావిశేషణములు (Adverbs):— ఇవి క్రియ లలోని విశేషములను దెలుపుచుండును.

ఉదా:—మెల్లఁగాఁజదివెను, గట్టిగాఁగొట్టెను మొ॥

(ఇ) సంఖ్యావిశేషణములు (Numeral adjectives):— ఇవి విశేష్యముల సంఖ్యను దెలుపునవి.

ఉదా:—ఇద్దఱు, ముగ్గుఱు, మూఁడు మొ॥

ఇవి సంఖ్యార్థకము, సంఖ్యేయార్థకము, పూరణార్థ కము నని మూఁడు విధములు.

(౧) సఖ్యార్థకము. ఉదా:—రెండు, మూడు మొ॥

(౨) సంఖ్యేయార్థకము ఉదా:—ఇద్దఱు, ముగ్గుఱు మొ॥

(౩) పూరణార్థకము. ఉదా:—రెండవ, మూడవ మొ॥

(ఈ) క్రియాజన్య విశేషణములు (Participle adjectives):—ఇవి క్రియలన్నిటినుండియు నేడేసి విధములుగాఁ బుట్టుచుండును.

ఉదా:—చదువుచున్న, చదివిన, చదువఁగల, చదివెను, చదివెడి, చదువు, చదువని. (ఇట్లన్ని క్రియలకుఁ జూచుకొనునది)

(ఉ) విధేయవిశేషణములు:—ఇవి విశేష్యములతో సమసింపక విశేష్యగుణములను దెలుపుచు విశేష్యములకుఁ దరువాతనుండి క్రియ నపేక్షింపక వాక్యపూర్తిచేయుచుండును.

ఉదా:—విష్ణుశర్మ విద్యావంతుఁడు; రంగఁడు పెద్దవాఁడు; నీవు కనిష్ఠుఁడవు.

౨౯. ప్రాయికముగాఁ దెనుఁగు విశేషణములు స్త్రీలింగసమములై యుండునుగాన లింగ వచనాది భేదములేక యెల్ల విశేష్యములయందుఁ బ్రయోగింపఁబడును.

ఉదా:—పెద్ద మనుష్యుఁడు, మంచి పడంతి, చిన్న అడవి, పెద్ద మనుష్యులు మొ॥

౩౦. విశేష్యములు పరమగునపుడు అకారాంత గుణ వాచకముల తుదను నివర్ణము బహుళముగా వచ్చును.

ఉదా:—నల్లకోక, నల్లనికోక, చక్కనిబాలుడు, చిన్న పుస్తకము. మొ॥

౩౧. క్రియాజన్యవిశేషణములు, క్రియావిశేషణములు కాక తక్కిన విశేషణములలోఁ గొన్నిటికి “ల, వన, అగు, బా” అనునవి బహుళముగా ననుప్రయుక్తములగును.

ఉదా:— ముద్దుల కృష్ణుడు, ముద్దైన కృష్ణుడు, ముద్దగు కృష్ణుడు, ముద్దొకృష్ణుడు, ముద్దుకృష్ణుడు.

౩౨. లింగబోధక ప్రత్యయములతోఁ గూడిన విశేషణముల కీ యాగమముల నేదేని నిత్యము.

ఉదా:—యోగ్యుడగు, మృదువగు, అందమగుమొ॥

౩౩. ఒకానొకచోఁ గొన్ని విశేష్యములు విశేషణములుగా నగును.

ఉదా:—(అ) పసిడికంచము, వెండిచెంబు

(ఆ) పోతనకవి, తెలుఁగుభాష

(ఇ) దున్నపిల్ల, కోడిపుంజు, గొట్టెపోతు

(ఈ) వంటయిల్లు, పంటచేను

(ఉ) వేడిపాలు, ఎత్తుగోడ మొ॥

౩౪. స్వభావాధిక్యమును దెలుపునపుడు సంస్కృత విశేషణములకు నిజ, తర, తమస్థితులగు.

ఉదా:—ఘనశైలము, ఘనతరశైలము, ఘనతమశైలము.

౩౧. కొన్ని విశేషణములు విశేష్యములవల్లఁ బుట్టుచున్నవి. ఉదా:—

విశేష్యము	విశేషణము
ఓడు	ఓటి
చెవుడు	చెవిటి
కుంటు	కుంటి
జున్ను	జుంటి

భావవిభక్తికములు (CASE SUFFIXES)

౩౨. ద్వితీయాద్యైకవచనములు పరములగు నపుడు కొన్ని జడనామవాచకములకుఁ, గొన్ని సర్వనామములకుఁజివర ఆగమాదేశరూపంబుగ వచ్చు, ఇ, టి, తి, వర్ణకంబు లొప విభక్తికంబు లనంబడును.

౩౨. ఊరు లోనగువానికి ఇత్వము వచ్చును.

ఉదా:— ఊరిని - ఊరియందు - ఊరికొఱకు (కోడలు - చెల్లెలు - వ్రేలు - పోలు - నూలు - కాలు. మొదలగువాని కీరూపము వచ్చును.)

౩౩. టి వర్ణంబు కొన్నింటి కంతాగమంబగు.

ఉదా:— అన్ని - అన్నింటిని మొదలగునవి.

౩౪. అది కొన్ని శబ్దంబుల తుది యక్షరమున కాదే క్తంబగు. ఉదా:— ఏరు- ఏటిని; తాఁబేలు-తాఁబేటిని మొ॥

౩౫. అది పర్యాయంబునఁ గొన్ని శబ్దములకు రెండు విధములుగ నగును. ఉదా:— పగులు-పగలిటిని-పగటిని మొ॥

రగ. హ్రస్వముమీఁది టి వర్ణకమునకుముందు పూర్ణ
బిందువు బహుళముగ నగు.

ఉదా:—పగంటిని, పగటిని, పగలింటిని, పగలిటిని, మొ॥

ర౨. శబ్దము తొలిహ్రస్వముమీఁది టివర్ణకమునకు
ముందు పూర్ణబిందువు నిత్యముగ నగు.

ఉదా:—విల్లు - వింటిని - కన్ను - కంటిచేత మొ॥

ర౩. కొన్ని శబ్దములకుఁ బర్యాయంబున రెండునగు.

ఉదా:—నోరిచేత - నోటిచేత - నోటికొఱకు మొ॥

ర౪. అట్లు లోనగువానికి 'తి' అనునది అగమంబగు.
(అగుచో రేఫంబున కొక్కటికి లోపంబగు).

ఉదా:—అట్లు + చేత = అటులిచేత.

ర౫. టి. తి. వర్ణకంబులు పరంబగునపు డుత్పంబున
కిత్వంబగు. ఉదా:—రెండిటికి - అఱితికి.

ర౬. టి వర్ణకంబు పరంబగునపుడు క్రిందు, మీఁదు,
ముందు లోనగు శబ్దంబులయు 'రేపు, మాపు' లోనగు
శబ్దంబులయు ఉత్పంబున, కత్వంబగు.

ఉదా:—క్రిందు, క్రిందటికి - మాపు, మాపటికి.

ర౭. ఔప విభక్తికముల తృతీయా సప్తమీ విభక్తు
లకు అత్వం బాదేశంబగు.

ఉదా:—గోరచేతను - గోరను (తృతీయ)

ఊరియందు - ఊరను (సప్తమి)

గొడ్డటిచేతన్ - గొడ్డటన్ (తృతీయ)

ఇంటియందు - ఇంటన్ (సప్తమి)

లింగము (GENDER)

నామవాచకములకు లింగ వచన విభక్తులు గలవు.

౪౮. స్త్రీ పుం నపుంసక భేదరూపమగు లింగము తెనుఁగున వాచకమని వ్యవహరింపఁబడినది.

౪౯. సంస్కృతమున లింగము శబ్దమునుబట్టి యేర్పడినది-తెనుఁగున వాచక మర్థము నాశ్రయించి యేర్పడినది.

౫౦. ఆ వాచకము మహద్వాచకము, మహతీవాచకము, అమహద్వాచకము అని మూఁడు విధములు.

౫౧. మహద్వాచకము (Masculine) పురుషులను దద్విశేషములను దెలుపును.

ఉదా:—రాముఁడు, హరి, అయ్య.

౫౨. మహతీవాచకము (Feminine) స్త్రీలను, దద్విశేషములను దెలుపును. ఉదా:—సీత, అమ్మ, అక్క.

౫౩. అమహద్వాచకము (Neuter) మృగములు, పక్షులు, కొండలు, మొదలైన తిర్యగ్జడవాచకములను, దద్విశేషములను దెల్పును.

ఉదా:—సింహము, హంస, తేలు, హిమాద్రి, గంగ, వేపచెట్టు మొ॥

౫౪. పదభేదమునొంది కొన్ని మహద్వాచకములు మహతీవాచకము లగును.

మహాత్ము
పురుషుఁడు
పిత
వరుఁడు
పెనిమిటి
మామ
బావ

మహాతి
క్రి
మాత
వధువు
పెండ్లము
లత్త
వదినె

గి.గి. పదాంతమందు మార్పుజెంది కొన్ని మహా
ద్వాచకములు మహాతీవాచకములగును.

మహాత్ము
నాయకుఁడు
జనకుఁడు
పాఱుఁడు
వగలాఁడు
చెలికాఁడు

మహాతి
నాయిక
జనని
పాఱుత
వగలాడి
చెలికత్తె

గి.ఁ. కొన్ని మహాత్ మహాతీ వాచకములకు ఏక
రూపము కానబడుచున్నది.

ఉదా :—ఒయారి, అసుర, జాణ, బిడ్డ. మొ॥

విభక్తి (CASE)

గి.౭. నామవాచకములకుఁ గాని, సర్వనామములకుఁ
గాని వాక్యమందలి యితరపదములతోఁగల సంబంధమును
దెలుపునది విభక్తి యనబడును.

గీ. విభక్తి ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థి, పంచమి, షష్ఠి, సప్తమి, సంబోధనప్రథమ యని యెనిమిది విధములు.

గీ. విభక్తులందు నామవాచకములు మొదలగు వానికిఁ బ్రత్యయములు విధింపఁబడును. ప్రత్యయములకు వర్ణకములని నామాంతరము కలదు.

విభక్తి ప్రత్యయములు

ప్రత్యయములు	విభక్తులు
డు, ము, వు, లు,	ప్రథమావిభక్తి
నిన్, నున్, లన్, కూర్చి	ద్వితీయావిభక్తి
చేతన్, చేన్, తోడన్, తోన్	తృతీయావిభక్తి
కొఱకున్, కై	చతుర్థివిభక్తి
వలనన్, కంటెన్, పట్టి	పంచమివిభక్తి
కిన్, కున్, యొక్క, } లోన్, లోపలన్, }	షష్ఠివిభక్తి
అందున్, నన్,	సప్తమివిభక్తి
ఓ, ఓయి, ఓరి, ఓసి,	సంబోధనప్రథమావిభక్తి

(పిలుచుట కుపయోగించునది సంబోధన ప్రథమావిభక్తి)

౬౦. విభక్తి ప్రత్యయములలో డు, ము, వు, న, లేకవచనంబులు: లు వర్ణకము బహువచనము; తక్కినవి యుభయంబులు.

౬౧. ఇకారాంతములు కాని మహద్వాచకముల ప్రథమైకవచనమునకు “డు” వర్ణకమగును.

ఉదా:— (రామ) రాముఁడు, (విభాత్య) విభాత్యుఁడు (శంభు) శంభుఁడు.

౬౨. కొన్ని యమహద్వాచకములు “డు” వర్ణకమును జెంది పుంలింగము లగును.

ఉదా:—సముద్రుఁడు, మేఘుఁడు, హిమవంతుఁడు.

౬౩. “డు” వర్ణకముతోఁగూడి మహత్తులు కాని కొన్ని దేశ్యపదములు మహత్సమము లగుచున్నవి.

ఉదా:—క త్తఁడు, పరికాఁడు.

౬౪. అకారాంతములగు అమహద్వాచకములకును, నపుంసకశబ్దములకును బ్రథమైక వచనమున ము వర్ణకమగును.

ఉదా:—వనము, అశ్వము, ఫలము మొ॥

౬౫. వీనికి ము వర్ణకేతరమైన విభక్తి పరమగునపుడు ము వర్ణమాగమముగా నగును. (ము వర్ణకేతర విభక్తియనఁ బ్రథమా బహువచనము మొదలు సప్తమీ బహువచనము వఱకు అని యర్థము.)

ఉదా:—వనములు, వనమును, వనములను, వనము చేత, వనములచేత, మొ॥

౬౬. ము వర్ణకమంతమందు వచ్చు కొన్ని మహద్వాచకము లమహద్వాచక సమములగును.

ఉదా:—జనము, చుట్టము.

౬౭. మూఁడువాచకములందును ఉకారాంత తత్సమ శబ్దములకుఁ బ్రథమైక వచనమున ము వర్ణకము వచ్చును.

ఉదా:—శంభువు, వధువు, వస్తువు.

౬౮. పు వర్ణ కేతర ప్రత్యయము పరమగునపుడు వానికి పు వర్ణమంతాగమమగును.

ఉదా:—శంభువులు, శంభువులను, ధేనువు, ధేనువులను, వధువుచేత మొ॥

౬౯. ఉకారాంతములుకాని స్త్రీ వాచకములకుఁ బ్రథమైక వచనమున నేప్రత్యయమురాదు.

ఉదా:—వనిత, సీత, అక్క, అమ్మ, తల్లి. మొ॥ (ఉకారాంతములుకాని యనుటచే వధువు, జరతాకరువు, మొదలగునవి యుండును.)

౭౦. ఓ ఆమంత్రణంబునం దగును. (ఆమంత్రణమనఁ బిలుచుట) ఉదా:—ఓ రాముడ ! ఓ సీతా ! మొ॥

౭౧. ఓయి అనునది పురుషా మంత్రణంబునందు, ఓరి-నీచపురుషామంత్రణంబునందు, ఓసి-నీచస్త్రీ యామంత్రణంబునందు నగును.

ఉదా:—ఓయి రాముడా ! ఓరి దుష్టుడా ! ఓసి దుష్టురాలా !

౭౨. ఓరి, ఓసి, మైత్రియందును నగు.

ఉదా:—ఓరి ముద్దుకృష్ణా ! ఓసి ముద్దుబాలా !

౭౩. సంబోధనంబున నేకవచనంబున నామంబు కడ వటి ఉకారమునకు అకారమగును.

ఉదా:—ఓరాముడ ! ఓకృష్ణుడ మొ॥

౭౪. సంబోధనంబున నామంబు తుది అకార ఇకార ములకు దీర్ఘము వికల్పముగ నగును.

ఉదా:—రామ, రామా. హరి, హరీ. తండ్రి, తండ్రీ.

౭౫. సంబోధనంబున ఓ మొదలగు ప్రత్యయములు వికల్పముగ లోపించును. ఉదా:—ఓ నెలత, నెలత. ఓయి చెలికాండ, చెలికాండ. ఓసి చెలీ, చెలి. మొ॥

౭౬. సంబోధమునందు స్త్రీ వాచకముల యేకవచ నము తుదను రొ, రో అను వర్ణకములు వచ్చును.

ఉదా:—అమ్మరొ, అమ్మరో; అక్కరొ, అక్కరో.

౭౭. ఇవి మహద్వాచకములగు కొన్ని స్త్రీసమశబ్ద ములమీదను గానంబడియెడి.

ఉదా:—అన్నరొ, అన్నరో; బావరొ, బావరో.

౭౮. సంబోధమునందు బహువచనమునకు “ఆర” అనునది యంతాగమంబగు. దీనికి పక్షంబున దీర్ఘంబునగు.

ఉదా:—ఓ రాములార ! ఓరాములారా ! ఓ కృష్ణులార ! ఓకృష్ణులారా !

౭౯. కృతోత్కంబగు సంస్కృతనామంబు “డు” వర్ణకంబునకు లోపంబు విభావనగు.

ఉదా:—ఓరామా, ఓరామ ! ఓకృష్ణా ! ఓకృష్ణ.

౮౦. ఉదంతమగు తత్సమ శబ్దంబు డు వర్ణకంబున ‘కూకా’ రము స్థుతమాదేశంబు విభావనగు.

ఉదా:—ఓశంభూ ! ఓ విష్ణూ ! (పక్షంబున) ఓశంభుండ.

కొన్ని శబ్దములకు విభక్తి వచనరూపములు:—

అకారాంతపులింగము, 'మగఁడు' శబ్దము.

ఏకవచనము

బహువచనము

ప్రథమా మగఁడు.

మగలు.

సంబోధన ఓమగఁడ, ఓమగడా ఓమగలార, ఓ మగ
ఓయి మగఁడ, ఓయి లారా.
మగఁడా ఓరి మగఁడ,
ఓరిమగఁడా, ఓరీమగఁడ,
ఓరీమగఁడా!

ద్వితీయా మగనిన్, మగనిని, మగలన్, మగలను,
మగనిగూర్చి, మగని మగలఁగూర్చి, మగలను
గుఱించి. గుఱించి, మగలగుఱించి.

తృతీయా మగనిచేతన్, మగని మగల చేతన్, మగల
చేన్, మగని తోడన్, చేన్, మగల తోడన్,
మగనితోన్. మగలతోన్.

చతుర్థీ మగని కొఱకున్, మగ మగలకొఱకున్, మగ
నికై. లకై.

పంచమీ మగనివలనన్, మగని మగలవలనన్, మగల
కంటెన్, మగనిబట్టి, కంటెన్, మగలబట్టి.

షష్ఠీ మగనికిన్, మగని మగలకున్, మగల
యొక్క. యొక్క, మగలలోన్,
మగల లోపలన్.

సప్తమీ మగనియందున్, మగలయందున్

వృద్ధశబ్దము

ఏకవచనము

బహువచనము

ప్ర.

వృద్ధు, వృద్ధుఁడు

వృద్ధులు

సం. ప్ర.

ఓవృద్ధు, ఓవృద్ధూ,

ఓవృద్ధుఁడ,

ఓవృద్ధుఁడా, ఓయివృద్ధీ,

ఓయి వృద్ధూ,

ఓయి వృద్ధుఁడ, ఓయి

వృద్ధుఁడా,

ఓయివృద్ధుఁడ, ఓయి

వృద్ధుఁడా,

ఓరివృద్ధు, ఓరివృద్ధూ,

ఓరి వృద్ధుఁడ,

ఓరివృద్ధుఁడా, ఓరివృద్ధు,

ఓరివృద్ధూ,

ఓరివృద్ధుఁడ, ఓరి

వృద్ధుఁడా, వృద్ధు, వృద్ధూ,

వృద్ధుఁడ, వృద్ధుఁడా,

ద్వి. వి.

వృద్ధునిన్, వృద్ధున్,

వృద్ధునిఁగూర్చి, వృద్ధుఁ

గూర్చి, వృద్ధునిగుఱించి,

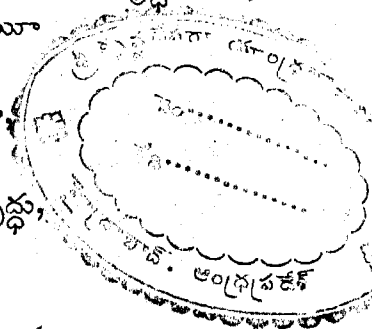
వృద్ధుగుఱించి.

వృద్ధులన్, వృద్ధులను

గూర్చి, వృద్ధులఁగూర్చి

వృద్ధులగుఱించి, వృద్ధు

లనుగుఱించి.



ఏకవచనము

బహువచనము

తృ. వి. వృద్ధుచేతన్, వృద్ధుని
చేతన్, వృద్ధుచేన్
వృద్ధునిచేన్, వృద్ధు
తోడన్, వృద్ధుని
తోడన్, వృద్ధునితోన్,
వృద్ధుతోన్.

వృద్ధులచేతన్, వృద్ధుల
చేన్, వృద్ధులతోడన్,
వృద్ధులతోన్.

సీతశబ్దము

ఏకవచనము

బహువచనము

పృ. వి. సీత
సం.ప్ర.వి. ఓసీత, ఓసీతా, ఓసి సీత,
ఓసి సీతా, ఓసి సీత,
ఓసి సీతా, సీతరా,
సీతరో, సీత, సీతా.

సీతలు

ఓసీతలార, ఓసీతలారా,
సీతలార, సీతలారా.

ద్వి. వి. సీతను, సీతఁగూర్చి,
సీతను గూర్చి, సీత
గుఁజించి, సీతనుగుఁజించి

సీతల, సీతలన్, సీతలఁ
గూర్చి, సీతలనుగూర్చి
సీతలగుఁజించి, సీత
లను గుఁజించి.

(శేషమూహించుకొనునది.)

విభక్తుల యుపయోగములు:—

౪౧. ప్రథమావిభక్తి సకర్మక అకర్మక కర్తల
యందును, కర్మణి కర్మలయందును వస్తును.

ఉదా:—సకర్మక కర్తకు-రాముడు భూమిని పాలించెను.

అకర్మక కర్తకు-చంద్రుడు ఉదయించెను.

కర్మణి కర్మకు రామునిచే భూమి పాలింపబడియె.

౮౨. కర్త ప్రథమయందున్నప్పుడు కర్మకు ద్వితీయ (ని. ను. ల ప్రత్యయములు) అగును.

ఉ:—రాముడు భూమిని పాలించెను.

౮౩. కర్మణికర్తకును హేతుకరణంబులకును, గ్రహ్యాది యోగంబునఁగలుగు పంచమికిని, తృతీయ (చేత, చే ప్రత్యయములు) యగును. (కరణమనఁ గ్రియాసిద్ధి కుపకరించు సాధనము) ఉదా:—

కర్మణికర్తకు-దేవదత్తుచేత శాస్త్రము చదువఁబడియె.

హేతువునకు—నీవువచ్చుటచేఁ గార్యము నెఱవేరెను.

కరణమునకు—కత్తిచేత నఱికినెను.

గ్రహ్యాదియోగమున—ఈయర్థము నీచే నెఱింగితి.

౮౪. తృతీయావిభక్తి (తోడ, తో ప్రత్యయములు) కరణ, సహాయార్థ, తుల్యార్థ వచ్యర్థములకు బహుళముగనగు.

ఉదా:—కరణము-కోలతోడఁ గూలనేసె.

సహాయార్థము-రాజు సేనలతోడ వచ్చె.

తుల్యార్థము-చైత్రునితోడ మైత్రుఁడు తుల్యుడు.

వచ్యర్థము-చైత్రుఁడు మైత్రునితో నిట్లనియె.

౮౫. చతుర్థీవిభక్తి (కొఱకు, కై ప్రత్యయములు) సంప్రదానంబునకును, ఉద్దేశ్యమాత్రంబునకునగు. (త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానమనఁబడు.)

ఉదా:—

సంప్రదానమునకు-జనకుఁడు రామునికొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను.
ఉద్దేశ్యమునకు-పురుషార్థము కొఱకు యత్నింపవలయును.

౮౬. సంప్రదానమునఁ చతుర్థికిమాఱు, వృత్తితఱచుగ
నగు. ఉదా:—జనకుఁడు రామునకుఁ గన్యనిచ్చెను.

౮౭. అపాయము, భయము, జుగుప్స, పరాజయము,
ప్రమాదము, గ్రహణము, భవనము, త్రాణము, విరా
మము, అంతర్ధి, వారణము, నెద్దానవగు దానికిఁ బంచమి
(వలన వర్ణకంబు) వచ్చును. ఉదా:—

అపాయమునకు-లతవలనఁ బుష్పంబు దొరఁగె.

భయమునకు - చోరునివలన భయపడియె.

జుగుప్సకు - పాపంబువలన నేవగించె.

పరాజయమునకు - అధ్యయమువలన డస్సె.

ప్రమాదమునకు - పాడివలనఁ బరాకుపడియె.

గ్రహణమునకు - ప్రజలవలనఁ గప్పంబుఁగొనియె.

భవనమునకు - మనువువలనఁ బ్రజలు పుట్టిరి.

త్రాణమునకు - చోరునివలన రక్షించె.

విరామమునకు - భోగంబువలన విరమించె.

అంతర్ధికి - కృష్ణుఁడు తల్లివలన డాగె.

వారణమునకు - తల్లి బిడ్డను భయమువలన వారించె.

(అపాయము = విశ్లేషము, భయము = వెఱపు,
జుగుప్స = ఏవ, పరాజయము = డయ్యుట, ప్రమాదము =
పరాకు, గ్రహణము = కైకొనుట, ఎఱుంగుట, వినుట మొ॥

భవనము = పుట్టుట, త్రాణము = కాచుట, విరామము = విరమించుట, అంతర్ధి = మఱుఁగుట, వారణము = నివారించుట.)

౮౮. ఈ పంచమికిఁ గొన్ని తావుల వృష్టియునగు.

ఉదా:—చోరునకు భయపడియె. పాపంబున కేవలం గించె. రాముండు దశరథునకుఁబుట్టె.

౮౯. అన్య దూర పూర్వ సమీపాదుల యోగంబునను, నిర్ధారణంబునను పంచమి (కంటె వర్ణకము) వచ్చును.

ఉదా:—అన్యమునకు - రామునికంటె నన్యఁడు వీరుఁడు లేఁడు.

దూరమునకు - కృష్ణకంటె గోదావరి దూరము.

పూర్వమునకు - రాముఁడు కృష్ణునికంటెఁ బూర్వుఁడు.

సమీపమునకు - దానికంటె నిది సమీపము.

నిర్ధారణమునకు - శరీరబలముకంటె బుద్ధిబల మెక్కుడు.

౯౦. వలన వర్ణకంబున కొక్కచో 'ఉండి' యను ప్రయుక్తంబగు. ఉదా:—ఆకాశమువలననుండి గంగవొడమె.

౯౧. ఉండి పదం బనుప్రయుక్తమగుచో వలనకు ద్వితీయయు, సప్తమియు లేఱుచుగనగు.

ఉదా:—ఆకాశమునుండి గంగవొడమె - వనము నందుండి వచ్చె.

౯౨. హేతువులగు గుణక్రియలకు పట్టి వర్ణకంబునగు.

ఉదా:—జ్ఞానముంబట్టి మోక్షముకలుగును. నీవు వచ్చుటంబట్టి ధన్యుఁడనైతి.

౯౩. వస్త్రీవిధ కి కి, కు, ప్రత్యయములు సంబంధము నందును, గాలావధియందునగు.

ఉదా:—నాకుం దమ్ముడు - హరికి నెచ్చెలి - ఏడాదికి వచ్చెను - నెలకు రమ్ము.

౯౪. సంబంధంబున వస్త్రీకి యొక్క వర్ణకంబగు.

ఉదా:—రామునియొక్క గృహము.

౯౫. నిర్ధారణ వస్త్రీకి లో, లోపల, వర్ణకంబులగు.

ఉదా:—రాజుల లోపల రాముడు తమ్ముడు. మనుష్యులలో తుత్త్రీయుడు శూరుడు.

౯౬. అధికరణ, దూ, రాంతికా, ర్థంబుల సప్తమియగు.

(అధికరణము=ఆధారము. అది ఔపశ్లేషికము, వైషయికము, అభివ్యాపకమునని మూడు విధములు.)

ఉదా:—ఔపశ్లేషికము-(ఒకదానితో నొకటియొరసి యుండుట) - ఘటమునందు జలమున్నది.

వైషయికము-(విషయసంబంధమైనది) - మోక్షమునందిచ్చుగలదు.

అభివ్యాపకము (అంతట వ్యాపించినది) - అన్నిటియందీశ్వరుడు కలడు.

దూరము - లండను దూరమందున్నది.

అంతికము - (సమీపము) - కృష్ణ సమీపమందున్నది.

౯౭. ఉకారాంతజడములకు నవర్ణకమగును.

ఉదా:—ఘటమున జలమున్నది. మోక్షమున నిచ్చుగలదు.

వచనము (NUMBER)

౯౮. నామవాచకముల సంఖ్యను దెల్పునది వచన మనబడు. ఉదా:—రాముఁడు, రాములు.

౯౯. ఇది ఏకవచనము బహువచనము అని రెండు విధములు. ఏకవచనము (Singular) ఒకదానిని తెలుపును. ఉదా:—రాముఁడు, స్త్రీ, వస్తువు.

౧౦౦. బహువచనము (Plural) అనేకములను దెలుపును. ఉదా:—రాములు, స్త్రీలు, వస్తువులు.

౧౦౧. నపుంసకలింగ బోధకమగు ము వర్ణకమునకు మాముడి (మవత్తు) గాని పూర్ణబిందుపూర్వక బు వర్ణకము గాని వికల్పముగవచ్చును. ఉదా:—వనము-వనమ్ము-వనంబు.

౧౦౨. సామాన్యముగ ఏకవచనము తుదను లు చేర్చుటవలన బహువచన మేర్పడును.

ఉదా:—రాముఁడు + లు = రాములు - స్త్రీలు.

౧౦౩. బహువచనము పరమగునపుడుపుంలింగబోధక మగు 'ఁడు' వర్ణకము లోపించును. లింగబోధక మనుటచేఁ దోడు మొదలైనవానికి లోపము లేదు.

ఉదా:—రాముఁడు-రాములు; గురుఁడు-గురులు

౧౦౪. బహువచనము పరమగునపుడు ఇకారాంత శబ్దముల ఇకారము ఉకారమగును.

ఉదా:—వారి, - వారులు; మతి - మతులు.

౧౦౧. రెండక్షరముల శబ్దములును ర, ల, డ, లు ఉపధలుగాఁగల శబ్దములును గాని ఇకారముపాంత్యముగాఁగలశబ్దముల ఉపాంత్య ఇకారము ఉకారమగును.

(ఉపధ = కొనవర్ణమునకు ముందక్షరము)

ఉదా:—కలికి - కలుకులు.

రెండక్షరములు:—జిగి - జిగులు.

ర ఉపధగాఁ గల :—పందిరి - పందిరులు.

ల ,, :—పిడికిలి - పిడికిళ్లు.

డ ,, :—రాపిడి - రాపిడులు.

౧౦౨. డు వర్ణకమువచ్చు శబ్దములకు ద్వితీయాద్యేక వచనంబు పరంబగునపుడు ప్రత్యయమునకు ముందు నివర్ణము సర్వత్ర విభావనాగమంబగు.

ఉదా:—రామునిని - రాముని - రామునిచేత - రాము చేత. రామునికి - రామునకు. (సర్వత్రయనుట వక్ష్యమాణ నవర్ణాగమబాధనార్థము)

౧౦౩. డు వర్ణకము వచ్చు ఉదంతములుకాని తెనుఁగు శబ్దములకు నివర్ణాగమము నిత్యముగానగు.

ఉదా:—మగనిని, మగనిచేత, మగనికిని. ('ఉ' దంత ములుకాని వనుటచే అల్లుఁడు, బల్లిదుఁడు మొదలగువానికి నివర్ణాగమము వికల్పము. ఉదా:—అల్లునిచేత - అల్లుచేత, బల్లిదునిచేత - బల్లిదుచేత మొ॥)

౧౦౪. బహువచనంబున ద్వితీయాది విభక్తులు పరం బగునపుడు లు వర్ణకము ఉకారమున కకారమగును.

ఉదా:—రాములను, రాములచేత, రాములయందు.

౧౦౯. యే వర్ణకమువచ్చు పుంలింగములకును, ఇ-ఈ ఐ అంతమందుఁగల పదములకును నివర్ణకమును, తక్కినవానికి నువర్ణకమును ద్వితీయైకవచనమున వచ్చును.

ఉదా :—రామునిన్, హరినిన్, శ్రీనిన్, మైనిన్.

ను వర్ణకము :—దొరను - విధాతను - వనమును.

౧౧౦. మధ్యమపురుష సర్వనామములగు నీ మీ లకుఁ దక్క ఇ-ఈ ఐ కారాంతముల వృత్తి ఏకవచనము లందు కి వర్ణకము వచ్చును. నీ మీ లకు కువర్ణకమువచ్చును.

ఉదా :—హరికి-మైకి-శ్రీకి - నీకు - మీకు

౧౧౧ ఉకార ఋకారముల మీఁద కు వర్ణకమునకు ముందు నవర్ణ మాగమమగును.

ఉదా :—రామునకు-వనమునకు-విధాతృనకు.

౧౧౨. ఉకార ఋకారములకు అందు వర్ణకము పర మగుచో దానిముందు న వర్ణకము వచ్చును.

ఉదా :—వనమునందు, విధాతృనందు.

౧౧౩. కలను లోనగు శబ్దముల ను వర్ణము ఏకవచన మున వైకల్పికముగను, బహువచనమున నిత్యముగను “ఈ” వర్ణ మగును.

ఏకవచనము

బహువచనము

ఉదా :—కలను - కలఁకు

కలఁకులు.

కెలను - కెలఁకు

కెలఁకులు.

కొలను - కొలఁకు

కొలఁకులు.

ఏకవచనము

బహువచనము

మ్రాను - మ్రాఁకు మ్రాఁకులు

వరను - వరఁకు వరఁకులు

కొరను - కొరఁకు కొరఁకులు

నెఱను - నెఱఁకు నెఱఁకులు

వలను - వలఁకు వలఁకులు

౧౧౮. అట్లు రేను, గోను శబ్దముల ను వర్ణము “ఁగు”
వర్ణమగును.

ఏక

బహు

ఉదా:—రేను - రేఁగు రేఁగులు

గోను - గోఁగు గోఁగులు

౧౧౯. చేను మొదలగు శబ్దములకు బహువచనము
పరమగునపుడు కడవర్ణము లోపించును.

ఉదా:—చేను-చేలు, రేయి-రేలు, మీను-మీలు.
(చేను, రేయి, తాయి, వేయి, వ్రాయి మొదలగునవి.)

౧౨౦. ఈలోప మావు ప్రభృతులకు వైకల్పికము.

ఏక

బహు

ఉదా:—ఆవు ఆలు, ఆవులు

జాము జాలు, జాములు

చుట్టము చుట్టలు, చుట్టములు

మీసము మీసలు, మీసములు

౧౨౧. అదంతమై దీర్ఘపూర్వక లకార ముపధగాఁగల
మహద్వాచక తత్సమ శబ్దము బహువచన లకారమునకు
రేఫంబగు. ఉదా:—బాలుఁడు, బాలుఁడు, బాలుర చేత ము||

౧౧౮. ఈకార్యము దయాభుశబ్దమునకును పగతాదులగు కొన్ని తెలుఁగుశబ్దములకుఁ గూడఁ గానంబడియెడి.

ఉదా:—దయాభుఁడు, దయాభురు, దయాభురచేత.

పగతుఁడు, పగతురు, పగత్తురచేత.

అల్లుఁడు, అల్లురు, అల్లురచేత మొదలగునవి.

౧౧౯. బహువచనము పరంబగునపుడు డ,ల,ట,ర,ల యుత్పంబునకు లోపము బహుళముగా నగును.

ఉదా:—దు: గుండు - గుండులు - గుండ్లు

లు: కాలు - కాలులు - కాళ్ళు

టు: గొంటు - గొంటులు - గొంట్లు

గు: గోరు - గోరులు - గోర్లు

౧౨౦. కొన్ని శబ్దములకు బహువచనము లేదు.

ఉదా:—పైడి - వెండి - కేలు - మొన్న - రేపు మొదలైనవి.

౧౨౧. కొన్ని శబ్దముల కేకవచనములేదు.

ఉదా:—ఇరులు-కురులు-వడ్లు-పెసలు.

బహువచనమున మఱికొన్ని భేదములు:—

౧౨౨. మువర్ణాంత శబ్దములకు లు, ల, న, లు పరంబగునపుడు ము వర్ణలోపమును పూర్వాచ్ఛునకు దీర్ఘమునగును. ఉదా:— పగడము - పగడాలు - పగడాన; చుట్టము-చుట్టాలు; మీసము - మీసాలు మొ॥

(మఱికొన్ని శబ్దముల కేక వచన బహువచన రూపములు)

ఏకవచనము	బహువచనము	మఱియొకరూపము
విలుకొండు	విలుకొండు	విలుకొఱు
చెయువు	చెయువులు	చెయువుఱు
చీటి	చీటులు	చీట్లు
తూడు	తూడులు	తూండు
వజ్రము	వజ్రములు	వజ్రాలు
పేరు	పేరులు, పేళ్లు	పేళ్లు
కొడవలి	కొడవండులు	కొడవండ్లు
త్రాడు	త్రాడులు	త్రాళ్లు
ఊరు	ఊరులు, ఊళ్లు	ఊళ్లు
తడి	తడులు	తళ్లు
విల్లు	విల్లులు, విండులు	విండ్లు
మొగిలు	మొగిళ్లు, మొగిలులు	మొగిళ్లు

ఏక	బహు
పెండ్లి	పెండ్లిండ్లు
తేడు	తేండ్లు
మఱదలు	మఱదండ్లు
చెలియలు	చెలియండ్లు
గండడు	గండండ్లు
చెల్లెలు	చెల్లెండ్లు

అధ్యాయము ౫

సమాసములు

౧. సమర్థములగు ననేకపదము లేకపదంబగుట సమాసము. (ప్ర)సిద్ధములైన వేర్వేరర్థములుగల పదము లొకపదమైనచో సమాస మనబడును.

ఉదా:—రామకృష్ణులు - రామభక్తి మొ॥

౨. తెనుఁగున సమాసములు సాంస్కృతికము, అచ్చికము, మిశ్రమునని మూఁడువిధములు.

౩. సాంస్కృతికములు సిద్ధ, సాధ్య భేదముచే రెండు విధములు.

(అ) సిద్ధమన సంస్కృతపదములకు సంస్కృత లక్షణముచే జేయఁబడిన సమాసము. సమాసాంతమున మాత్రము తెలుఁగు లక్షణముండును.

ఉదా:—సీతావల్లభుఁడు, గౌరీశంకరులు.

(ఆ) సాధ్యమనఁ దత్సమ పదములకుఁ దెలుఁగు లక్షణముచే జేయఁబడిన సమాసము.

ఉదా:—తటాకపుజలము, ప్రభునాజ్ఞ.

౪. అచ్చికము కేవలాచ్చిక పదములకుఁ జేయఁబడిన సమాసము. ఉదా:—మాటనేర్పటి - నెలతొల్పు.

౫. మిశ్రము అచ్చికములకుఁ దత్సమములకుఁ జేయఁబడిన సమాసము. ఉదా:—మంచిబాలుఁడు, తేనియాజ్ఞ

౬. అవ్యయీభావము, తత్పురుషము, బహువ్రీహి, ద్వంద్వంబు నని సమాసంబులెల్ల నాల్గువిధంబులఁ గలవు. అవ్యయీభావము:—

౭. అవ్యయీభావ సమాసము పూర్వపదార్థ ప్రధానమై యుండును. ఉదా:—మధ్యేమార్గము - పెడతల. తత్పురుషము:—

౮. ఉత్తరపదంబు నర్థము ప్రధానముగాఁ గలది తత్పురుషము. ఉదా:—రాజపురుషుఁడు - రామునాజ్ఞ.

౯. తత్పురుషము వ్యధికరణము, సమానాధికరణము నని రెండువిధములు.

(అ) (వ్యధికరణమున సమాసగత పదంబులలో నేపథ మర్థము దానియందే యుండునుగాని యొక్క పదార్థమందే కలసియుండదు.)

౧౦. ద్వితీయాది విభక్తంతములకు మీదిపదముల తోడి సమాసము వ్యధికరణ మనంబడు.

ఉదా:—

నెలతొల్పు (నెలను దాల్చినవాఁడు) ద్వితీయా తత్పురుష.
నెలతక్కువవాఁడు (నెలచేతఁ దక్కువవాఁడు)-తృతీయా త.
దేవరమేలు (దేవరకొఱకు మేలు) చతుర్థీ తత్పురుష.
దొంగభయము (దొంగవలన భయము) పంచమీ త.
రాముని బాణము (రామునియొక్క బాణము) షష్ఠీ త.
మాట నేర్పరి (మాటయందు నేర్పుగలవాఁడు) సప్తమీత.

౧౧. కానిది యను సర్థమిచ్చు సజ్జతోడి సమాసము సజ్జ తత్పురుషము. ఉదా:—అజ్ఞానము (స+జ్ఞానము) అన్యాయము (స+న్యాయము)

కర్మధారయము:—

౧౨. విశేషణంబునకు విశేష్యంబుతోడను, ఉపమానంబున కుపమేయంబుతోడను జేయఁబడు సమాసము సమానాధికరణం బనంబడు. దీనికే కర్మధారయ (Descriptive Compounds) మని పేరు.

(ఆ సమాస గత పదార్థముల కొక్కటియే యాధారముగాఁ గలది కావున సమానాధికరణమని చెప్పఁబడును.)

ఉదా:—సరసము + వచనము = సరసపువచనము, తెల్లగుట్టము, మంచి రాజు.

(ఇది విశేషణ పూర్వపదము, విశేష్యపూర్వపదము, విశేషణోభయపదము, సంభావనాపూర్వపదము, ఉపమాన పూర్వపదము, ఉపమానోత్తరపదము, మధ్యమ పదలోపము మొదలైన భేదములు కలిగియుండును.)

౧౩. విశేషణము పూర్వమందుఁ గలది విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. ఉదా:—తెల్ల గుడ్డు.

౧౪. విశేష్యము పూర్వమందుఁగలది విశేష్యపూర్వ పద కర్మధారయము. ఉదా:—వై యాకరణఖిసూచి.

౧౫. పూర్వోత్తరపదములు రెండును విశేషణములు గాఁగలది విశేషణోభయపద కర్మధారయము.

ఉదా:—శీతోష్ణము, స్నాతానులిప్తుఁడు.

౧౬. సంజ్ఞావాచకము పూర్వమందుఁగలది సంఖ్యా
వనా పూర్వపద కర్మధారయము.

ఉదా:—గంగానది, వింధ్యశైలము.

౧౭. ఉపమానపదము పూర్వమందుఁ గలది యుప
మాన పూర్వపద కర్మధారయము.

ఉదా:—చిగురుమోవి (చిగురుబోలినమోవి).

౧౮. ఉపమాన ము త్తరపదముగాఁ గలది యుప
మానోత్తరపద కర్మధారయము.

ఉదా:—ముఖపద్మము (పద్మముఁబోలు ముఖము).

౧౯. సమసించు రెండు పదముల మధ్యనున్న పదము
లోపించునది మధ్యపదలోపినమాన మనఁబడును.

ఉదా:—జవాద్రిసెట్టి (జవాద్రిని అమ్ముసెట్టి).

౨౦. ఒకదాని ధర్మము, మఱియొకదానియం దాలో
పింపఁబడుచో రూపక సమాసమని బేరు.

ఉదా:—అజ్ఞానాంధకారము (అజ్ఞాన మనునదియే
యంధకారము).

౨౧. కర్మధారయంబు సంఖ్యాపూర్వకం బయ్యెనేని
ద్విగువనంబడు. ఉదా:—ముజ్జగములు - ముల్లోకములు.

౨౨. ద్విగువున కేకవచనంబు తఱచుగనగు. మిశ్రం
బునఁగాదు. ఉదా:—ముచ్చిచ్చు, ముక్కారు, ముప్పాతిక,
మువ్విధములు, నలుదిశలు మొ॥

బహుప్రీహి :—

౨౩. సమాసములోని పదముల యర్థముకాక యితర పదార్థము ప్రథానముగాఁగలది బహుప్రీహి సమాసము.

ఉదా:—శీతకిరణుఁడు (శీతమైన కిరణములు కలవాఁడు).

౨౪. ఇదియుసమానాధికరణము, వ్యధికరణము, నష్టో బహుప్రీహి, ఉపమాన బహుప్రీహి అని నాలుగువిధములు.

(అ) సమానాధికరణము ద్వితీయాది విభక్తులసంబంధముకలది. ఉదా:—ప్రాప్తానందుఁడు - (ద్వితీయాబహుప్రీహి)

లబ్ధవిజయుఁడు - (తృతీయాబహుప్రీహి)

దత్తాస్తుఁడు - (చతుర్థీబహుప్రీహి)

నిర్జనము - పంచమీబహుప్రీహి)

పీతాంబరుఁడు - (షష్ఠీబహుప్రీహి)

వీరపురుషము - (సప్తమీబహుప్రీహి)

(ఆ) వ్యధికరణము షష్ఠీ, సప్తమీ విభక్తులతో మాత్రముండును. ఉదా:—పద్మగంధి-(పద్మముయొక్క-గంధము కలది); చక్రపాణి - (చక్రము పాణియందుఁ గలవాఁడు.)

(ఇ) నష్టో బహుప్రీహి. ఉదా:—అధనుఁడు - అభాగ్యుఁడు.

(ఈ) ఉపమానబహుప్రీహి. ఉదా:—చంద్రముఖి,

౨౫. తెలుఁగున స్త్రీ సమఘటితంబయి బహుప్రీహి చూపట్టెడు. ఉదా:—చలివెలుఁగు, వేవెలుఁగు, వేగంటి.

౨౬. తెలుఁగునందు బహుప్రీహిని సమాసాంత కార్యంబులు గానంబడియెడి.

ఉదా:—నలువ, గట్టువిలుతుఁడు, ముక్కంటి, మొ॥

౨౭. బహువ్రీహిని (స్త్రీ) వాచ్యంబగుచో మేనుశబ్దంబు నకు “పోడి, పోణి” శబ్దంబులు పర్యాయంబున నాదేశంబులగు.

ఉదా:—చిగురు+మేను (కలది) = చిగురుఁబోడి, చిగురుఁబోణి.

౨౮. ద్వంద్వము:— ద్వంద్వము సమాసగతపదము లన్నింటియర్థము ప్రధానముగాఁగలది. ఉ:—రామలక్ష్మణులు.

౨౯. ఇది ద్విపద ద్వంద్వము, బహుపదద్వంద్వము, ఇతరేతర ద్వంద్వము, సమాహార ద్వంద్వము, ఏకశేషము నని యైదు విధములు.

(అ) ద్విపదద్వంద్వము రెండుపదములు సమసించి నది. ఉదా:—కాలుసేతులు, కూరగాయలు.

(ఆ) బహుపద ద్వంద్వము అనేకపదంబులు సమ సించినది. ఉదా:—రామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నులు.

(ఇ) ఇతరేతరద్వంద్వము ప్రత్యేకాన్వయముకలది.

ఉదా:—రామకృష్ణులు మహాశూరులు. (రాముఁడు మహాశూరుఁడు, కృష్ణుఁడును మహాశూరుఁడని యర్థము.)

(ఈ) సమాహార ద్వంద్వము సమూహార్థమే ముఖ్యముగాఁగలది. ఉదా:—రథగజతురగపదాతులు.

(ఉ) ఏకశేషము - ఏకరూపముగల యనేకపదములు సమసించుచో నందొకశబ్దమే మిగిలిన దానికి బహువచన ప్రత్యయము వచ్చును.

ఉదా:—శివ + శివుఁడు = శివులు; రాముఁడు + రాముఁడు + రాముఁడు = రాములు, (శ్రీ)రామ పరశురామ బలరాములు); అర్జునుఁడు + అర్జునుడు = అర్జునులు (పాండవ కారవీర్యార్జునులు)

30. ఆచ్ఛిక ద్వంద్వంబునఁ బూర్వపదము స్త్రీ సమంబగును. ఉదా:—తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు.

31. కొండాకచో ద్వంద్వంబునఁ బూర్వపదాంత ము వర్ణంబు లోపించును.

ఉదా:—అందము + చందము = అందచందములు.

32. విభక్తిప్రత్యయము లోపించిన సమాసమును లుక్సమాసమందురు. ఉదా:—వృక్షమూలము, నామాట.

33. విభక్తిప్రత్యయము లోపింపనిసమాసము నలు క్సమాసమందురు. ఉదా:—వనేచరుఁడు, నీతోడి చెలిమి.

అధ్యాయము ౬

క్రియలు (VERBS)

౧. వ్యాపారమును బోధించు పదములు క్రియలు.

ఉదా:—పోషించు, వచ్చు, పోవు. మొ॥

౨. ప్రత్యయములతోఁ గూడ క ము న్ను క్రియకు ధాతువనిపేరు. ధాతువులు ఉకారాంతములుగా నుండును.

ఉదా:—కొట్టు, చేయు, చూచు. మొ॥

3. క్రియలు తత్సమములు, దేశ్యములు నని రెండు విధములు. తత్సమక్రియల యంతంబున “ఇంచు” అనునది చేర్పబడి యుండును. ఉదా:—సేవించు, పోషించు. మొ॥

౪. ఈ “ఇంచు” కొన్ని దేశ్యక్రియలగు నంగలాదులకును స్వార్థంబునం గానంబడుచున్నది.

ఉదా:—అంగలించు, ఆరగించు, పరికించు.

(అంగల, అడక, ఆరగ, ఆవుల, ఉంక, ఉగ్గల ఓసర, కార, గాల, జాడ, తిలక, తులక, పంక, పరిక, పలవ, అప్ప, ఒప్ప, ఆల, అగ్గ, మొదలైనవి అంగలాదులు.)

5. తత్సమములగు అకర్మక ధాతువుల తుది యిండునకు “ఇల్లు” ఆదేశమగును. ఉదా:—రంజిల్లు, వర్ధిల్లు.

౬. ధాతువు మొదటివర్ణము గురువయ్యెనేని “ఇల్లు” లకారద్విత్యమునకు లోపము విభాషనగును.

ఉదా:—వర్ధిల్లు, వర్ధిల్లు; భాసిల్లు, భాసిలు.

౭. గురువర్ణయుతములుకాక, యకారాంతములు కాక యొకటి రెండచ్చులుమాత్రము కలిగిన ధాతువులకు వికల్పముగా నించునకు ముందుగ “ఇయ్” ఆగమమగును.

ఉదా:—భుజించు, భుజియించు; గుణించు, గుణియించు; ధరించు, ధరియించు మొ॥

౮. ఇంచు పరంబగుచో సంస్కృతధాతువు తుది ఇకారమునకు “అయ్” ఆదేశంబగు.

ఉదా:—జి + అయ్ + ఇంచు = జయించు.

౯. ఇంచు పరంబగుచో సంస్కృత ధాతువు తుది ఉకారమునకు “అవ్” అదేశంబగు.

ఉదా:—దు) + అవ్ + ఇంచు = ద్రవించు.

౧౦. ఇంచు పరంబగుచో సంస్కృత ధాతువు తుది ఋకారమునకు “అర్” అదేశంబగు.

ఉదా:—ధృ + అర్ + ఇంచు = ధరించు.

౧౧. నిర్జి, నామంబులకు అయుగాగమంబు లేదు.

ఉదా:— నిర్జి + ఇంచు = నిర్జించు, శయనించు.

౧౨. ఇంచు పరంబగుచో “భిద్” మొదలగువానికి గుణంబగు. ఉదా:—భిద్ + ఇంచు = ఛేదించు.

ఘుష్ + ఇంచు = ఘోషించు.

పుష్ + ఇంచు = పోషించు.

౧౩. లిఖ, భుజ, రుచ, కృశంబులకు గుణంబు లేదు; స్పృశికి విభాషనగు. ఉదా:—లిఖించు (గుణములేదు)

స్పృశించు (గుణములేదు)

స్పర్శించు (గుణము)

౧౪. క్రియలు సకర్మకములు, అకర్మకములని రెండు విధములు. కర్మమును గోరునవి సకర్మకములు.

ఉదా:—విను, తిను, పఠించు, మొ॥

౧౫. కర్మమును గోరనివి అకర్మకములు.

ఉదా:—వచ్చు, వెళ్లు, పోవు, ఉండు, మొ॥

౧౬. సకర్మకక్రియలకు కర్తృర్థక ప్రయోగము, కర్మార్థక ప్రయోగము నని రెండువిధముల ప్రయోగములుండును.

(అ) కర్తృ ప్రథమావిభక్తియందుండునది కర్తృర్థక ప్రయోగము. ఉదా:-ఉపాధ్యాయుఁడు పాఠమును జెప్పెను.

(కర్తయనఁగాఁ గ్రియయొక్క వ్యాపారము నాశ్రయించినది.)

(ఆ) కర్మ ప్రథమావిభక్తియందుండునది కర్మార్థక ప్రయోగము. ఉదా:-గురునిచే బాలుఁడు శిక్షింపబడియె.

౧౭. క్రియ సమాపకము, అసమాపకము నని రెండు విధములు.

(అ) సమాపకము (Finite) :—కార్యము పూర్తిగా ముగిసినట్లు తెల్పునది సమాపకక్రియ.

ఉదా:-నీవు చదువుచున్నావు, నేను వినుచున్నాను.

(ఆ) అసమాపకము (Infinite) :—వాక్యముపూర్తిగా ముగియలేదని తెల్పునది అసమాపక క్రియ.

ఉదా:-కొట్టి, కొట్టక, చేసి, చేయక, చేసినన్ మొ॥

సమాపక క్రియలు

౧౮. సమాపకక్రియ తెలుగున వర్తమానకాలము, భూతకాలము, భవిష్యత్కాలము, తద్ధర్మార్థకకాలము అని కాలమునుబట్టి నాలుగు విధములు.

(అ) వర్తమానకాలము (Present) జరుగుచున్న కాలమును దెల్పునది. దీనిని లట్టందురు.

ఉదా:—చదువుచున్నాఁడు - ఆడుచున్నాను.

(ఆ) భూతకాలము (Past) జరిగినకాలమును దెల్పును. దీనిని లిట్టందురు. ఉదా:—చేసెను, చేసితిని. మొ!

(ఇ) భవిష్యత్కాలము (Future) రాబోవుకాలమును దెల్పును. దీనిని లృట్టు అందురు.

ఉదా:—చేయఁగలఁడు—పోఁగలవు.

(ఈ) తద్ధర్మాద్యర్థకము (Indefinite) పై మూఁడు కాలములకంటె వేఱై ఆమూఁడు కాలములయం దుపయోగింపఁబడునది. దీనిని లాట్టు అందురు.

ఉదా:—పురుగులు ప్రాకును. చేపలు ఈడును.

౧౯. ఆదిపదముచే తచ్చీల సంభావనా, సంప్రశ్న, సాతత్య, వర్తమాన, భావి, ఆశీరాదులు గ్రాహ్యములు.

ఉదా:—(౧) తచ్చీలము - నీరు పల్లమునకుఁ బ్రవహించును.

(౨) సంభావన (ఊహ)-రాముఁడిపుడిటకు వచ్చును.

(౩) సంప్రశ్న - వచ్చెదవా? పోయెదవా?

(౪) సాతత్యము (ఎప్పుడునుండునది) - దేవుఁడంతట నిండియుండును.

(౫) వర్తమానము - ఇంతకు వాఁడు వినఁడయ్యెడి.

(౬) భావి - ఏకాదశి రేపువచ్చును.

(౭) ఆశీస్సు - నీకు శుభము కలుఁగుగాక !

౨౦. కర్తనుబట్టి క్రియలకు ప్రథమ, మధ్యమ, ఉత్తమ
లను మూడు పురుష లేర్పడుచున్నవి.

(అ) ప్రథమపురుష (First person) సర్వనామమేని,
యే నామవాచకమేని కర్తగాఁగలది. ప్రథమపురుష క్రియ
యగును. ఉదా:—వాఁడువచ్చె. వారువచ్చిరి. వానకురిసెను.
గరుఁడుఁ జెగిరెను. రాముఁడు చదువుచున్నాఁడు.

(ఆ) మధ్యమపురుష (Second person) సర్వనామము
కర్తగాఁగలది మధ్యమపురుష క్రియయగును.

ఉదా:—నీవు వచ్చితివి; మీరువచ్చితిరి.

(ఇ) ఉత్తమపురుష (Third person) సర్వనామము
కర్తగాఁగలది ఉత్తమపురుషక్రియ యగును.

ఉదా:—నేనువచ్చితిని; మేమువచ్చితిమి.

౨౧. ప్రథమ పురుషమునఁదప్ప లింగభేదము లేదు.
ప్రతిపురుషమునకును ఏకవచన బహువచన భేదముండును.

ఉదా:—ప్రథమ-మహాత్ము-వాడు వచ్చుచున్నాఁడు.

మహాతి-ఆ మెవచ్చుచున్నది.

అమహాత్ము-అది వచ్చుచున్నది.

౨౨. ధాతువునకు ప్రథమ మధ్యమోత్తమ పురుషుల
యేకవచన బహువచనములందు వరుసగ “ఁడు రు” లు
“వు రు” లు “ను, ము” లు నగు. ఉదా:—వండు+ఁడు.

౨౩. ఉదంతంబగు ధాతువునకు వర్తమానకాలంబున
“ఉన్న” శబ్ద మనుప్రయుక్తంబగు.

ఉదా:—వండు+ఉన్న+ఁడు.

౨౪. ధాతువునకు “ఉన్న” శబ్దంబు పరంబగునపుడు చు వర్ణకంబగు. ఉదా:—వండు+చు+ఉన్న+డు.

౨౫. ది, వి, యనునవికాక తక్కిన క్రియాప్రత్యయములు పరములగునపుడు “ఉన్న” కు దీర్ఘంబగు.

ఏకవచనము

బహువచనము

ఉదా:-ప్రథమ. వండుచున్నాడు. వండుచున్నారు.

మధ్యమ. వండుచున్నావు. వండుచున్నారు.

ఉత్తమ. వండుచున్నాను. వండుచున్నాము.

౨౬. ఆమహద్ధర్మంబునఁ బ్రథమపురుష “ఁడు, రు” లకు “దు, వు” లగు. “ఉన్న” యనుబంధ మైనపుడు “ది, వి” యగు.

ఉదా:—పక్షి తిరుగుచున్నది.

పక్షులు తిరుగుచున్నవి.

౨౭. భూత తద్ధర్మకాలంబులందుఁ బ్రథమపురుషైక వచన “ఁడు” ప్రత్యయంబునకు వరుసగా “ఎను, ను” వర్ణకంబు లగు. ఉదా:—వండు+ఎను=వండును.

వండు + ను=వండును.

౨౮. భూతార్థంబున ధా తు వు తుదియుత్వంబున కిత్వంబగు. ఉదా:—వండు+ఇ=వండి

౨౯. ఇకారంబు మీది కు, ను, వు, లయు, క్రియా విభక్తులయు ఉత్వంబునకు ఇత్వంబగు.

ఉదా:—వండి+రు=వండిరి.

30. భూతార్థంబున ధాతువునకు మధ్యమోత్తమ పురుషప్రత్యయంబు లగు “పు, రు, ను, ము” లు పరంబగు నపుడు “తి” వర్ణంబంతాగమంబగు.

ఉదా:—వండు+తి+పు = వండితివి (భూత, మ, ఏ, వ.)

వండు+తి+రు = వండితిరి (భూత, మ, బ, వ.)

వండు+తి+ను = వండితిని (భూత, ఉ, ఏ, వ.)

వండు+తి+ము = వండితిమి (భూత, ఉ, బ, వ.)

31. భవిష్యదర్థంబున ధాతువునకు “ఁగల” అను బంధంబగు. అగుచో ధాతువు తుదియుత్వంబున కత్వంబగు.

ఉదా:— వండు+ఁగల+ఁడు = వండఁగలఁడు.

వండు+ఁగల+రు = వండఁగలరు.

వండు+ఁగల+పు = వండఁగలవు.

వండు+ఁగల+ను = వండఁగలను.

వండు+ఁగల+ము = వండఁగలము.

అమహాదర్థంబున దు, పు, లురాఁగా, ‘పక్షి యెగురఁగలదు - పక్షులు ఎగురఁగలవు’ అని యగును.

32. తద్ధర్మార్థంబున “రు, పు, రు, ను, ము” లు పరంబగునపుడు ధాతువు తుదిని “దు” వర్ణమాగమంబగు.

ఉదా:— తద్ధర్మార్థకము

ఏకవచనము

బహువచనము

ప్రథమపురుష

వాఁడు వండును

వారు వండుదురు

మధ్యమపురుష

నీవు వండుదువు

మీరు వండుదురు

ఉత్తమపురుష

నేను వండుదును

మేము వండుదుము

33. ప్రథమైకవచన ను వర్ణకంబు పరంబగునపుడు తద్ధర్మార్థంబున ధాతువు తుదను “ఎడు” “ఎడి” ఆగమంబులు బహుళంబుగానగు.

ఉదా:—వండు + ఎడు + ను = వండెడును.

వండు + ఎడి + ను = వండెడిని.

3౪. తద్ధర్మార్థంబున ‘రు, వు, రు, ను, ము’ లు పరంబగు నపుడు ధాతువుతుదను “ఎద” ఆగమంబు బహుళంబుగానగు.

ఉదా:—

ఏకవచనము

బహువచనము

ప్రథమపురుష	వాఁడు వండెడును	}	వారు వండెదరు
	వాఁడు వండెడిని		
	వాఁడు వండును		
మధ్యమపురుష	నీవు వండెదవు		మీరు వండెదరు
ఉత్తమపురుష	నేను వండెదను		మేము వండెదము

35. భూత తద్ధర్మార్థంబుల మధ్యమపురుషైకవచనంబున వు వర్ణకంబు వకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

ఉదా:—నీవువండెదవు-వండెడు, వండుదువు, వండుదు.

3౬. తిర్యగ్జడంబులు వాచ్యంబులగునపుడు భూత తద్ధర్మార్థంబుల ప్రథమ పురుష బహువచనంబున కేకవచనంబగు. ఉదా:—చిలుకలు పలికెను (భూత)

చిలుకలు పలుకును (తద్ధర్మ)

3౭. ఆశీ, శ్వాప, సంపార్థనంబుల ధాతువు తుదను ద్రితాంతంబులు “ఎడు, త” వర్ణకంబులగు.

ఉదా:—ఆశీస్సు:-మీకు మేలు కలిగెడును.

మీకు మేలు కలుగుతను.

శాపము:-నీకు రాక్షసత్వంబు కలిగెడును.

నీకు రాక్షసత్వంబు కలుగుతను.

సంప్రార్థనము:-హరి ననుఁ గాచెడున్.

హరి ననుఁ గాచుతన్.

3౮. 'ఎడు, త' ల ద్రుతంబునకు అచ్చు పరంబగు నపుడు మకారంబగు.

ఉదా:— కలిగెడును + అనియె = కలిగెడుమనియె.

కలుగుతను + అనియె = కలుగుతమనియె.

3౯. ఆశీరాదుల మధ్యమ పు, రు, లకు ము, ఁడు, లగు. ఉదా:—

ఆశీస్సు - కృతార్థుఁడవగుము, కృతార్థుల రగుఁడు.

శాపము - రాక్షసుఁడ వగుము, రాక్షసుల రగుఁడు.

సంప్రార్థనము - రక్షింపుము, రక్షింపుఁడు.

విధి - చెప్పినది చేయుము, చెప్పినది చేయుఁడు.

౪౦. ధాతువునకుఁ విధియందుఁ గ్రియాప్రత్యయము లకు మాఱుగా “అది” యను తచ్ఛబ్దంబును దానిముందు నువర్ణాగమంబునగును.

ఉదా:—నాచెప్పుదానిఁ జేయునది. నీవు వంటవండు నది - (వండవలెనని భావము).

౪౧. ఉభయప్రార్థనంబున;దువర్ణాగమంబు నుత్పంబున కత్పంబగు. ఉదా:—మనము వండుదము - ఆడుదము మొ॥

ర౨. వ్యతిరేకంబున “ఁడు, రు, వు, రు, ను, ము, ” లు పరంబగునపుడు ధాతువు నుత్పంబున కత్వంబగు.

ఏ. ప.

బ. ప

ఉదా:—వాఁడు వండఁడు, వారు వండరు-(వ్య, ప్ర)
నీవు వండవు, మీరు వండరు (వ్య, మ)
నేను వండను, మేము వండము (వ్య, ఉ)

ర౩. వ్యతిరేకంబున మధ్యమ ము, ఁడు, లు పరంబగు నపుడు ధాతువు తుదను “కు” అగమంబగు - అగుచో ధాతువు నుత్పంబున కత్వంబగు.

ఉదా:—నీవు వండకుము, మీరు వండకుఁడు.

ర౪. సంప్రార్థనాద్యర్థంబుల మధ్యమ “ము, ఁడు”లకు అదాదు లనుప్రయుక్తంబులగు.

ఉదా : — వండుము + అ = వండుము; వండుమా, వండుమి, వండుమీ, వండుడ, వండుడా, వండుడి, వండుడీ.

(అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఎ, ఏ, ఒ, ఓ, అన్న, అమ్మ, అయ్య మొదలైనవి అదాదులు)

ర౫. ఎదాదులను ప్రయుక్తంబులగునపుడు మధ్యమ “ము, ఁడు” లకు “వు, రు” లగు - అగుచో ధాతువు నుత్పంబున కత్వంబగు.

ఉదా:— వండు + ము + ఎ = వండవె, వండవే, వండరె, వండరే, (వ్యతిరేకంబున) వండకువె, వండకువే, వండకురె, వండకురే.

(ఎ, ఏ, ఒ, ఓ, అన్న, అమ్మ, అయ్య, మొదలగునవి ఎదాదులు)

౪౬. వ్యతిరేకంబునం దన్నాదులు పరంబగునపుడు పు, య లు రావు. ఉదా:—త్రిప్పకుమన్న, చదువకుడయ్య.

౪౭. ప్రార్థనాదులందు “ ఇమ్ము ” నకు “ ఈ ” విభాషనగు. ఉదా:—పోనిమ్ము—పోనీ. కానిమ్ము—కానీ.

౪౮. ఖండబిందువుమీడిసిద్ధ చకారంబునకును, ఇంచు చకారంబునకును, మధ్యమపురుష “ము, ఁడు” లు పరంబు లగునపుడును వ్యతిరేకార్థంబునను తుమున్నాద్యర్థంబునను పకారంబు ప్రాయికంబుగనగు.

ఉదా:—తలఁచు, తలంపుము, తలఁపక, తలఁపన్

రంజించు, రంజింపుము, రంజింపక, రంజింపన్

౪౯. ఆగమ దువర్ణంబు పరంబగునపుడు పూర్ణబిందు పూర్వక చకారంబునకు పకారంబు విభాషనగు.

ఉదా:—దంచుదురు, దంపుదురు; ఆకర్ణించుదురు, ఆకర్ణింతురు, ఆకర్ణింపుదురు.

౫౦. అగు, వచ్చు, చొచ్చు, చూచులకు మధ్యమ పురుష “ము, ఁడు” లును, వ్యతిరేకార్థక “క, కు” వర్ణకంబు లును బరంబులగునపుడు కా, రా, చొరు, చూడులగు.

ఉదా:—కాఁడు, కాక, కాకుము, కమ్ము

రాఁడు, రాక, రాకుము, రమ్ము,

౫౧. వ్యతిరేకంబున వలచునకు ఒల్ల విభాషనగు.

ఉదా:—ఒల్లఁడు, ఒల్లరు, ఒల్లదు, ఒల్లవు మొ॥

గీ. “చదు” లకు తు వర్ణం జేకాదేశంబు బహు
శంబుగనగు. ఉదా:—చూచు + దురు = చూతురు

పిలుచు + దురు = పిలుతురు

వత్తురు, చొత్తురు అనుచో నిత్యంబు.

గీ. ౩. పిలుచు మొదలగు వానికి “ము, డు”లు పరం
బగునపుడును, వ్యతిరేకార్థంబునను అంతిమాక్షర లోపంబు
బహుశంబుగ నగు.

ఉదా:—పిలుము, పిలుడు, పిలడు, (పక్షంబున)
పిలువుము, పిలువుడు పిలువడు మొ॥

గీ. ౪. ఆగమాన్య చకారంబుల క ద్విరుక్తంబులకు
మధ్యమపురుష “ము, డు” లు పరంబగునపుడును వ్యతిరే
కంబునను పవలగు.

ఉదా:—(ఆగమమునకు) వచింపుము, వచింపుడు

వచింపక, వచింపకుము

(అన్యమునకు) పిలువుము, పిలువుడు

పిలువక, పిలువడు.

గీ. ౫ క్రియాపదంబులమీఁద ఆ, ఏ, వర్ణములు చేరు
టచే ప్రక్షార్థకంబులగు. ఉదా:—వచ్చితివా? వచ్చితిరే?

గీ. ౬. క్రియాపదంబులమీఁద “ఓ, ఓ” లు చేరుచో
సందేహార్థకంబులగు. ఉదా:—ఎఱుంగునో; ఎఱుంగదో.

గీ. ౭. క్రియాఫలము పరునిఁజెందు నేని క్రియ పరస్మై
పదమనియు, గర్తను జెందు నేని ఆత్మనే పదమనియుఁ జెప్పఁ
బడును. ఉదా:—(పరస్మైపదము) వండుచున్నాడు,
వండును, వండఁగలరు. మొ॥

ఆత్మనేపదము:—

౧౮. ఆత్మనేపదమున ధాతువునకు “కొను” ధాతు వనుప్రయుక్తంబగు. అగుచో ధాతువు తుదియుత్వంబున కిత్వంబు విభాషనగు.

ఉదా:—వండు + కొను = వండికొను, వండుకొను; పోషించికొను, పోషించుకొను.

౧౯. కర్మార్థమున ధాతువునకు “బడు” అను ప్రయుక్తంబగు. అగుచో ధాతువు తుది యుత్వంబున కత్వంబగు. ఉదా:—పోషించుకొనఁ బడుచున్నాఁడు.

పోషింపబడుచున్నాఁడు.

౨౦. ఇకారంబును, ఎను, ఎడి, ఎడు లును బరంబగు నపుడు ధాతువు యకారంబునకు సకారంబగు.

ఉదా:—చేయు + కొను = చేసికొను, చేసి, చేసిరి, చేసెను, చేసెడు, చేసెడి.

ప్రేరణార్థకంబు:—

౨౧. సర్వంబునకుఁ ప్రేరణంబున “ఇంచు” ఆగమం బగు. ఉదా:—పచించు + ఇంచు = పచింపించు.

౨౨. అసంయుక్తంబులగు న, ల, డ, రేఫంబు లంత మందుఁగల యాచ్చికధాతువులకుఁ ప్రేరణంబున “చు” ఆగమంబు బహుళముగానగు.

ఉదా:—పూను, పూనుచు, పూనించు.

మగుడు, మగుడుచు, మగిడించు.

విను, వినుచు, వినిపించు.

౬౩. మానులోనగు వానికిఁ బ్రేరణంబున “పు”
ఆగమంబును బహుళంబుగా నగు; ఇంచురాదు.

ఉదా:—మాను, మానుచు, మానుపు;
మను, మనుచు, మనుపు.

౬౪. ప్రేరణేంచ పరంబగునపుడు చకారంబునకు
ప్రకారంబగు. ఉదా:—వలచు, వలపించు.

౬౫. ఇత్వంబుకాని ఎత్వంబుకాని పరమైనచో ఆద్యం
బుకాని ఉత్త్యంబున కిత్వంబగు.

ఉదా:—మగుడు, మగిడించు, పిలుచు, పిలిపించు.

౬౬. అన్వాదులకించు పరమగునపుడు పు వర్ణమాగ
మంబగు. ఉదా:—అను+పు+ఇంచు = అనిపించు.

(అను, తిను, విను, కను, అన్వాదులు)

౬౭. మానునకు వైకల్పికంబు.

ఉదా:—మానిపించు, మానించు.

౬౮. అడ్డాదులకించు పరంబగునపుడు “గు” వర్ణము
కొన్నిటి కాగమంబును, గొన్నిటి కంతాదేశంబునగు.

ఉదా:—అడ్డము, అడ్డగించు (అడ్డము, ఓర, చిత్తము,
పంతము, పెల్ల, బోర, చుట్టము, మేళము, మొదలైన
వడ్డాదులు.)

౬౯. అది అప్పాదులకు విభాషనగు.

ఉదా:—అప్పగించు, అప్పించు.

(అప్ప, ఒప్ప, పట్లము, కోపము మొదలైనవప్పాదులు)

౭౧. ఆడోడుకూడుల డకారంబునకు “చు” పరంబగునపుడు రేఫంబగు. ఉదా:—ఆడు, ఆరుచు, ఆడించు.

ఓడు, ఓరుచు, ఓడించు.

౭౧. చెడునకుఁ బ్రేరణంబున “చు, పు” ఆగమంబులును, డాకు అలఘురేఫంబునగు. ఉదా:—చెఱుచు, చెఱుపు.

౭౨. పడునకు “చు” ఆగమంబును, డాకు అలఘురేఫంబునగు. ఉదా:—పఱుచు.

౭౩. శబ్దపల్లవంబగు పడునకు “ఇంచు” విభావనగు. అగుచో డాకు లఘురేఫంబునగు.

ఉదా:—వెలువడు, వెలువరించు.

చొప్పుడు, చొప్పురించు.

౭౪. పరస్మైపద కర్తృపదము ప్రేరణమునఁ గర్మవాచకమగును.

ఉదా:—రాముఁడు వినియె, దశరథు డు రాముని వినిపించె.

౭౫. అకర్మకక్రియ ప్రేరణంబున సకర్మకమగును.

ఉదా:—రావణుడోడెను - (అకర్మకము)

రాముఁడు రావణునోడించెను - (సకర్మకము)

౭౬. సకర్మకక్రియ ప్రేరణంబునఁ గొండాకచో ద్వికర్మకంబగు.

ఉదా:—కృష్ణుఁడు పాతముఁ జదివెను (సకర్మక)

గురువు శిష్యుని పాతముఁ జదివించెను (ద్వికర్మకము)

౭౭. చుక్కుగాగమంబులు పరంబగుచో ఇత్వంబున కుత్వంబగు. ఉదా:—బిగియు, బిగుచు; తడియు, తడుపు.

౭౮. ఆఁగు ప్రభృతు లుభయగణంబులు.

ఉదా:—ఆఁగు, ఆఁచు, ఆఁపు, ఆఁగించు.

౭౯. ప్రేరణంబునందలి యించు మీద నించు లేదు. (అనఁగా యితరాగమములమీద నించు రావచ్చును.)

ఉదా:—నొచ్చు, నొంచు, నొప్పించు.

మానుచు, మానిపించు.

ప్రయోగములు:—

(అ) పరస్మైపద కర్తృర్థకము - పోషించుచున్నాఁడు.

(ఆ) పరస్మైపదకర్తృర్థకము-పోషింపబడుచున్నాఁడు.

(ఇ) ఆత్మనేపద కర్తృర్థకము - పోషించుకొనుచున్నాఁడు.

(ఈ) ఆత్మనేపదకర్తృర్థకము-పోషించుకొనబడుచున్నాఁడు.

(ఉ) ప్రేరణకర్తృర్థకము - పోషింపించుచున్నాఁడు.

(ఊ) ప్రేరణకర్తృర్థకము-పోషింపింపబడుచున్నాఁడు.

(ఋ) ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృర్థకము-పోషింపించు

కొనుచున్నాఁడు.

(ౠ) ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృర్థకము - పోషింపించు

కొనబడుచున్నాఁడు.

౮౦. క్రియలు సాధారణక్రియలు, నిపాతక్రియలు అని రెండువిధములు.

(అ) ధాతువు తుదను ద్రితసహిత అకారమును ము, ఁడు వర్ణకములును జేర్చుటవలనఁ గ్రమముగాఁదుమున్నా

ద్యర్థకమును, ప్రార్థనార్థకమును నేర్పడునవి సాధారణ క్రియలు (Regular Verbs).

ధాతువు	తుమున్నాద్యర్థకము	ప్రార్థనార్థకము
పోషించు	పోషింపఁ	పోషింపుము, పోషింపుడు.
భరించు	భరింపఁ	భరింపుము, భరింపుడు.

(ఆ) నిపాతక్రియలు (Irregular Verbs) తుమున్నాద్యర్థకమందును, ప్రార్థనార్థకమందును వేఱురూపములను పొందునవి. ఉదా:—

ధాతువు	తుమున్నాద్యర్థకము	ప్రార్థనార్థకము
లగు	కాఁ	కమ్ము, కండు.
వచ్చు	రాఁ	రమ్ము, రండు.
చొచ్చు	చొరఁ	చొరుము, చొరుడు.
ఇచ్చు	ఈఁ, ఈయఁ, ఇయ్యఁ	ఇమ్ము, ఇండు.
నొచ్చు	నోఁ, నోవఁ, నొవ్వఁ	నొవ్వము, నొవ్వడు.
కను	కనఁ, కానఁ	కనుము, కనుడు.
పిలుచు	పిలువఁ	పిలుము, పిలుడు, పిలువుము, పిలువుడు.

౨౧. ప్రేరణార్థకము సమరూప క్రియలు భిన్నరూప క్రియలని రెండువిధములు.

(అ) సమరూపక్రియలు ధాతువు తుదను ఇంచు చేరుటవలన నేర్పడునవి. రూపభేదముల నొందవు.

ఉదా:—పోషించు, పోషింపించు, కొట్టు, కొట్టించు

(ఆ) భిన్నరూపక్రియలు పైరీతిని గాక ఇంచు, చు, పు, మొదలగు ప్రత్యయములను జెంది పెక్కురూపముల నుండునవి.

ఉదా:—రంజిల్లు - రంజించు; అడఁగు - అడఁచు.

కొన్ని భిన్నరూపక్రియలు—

స్వార్థకము	ప్రేరణము	స్వార్థకము	ప్రేరణము
పూను	పూనుచు, పూనించు	తేలు	తేలుచు, తేలించు
కుదురు	కుదురుచు, కుదిరించు	విను	వినుచు, వినిపించు
అను	అనిపించు	తిను	తినుపించు
కను	కనుపించు-కానిపించు	మెచ్చు	మెచ్చించు, మెప్పించు
మాను	మానుచు-మానుపు- మానిపించు-మానించు.	వచ్చు	రావించు,రప్పించు నొచ్చు నొప్పించు
డిగు	డిగించు-డించు	తునుఁగు	తుంచు
మునుఁగు	మునుచు-ముంచు	కలఁగు	కలఁచు, కలంచు
ఉడుగు	ఉడుపు-ఉడిగించు	రేఁగు	రేచు, రేపించు రేపు
ఆఁగు	ఆఁచు-ఆఁపు - ఆగించు	చొచ్చు, చొనుపు,	చొప్పించు
సాయు	సాచు - సాపు	చచ్చు, చంపు	
నిలుచు	నిలువరించు-నిలుపు	కొను	కొలుపు
ఆడు	ఆడుచు-ఆడించు		

అసమాపక క్రియలు

౮౨. నామాకాంక్షములు, క్రియాకాంక్షములు నని యసమాపకములు రెండు విధములు.

నామాకాంక్షములు

౮౩. క్రియాజన్యవిశేషణములే నామాకాంక్షములు.

(వానివలన విశేష్యము లాకాంక్షింపఁబడును గాన వానికి నామాకాంక్షములని పేరు.) ఉ:-చదివెడు రాముఁడు.

౮౪. క్రియాజన్యవిశేషణము లైదు విధములు. ఏడు రూపములు.

(అ) వర్తమానార్థక విశేషణము - శత్రుర్థకరూపము తుదను “ఉన్న” చేర్చుటచే నగును. ఉ:-పోషించుచున్న.

(ఆ) భూతార్థక విశేషణము:- కృత్వార్థకరూపము తుదను నకారము చేర్చుటవలనఁ గలుగును. ఉదా:-వండిన.

(ఇ) భవిష్యద్ధర్థక విశేషణము:- ధాతువునకు ‘ఁగల’ యనునది చేర్చుటవలనఁ గలుగును.

ఉదా:-పోషింపఁగల, చదువఁగల. మొ॥

(ఈ) తద్ధర్థార్థక విశేషణము - ఇందు మూఁడురూపములు ధాతువు తుదను “ఎడు, ఎడి” “ఉ” వర్ణకములు చేర్చుటచేఁ గలుగును. ఉదా:-పోషించెడు, పోషించెడి, పోషించు.

(ఉ) వ్యతిరేకార్థక విశేషణము:- ని వర్ణకము చేర్చుటవలన నగును. ఉదా:-పోషింపని.

క్రియా కాంక్షములు

౮౫. అసంపూర్ణములై సంపూర్ణక్రియల నపేక్షించు క్రియలకుఁ గ్రియాకాంక్షములని పేరు. ఇవి ఐదువిధములు.

(అ) క్షాన్ధర్ధకము:—ధాతువు తుదిని “ఇ” ప్రత్యయము చేరుటచే గలిగినది.

ఉదా:—వచ్చు-వచ్చి, పోషించు-పోషించి.

(ఆ) వ్యతిరేకక్షాన్ధర్ధకము:—వ్యతిరేకార్ధమున ధాతువునకు “అక” ప్రత్యయము చేరుటచే గలిగినది.

ఉదా:—పోషింపక, కొట్టక మొ॥

(ఇ) తుమున్నాద్యర్ధకము:—ధాతువు తుదను “అన్, ఁగన్, ఁగాన్” అను ప్రత్యయములు చేరుటచే నగును.

ఉదా:—కొట్టన్, కొట్టఁగన్, కొట్టఁగాన్.

(ఈ) శత్రర్ధకము:—వర్తమానార్ధమున ధాతువునకు “చున్” ప్రత్యయము చేరుటచే నగును.

ఉదా:—పోషించుచున్, కొట్టుచున్.

(ఉ) ఆనంతర్యార్ధకము:—ఆనంతర్యార్ధమున ధాతువునకు “డున్” ప్రత్యయము చేర్చుటచే గలుగును.

ఉదా:—పోషించుడున్, కొట్టుడున్.

ధాత్వర్ధకము లేక భావార్ధకము:—

౮౬. ధాత్వర్ధకబోధకంబై “ట” వర్ణకంబు ధాతువున కగు. (దీనినే భావార్ధక ప్రత్యయమందురు.)

ఉదా:—వండుట, పోషించుట మొ॥

౮౭. వ్యతిరేక భావార్ధంబున మివర్ణకంబగు. అగుచో ధాతువు తుది యుత్వంబున కత్వంబగు.

ఉదా:—వండు+మి=వండమి, పోషింపమి.

౧౮. భావార్థక, వ్యతిరేక భావార్థక రూపములు సుబంతములువోలె విభక్తి ప్రత్యయములఁబొంది నామవాచకములగును. ఉదా:—వండుటచేతన్, వండమివలనన్ మొ॥

౧౯. కొఱకు, కంటె ప్రత్యయములు పరంబగునపుడు “ట” వర్ణకంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబు.

ఉదా:—వండుటకొఱకున్, వండుకొఱకున్, వండుటకంటెన్, వండుకంటెన్.

౨౦. పురార్థకంబుల యోగంబున ధాతువునకు “క” వర్ణకంబగు, అగుచో ధాతువు తుదియత్వంబున కత్వంబగు.

ఉదా:—చేయు + మునుపు = చేయకమునుపు.

(మునుపు, ముందు, మున్ను, తొల్లి, పూర్వము, మొదలగునవి పురార్థకములు.)

అవ్యయములు

౨౧. లింగ వచన విభక్తి శూన్యము అవ్యయములు. (నామవాచకములకువలె లింగవచనవిభక్తులుండవు. సమాపకక్రియలకువలెఁ గాలపురుషవచనము లుండవు. విశేషణముల వలె నామవాచకాదుల గుణములను దెలుపవు.)

ఉదా:—ట హూ, బళా, కొట్టక మొదలైనవి.

లాక్షణికములని ప్రతిపదోక్తములని అవ్యయములు రెండు విధములు.

౨౨. లాక్షణికములు లక్షణముచే (వ్యాకరణముచే) సాధింపఁదగినవి. ఇవి యాఱువిధములు.

(౧) క్షార్వర్థకము. ఉదా:—చేసి, పోయి, వచ్చి మొ॥

(౨) వ్య. క్షార్వర్థకము. ఉదా:—చేయక, కొట్టక.

(౩) తుమున్నాద్యర్థకము. ఉదా:—చేయన్, కొట్టఁగన్ మొ.

(౪) శత్రుర్థకము. ఉదా:—చేయుచున్, కొట్టుచున్ మొ॥

(౫) చేదర్థకము. ఉదా:—చేసినన్, కొట్టినన్, మొ॥

(౬) ఆనంతర్యార్థకము. ఉదా:—చేయుడున్.

౯౩. ప్రతిపదోక్తములు స్వతస్సిద్ధములై, పుట్టినవి పుట్టినట్లే యుండునవి.

ఉదా:—అక్కట, ఔరా, అయ్యారే, బభిరే, మజ్జారే, కట్టా, ఓహూ మొదలైనవి.

సముచ్చయములు

౯౪. పదముల నొకదానితోనొకటి కలుపు ప్రత్యయములు సముచ్చయములు.

ఉదా:—యు, ను, (ఇవి ద్రుతాంతములు.)

(అ) ఉకారాంతముల మీద “ను” వచ్చును.

ఉదా:—రాముఁడును, గృష్ణుఁడును వచ్చిరి.

(ఆ) ఉకారేతరముల మీద “యు” వచ్చును.

ఉదా:—హరియు, లక్ష్మీయు వచ్చిరి.

శబ్దపల్లవములు

౯౫. ధాతువులు మొదలగువానికి వేఱుధాతువు లను ప్రయుక్తములై యర్థాంతరములను దెలుపును. వీనికి శబ్దపల్లవములని పేరు.

ఉదా:—కూరుచు + ఉండు = కూరుచుండు, మేలు + కొను = మేలుకొను - మేలుకాంచు - తలపోయు - విజయంచేయు - వేంచేయు - అరుదెంచు - అరుగుదెంచు - ఏతెంచు - ఏగుదెంచు - చనుదెంచు - నిలుచుండు - పరుండు - పన్నుండు ఆకొను - ఈకొను - ఈయకొను - ఇయ్యకొను - రక్కొను - త్రైక్కొను - మేకొను - మైకొను - అలవడు - ఏరువడు - చొప్పడు - వెలువడు - తలపోయు - ఆపోవు - కొంపోవు - కొనిపోవు - కయ్యవాలు - తూపోడుచు ఇత్యాదులు శబ్దపల్లవములు.

అధ్యాయము ౭

కృత్తద్ధిత రూపములు

కృదంతములు (Verbal Nouns):—

౧. అర్ధవిశేషసిద్ధికై ధాతువులను జేరునట్టియుఁ గ్రియాప్రత్యయభిన్నములైనట్టియుఁ బ్రత్యయము లెల్లఁ గృత్తు లనంబడును.

౨. కృత్ప్రత్యయము అర్ధ విశేషసిద్ధికై ధాతువులను జేరునపు డేర్పడు రూపములు కృదంతము లనంబడును.

౩. కృదంతములు విశేష్యములై విభక్తిప్రత్యయములను బొందుచుండును.

౪. “త, కువ, క, ఇక, బడి, గడ” లోనగు కృత్ప్రత్యయములు ధాతువులకుఁ జేరునప్పు డాగమాదులగు పెక్కువికారములు కలుగుచుండును.

గి. ఎఱుగు మొదలగువానికి తుదను 'క' వర్ణకమగును.

ఉదా:—ఎఱుగు, ఎఱుక, తునుగు, తునుక, పోవు, పోక, కాగు, కాక, నడచు, నడక, మడచు, మడక, వీగు, వీక, మూగు, మూక, మలగు, మలక, కలగు, కలక, అలుగు, అలుక, మొలచు, మొలక, కినియు, కినుక.

ఁ. కృత్ప్రత్యయంబులు పరంబులగునపుడు కొన్ని ధాతువుల తుది యక్షరంబునకు లోపంబగు.

ఉదా:—అలుగు-అలుక, ఎఱుగు, ఎఱుక. మొ॥

౭. అణగు ప్రభృతులకు "కువ" వర్ణకమగు.

ఉదా:—అణగు - అణకువ; అడగు - అడకువ
పెనగు - పెనకువ; మెలగు - మెలకువ.

౮. కూరుచు ప్రభృతులకు "ఇమి" యగును.

ఉదా:—కూరుచు+ఇమి - కూరిమి; బలియు-బలిమి;
నేరుచు-నేరిమి; వ్రేలుచు - వ్రేలిమి; ఒడ్డు - ఒడ్డిమి; తాలు-
తాలిమి; బలియు - బలిమి.

౯. చేయు మొదలగువానికి 'త' వర్ణకమగును.

ఉదా:—చేయు, చేత, మేయు, కోయు, గీయు,
నేయు, పూయు, అలయు, కూయు, వ్రేయు, తీయు, వ్రాయు,
మ్రోయు, మూయు మొదలై నవి.

౧౦. ఆడుప్రభృతులకు టవర్ణకమగును.

(ఆడు, ఊరు, తివురు, తేరు, త్రిమ్మరు, పండు, వండు, పాడు, మండు, వేసరు, వనరు, చెమరు-ఇవి ఆడుప్రభృతులు.)

ఉదా:—ఆడు, ఆట - ఊరు, ఊట.

౧౧. కూడు మొదలగువానికి “టము, టమి” వర్ణకములగును. ఉదా:—కూడు, కూటము, కూటమి;

ఓడు, ఓటము, ఓటమి.

౧౨. పడు మొదలగువానికి టువర్ణకమగు. అగుచో తొలి యచ్చుమీది వర్ణంబులకెల్ల లోపంబును దొలియచ్చునకు దీర్ఘంబునగు. ఉదా:—పడు, పాటు, పొడుచు, పోటు.

(పడు, చెడు, అడుచు, పొడుచు, కఱచు, వయిచు, చేయు, ఓడు, వ్రేయు, మఱుగు, గీచు మొదలగునవి.)

౧౩. వలచు ప్రభృతులకు పువర్ణకమగు. అగుచో అంతిమాక్షర లోపంబగు.

ఉదా:—వలచు, వలపు, తలచు, తలపు, (పిలుచు విడుచు, తోచు, వ్రేచు, విటుగు, పెనుచు, పొలచు, ఏచు, ఏచు, కాచు, మేయు, అడుచు, అఱచు, మెచ్చు, వాచు, వంగు, చూచు, రాచు, దాయు, ఊడుచు మొదలై నవి.)

౧౪. ఆవులిండు లోనగువానికి తవర్ణకమగును.

(ఆవులిండు, సకిలిండు, ఇగిలిండు, ఓకరించు, ఓకిరించు, కుల్లగించు, పెకలిండు, కొక్కరించు, వెక్కిరించు, కొప్పరించు, గిలిగించు, కౌగిలిండు, పలుకరించు, కలువరించు, పలవిండు మొదలై నవి.) ఉదా:—కవుగిలింత, ఆవులింత.

౧౧. అరయు మొదలగు వానికి ఇక వర్ణకమగును.

(అరయు, ఓపు, కూడు, ఓడు, అమరు, పొగడు, కలయు కోరు, పొందు, పోలు, ఏలు, తేలు, చేరు, నమ్ము, చల్లు, అల్లు, తేరు, బడలు, అలయు మొదలైనవి.)

ఉదా:—ఓపు, ఓపిక, అరయు, అరయిక.

౧౨. ఏలు ప్రభృతులకు బడి వర్ణకమగు.

(ఏలు, కొను, కను, కిట్టు, చెల్లు, చేరు, తగులు, తీరు, పెట్టు, మొక్కు, వచ్చు, సాగు, దిగు మొదలగునవి.)

ఉదా:—ఏలుబడి, కొనుబడి, తీరుబడి, కిట్టుబడి.

౧౩. పన్ను ప్రభృతులకు గడ ప్రత్యయమగు.

(పన్ను, మను, చేరు, తీరు, తేరు, ఏడు మొదలైనవి. తిరుగు, విటుగు, ఆగు, వీని కంత్యాక్షరలోపమగును.)

ఉదా:—పన్నుగడ, మనుగడ, తీటుగడ, తిరుగడ, ఆగడ, తేగడ.

౧౪. కొలుచు ప్రభృతులకు వువర్ణకమగును. అగుచో అంతిమాక్షర లోపంబగు.

(కొలుచు, పూచు, నోచు, నొచ్చు, చచ్చు, ప్రుచ్చు, భడయు, నిలుచు మొదలైనవి.)

ఉదా:—కొలువు, నిలువు, నోవు, చావు.

౧౫. కుదురు ప్రభృతులకు వ వర్ణకమగును. అగుచో అంతిమాక్షర లోపంబగు.

(కుదురు, కొదరు, నిలుచు, లోచు, త్రోచు, నడచు మొదలైనవి.) ఉదా:—కుదువ, కొదవ, నిలువ.

౨౦. ఇమి వర్ణకంబు కలుగు లోనగు వానికగు. అగుచో నంతిమాక్షర లోపంబగు.

ఉదా:—కలుగు-కలిమి, నేరుచు-నేరిమి.

(కలుగు, నేరుచు, ఓరుచు, కూరుచు, వ్రేలుచు, బలియు, బ్రదుకు, ఒడ్డు. మొ॥ కలుగ్వాదులు.)

౨౧. ప వర్ణకంబు తిరియు లోనగువానికగు. అగుచో నంతిమాక్షర లోపంబగు.

ఉదా:—తిరియు-తిరిపము, వలియు-వలిపము, (కలియున కత్వంబునగు) కలియు - కలపము, (తిరియు, కలియు, పొలము, వలియు, మురియు, సొలయు మొదలగునవి.)

౨౨. ఇకి వర్ణకము కోరు మొదలగు వానికగు.

ఉదా:—కోరికి, పోలికి, పూనికి, మనికి, వినికి. (చూచునకు చూడికి.)

౨౩. అవర్ణకంబు గీటు లోనగువానికగు.

ఉదా:—గీటు - గీట; ఎండు - ఎండ, (గీటు, ఎండు, ఉండు, కాయు, చదియు, తునియు, పరియు, పాయు, పిడుచు, మీటు, ముడియు, వదరు, వ్రయు మొ॥ గీర్వాదులు.)

౨౪. అక వర్ణకము మాటులోనగు వానికగు.

ఉదా:—మాటకము, అమ్మకము.

(మాటు, తమ్ము, అంపు, అద్దు, పంపు, వండు, పెంచు మొ॥ మాత్వాదులు. వండు డకారంబునకు ట కారంబగు - వంటకము, పెంచునకు ఫత్వము - పెంపకము.)

౨౧. డు వర్ణకంబు ఆటు లోనగువాని కగు. అగుచో “చ, య” లకు పత్యంబగు.

ఉదా:—ఆటు - ఆటుడు; దాచు - దాపు; మాయు - మాపుడు.

(ఆటు, అమ్ము, అల్లు, క్రుమ్ము, ఎక్కు, త్రొక్కు, త్రోచు, చోపు, దంచు, దాచు, దిగు, దోచు, పెంచు, వేచు, ప్రాకు, మాయు, రాచు మొ॥)

౨౨. వడి వర్ణకంబు కొలుచు లోనగు వానికగు.

ఉదా:—కొలువడి, గెలువడి, నడవడి, లేవడి.

౨౩. ఉ వర్ణకంబు అడుగు లోనగువానికగు.

అడుకు, అంటు, ఒప్పు, ఒలుగు, ఒసగు మొ॥

౨౪. నగు లోనగువానికి “అవు” వర్ణకంబగు.

ఉదా:—నగవు, తగవు, ఉఱవు. మొ॥

౨౫. ఇ వర్ణకము చేయు వ్రాయులకగు.

ఉదా:—చేయు + ఇ = చేయి, వ్రాయు + ఇ = వ్రాయి.

౩౦. కలి వర్ణకంబు కను వినుల కగు.

ఉదా:—కనుకలి - వినుకలి

తద్ధితములు (Nominal Derivatives):—

౧. వి శేష్యములకును, గొన్ని విశేషణములకును త్వార్థ, స్వార్థ, మాన, దఘ్న, మతుబాద్యర్థంబుల విధింపఁ బడు బ్రత్యయములకు తద్ధితములని పేరు.

త్వార్థకము

౨. తన వర్ణకము త్వార్థకంబునందగు.

త్వార్థకము = భావార్థకము.

ఉదా:—రామునితనము (విశేష్యమునకు)

పెద్దతనము (విశేషణమునకు)

౩. టిక వర్ణకంబు చిన్నాదులకగు.

ఉదా:—చిన్న + టికము = చిన్న టికము.

(చిన్న, పెద్ద, కన్నె, దొంగ, పేద, మిండ, లంజె, రాచ, చుట్టము మొదలగునవి చిన్నాదులు.)

౪. టికవర్ణకంబుపరంబగునపుడు ఉత్పంబునకత్పంబగు.

ఉదా:—వెజ్జ + టికము = వెజ్జటికము, తొత్తటికము, వెడ్డటికము.

౫. ఇమి వర్ణకంబు పేర్వాది శబ్దంబులకగు.

ఉదా:—పేరు + ఇమి = పేరిమి.

(పేరు, మ్రచ్చు, మేలు, కడు, చెలి, వాడి, వేడి, పోడి మొ॥ పేర్వాదులు.)

౬. న వర్ణకము నల్లాదులగు గుణవచనంబులకగు.

ఉదా:—నల్ల + న = నల్లన.

(నల్ల, తెల్ల, ఎఱ్ఱ, పచ్చ, చామ, కమ్మ, పుల్ల, తియ్య, చప్ప, తిన్న, విన్న, ఒయ్య, అల్ల, చక్క, తిమ్మ, వ్రేక, మొ॥ నల్లాదులు.)

౭. ఇక వర్ణకంబు అగ్గలాదులకగు.

ఉదా:—అగ్గల + ఇక = అగ్గలిక; ఒమ్ము + ఇక = ఒమ్మిక.

స్వార్థకము

౮. ఇక వర్ణకము నడవడి లోనగువానికి స్వార్థంబున నగు. (తద్ధితప్రత్యయములు చేరినను శబ్దార్థము మాటకుండుట స్వార్థమనంబడును.)

ఉదా:—నడవడి + ఇక = నడవడిక.

మాన + ఇక = మానిక.

(నడవడి, మాన, అరమర, ఆము, అల్లిబిల్లి, గండి, వాలు, మెలి, పొత్తి, నివ్వార్చి మొ॥)

౯. ఉక వర్ణకంబు నెలఁతాదులకు స్వార్థంబునందగు.

ఉదా:—నెలఁత + ఉక = నెలఁతుక.

నాతి + ఉక = నాతుక.

(నెలఁత, నాతి, చిటుత, మెలఁత, పడఁతి, మడఁతి, వెలఁది, నిప్పు, ఎమ్ము మొద॥)

౧౦. ఇత వర్ణకంబు పోరు లోనగు వానికి స్వార్థంబు నందగు. ఉదా:—పోరు-పోరితము, ఇంపు-ఇంపితము.

౧౧. కారవర్ణకము నుడి లోనగువానికి స్వార్థంబు నందగు.

ఉదా:—నుడికారము, కొల + కారము = కొలగారము (ఇచట క కారమునకు గ కారము.)

౧౨. ఇడి వర్ణకంబు వినికి ప్రభృతులకు స్వార్థంబు నందగు. ఉదా:—వినికిడి, రాపిడి, తెలివిడి.

౧౩. ఇద వర్ణకంబు ఒప్పు ప్రభృతులకు స్వార్థంబు నందగు.

ఉదా:—ఒప్పిదము, తప్పిదము, బెట్టిదము మొ॥

మానార్థకము

(కొలత, తూకము, మొదలగు వానిని దెలుపునది మానార్థకము)

౧౪. ఎనువర్ణకం బేకత్వంబున మానార్థంబునందగు.

ఉదా:—జేనెడు, మానెడు, వీసెడు, నిలివెడు, పట్టెడు, ముంతెడు, చేరెడు, గంపెడు, మూరెడు.

౧౫. ఎనువర్ణకంబు పరంబగుచో లి వర్ణంబునకు లోపంబగు. ఉదా:—దోసిలి + ఎను = దోసెడు, పిడికెడు, పుడిసెడు, కమికెడు, సందెడు మొ॥

దఘ్నార్థకము

(లోతును దెలియఁజేయునది దఘ్నార్థకము)

౧౬. బంటి కొలఁదులు దఘ్నార్థమునందగు.

ఉదా:—మొలబంటి - మొలకొలఁది; అడుగుబంటి - అడుగుకొలఁది - మొ॥

౧౭. బంటికొలఁదులు కొన్ని తత్సమంబులకుం జూపట్టెడి, ఉదా:—కటిబంటి, కటికొలఁది, శక్తికొలఁది మొ॥

మతుబర్థకము

౧౮. కా వర్ణకంబు పురుషవాచకం బగునపుడును, కత్తియ వర్ణకంబు స్త్రీవాచకంబగునపుడును, మతు బర్థంబు

నందు ఆ టా దులకగు. (కలవాడు, కలది యను నర్థమిచ్చు నది మతుబర్ధకము)

ఉదా:—ఆటకాడు, ఆటకత్తియ, చెలికాడు, చెలికత్తియ.

(ఆట, అడపము, ఎమ్మె, ఓయారము, కటారి, కొల్ల, చెలిమి, చేరువ, చొరవ, జట్టి, జూదము, తిండి, తేర, దొడ్డ నీటు, నేస్తము, బేరము, పగ, విలు, వెచ్చము, సాగసు మొ॥ ఆటాదులు)

౧౯. కాకత్తియల కకారంబు కొండొకచో గకారంబగు. ఉదా:—అందగాడు, అందగత్తె, కొండెగాడు, కొండెగత్తియ, బేరగాడు, బేరగత్తియ.

౨౦. కాకత్తియలు కొన్నితావుల స్వార్థంబునందునుఁ జూపట్టెడి. ఉదా:—చెలికాడు, చెలికత్తియ.

౨౧. కా వర్ణకంబు కొన్ని తిర్యక్కులకుఁ జూపట్టెడు.

ఉదా:—ఇబ్బందిగాడు, బంటిగాడు, కొమ్ముకాడు, పరికాడు మొ॥ మృగవిశేష వాచకములు.

౨౨ “ఈ”వర్ణకంబు పురుషవాచకమై మతుబర్ధంబు నందటమటాదుల కగు.

ఉదా:—అటమటీడు, కొండీడు, మన్నీడు, (అట మటము, కొండెము, కమ్మతము, కన్నడము, బానసము, బూటకము, మందడి, మన్నెము, సుంకము, ఉక్కి-వము. ఉక్కి-వంబునకు వ లోపంబునగు. ఉక్కి-డు, ఇత్యాదులు.)

౨౩. “ఈ” ప్రత్యయంబు కొన్నింటికి స్వార్థంబునం జూపట్టెడు. ఉదా:—మొక్కలీడు, కల్లరీడు.

౨౪. అరివర్ణకంబు జూదాదులకు మతుబర్థంబునందగు.

ఉదా:—జూదము + అరి = జూదరి, జూదము, తగవు, కల్ల, చదువు, ఒఱపు, జాల, తీరుపు, తెంపు, తెరువు, నేదువు, వెరవు, మతకము, సిగ్గు, నుంకము వేట మొ॥)

౨౫. ఇ వర్ణకంబు బేహారాదులకు మతుమర్థంబు నందగు.

ఉదా:—బేహారము - బేహారి, (బేహారము, బిత్తరము, చాగము, జోగము, తమకము, ఓయారము, తుటారము, బండారము, మచ్చరము, బిటారము, మిటారము, విన్నాణము, వెక్కసము, అక్కసి, కడలు మొ॥)

౨౬. త వర్ణకంబు స్త్రీ వాచ్యంబగునపుడు కులవాచకంబునకగు.

ఉదా:—చాకిత, బోయత, సాలెత, పేత, కొఱవత, వానెత మొ॥ (త వర్ణకంబు పరంబగునపుడు కొన్నితావుల నెత్వంబు చూపట్టెడు) చెంచు+త = చెంచెత, మాలెత.

౨౭. ఆదివర్ణకంబు స్త్రీ వాచ్యంబగుచో బహువచనాంతంబులగు వగాదులకు మతుబర్థంబునం దగు.

ఉదా:—వగలు + ఆడి = వగలాడి; వన్నెలాడి, చిన్నెలాడి, కులుకులాడి, ఎమ్మెలాడి మొ॥

౨౮. ఆ వర్ణ కంబు పుంస్త్రవంబున బహువచనాంతంబు లగు, వగదులకు మతుబర్ణంబునందగు.

ఉదా:—వగలాడు, వన్నెలాడు, చిన్నెలాడు, కులుకులాడు, ఎమ్మెలాడు మొ॥

౨౯. ఇడి వర్ణ కంబు ముక్కులోనగు వానికి వాని లేమిని దెలుపుచు మతుమర్థంబునందగు.

ఉదా:—ముక్కిడి (ముక్కులేని వాడు) నెరవిడి, సిగ్గిడి, వాలిడి మొ॥

౩౦. మారి, పోతు వర్ణ కంబులు తాచ్చీల్యంబుననగు.

ఉదా:—వగలమారి, మాయలమారి, మంటమారి, తిండిపోతు మొ॥

౩౧. మఱికొన్ని ప్రత్యయము లాయా యర్థంబు లందు మహాత్ప్రయోగములం జూపట్టెడి.

ఉదా:—అడప (తాంబూల కరండవాహి; మతు మర్థంబున “అ” ప్రత్యయము) పెండ్లము (భార్య, మతుబర్ణ ఘనం దము ప్రత్యయము). మగటిమి, పేదటిమి, కోటరము, కోడంట్రము, కోడంట్రికము, కోడరికము, కోమలికము, చెలికారము, తెలుపు, ఎఱుపు, పసుపు, నలుపు (ఱికాదులు రానిపక్షమున “తన” ప్రత్యయ మన్నింటికైనగు. చిన్నతనము, ముచ్చడనము, నల్లడనము, ఒజ్జతనము, మొదలైనవి.)

కొన్ని ఆచ్చిక విశేషములు

(ఆచ్చికములనఁ దత్సమములు కాని యాంధ్రపదములు)

౧. ఏకాదులుతప్ప తెనుఁగుపదములు స్త్రీ నపుంసక సమములగును.

(ఒకఁడు, వాఁడు, వీఁడు, ఎవఁడు, పాఱుఁడు, మగఁడు, చందురుఁడు, జముఁడు, మొదలైన పదములు ఏకాదులు)

ఉదా:—ఒల్ల, పిల్ల, గోరు, పేరు, పేను, బావి, పేడి మొ॥

౨. పుంలింగములగు మగాదులకును, కాప్రత్యయాంతంబులకును, గయిరాదులకును, “ఁడు” వర్ణకమగును. కాని ఉకారము మాత్రము రాదు.

మగ, మనుమ, రాయ, పాప, బాఁప, వేళి, ఈ, కా, తే మొదలైనవి మగాదులు. కయిర, కత్తళ, జన్న, నీల, కడవ, పులియ, కోట, బసవ మొదలైనవి కయిరాదులు.

ఉదా:—మగఁడు, కయిరఁడు, చెలికాఁడు.

౩. నెట్టనాదులు స్త్రీ నపుంసక లింగసమములు.

ఉదా:—నెట్టన, నెట్టనము; అక్కటిక, అక్కటికము; అటమట, అటమటము.

౪. అకర్వాదుల ను వర్ణమువై కల్పికముగలోపించును.

ఉదా:—అకరువు, అకరు, అత్తరువు, అత్తరు, పుట్టువు, పుట్టు.

౫. ఇ య కు మారుగా నామాంతమునకు ఎత్వము బహుళముగ నగును.

ఉదా:—జన్నియ జన్నె, కన్నియ కన్నె, కొండి
యము కొండెము.

౬. అపదాద్యంతై, అసంయుక్తంబయిన గకారము
నకు వకారము విభాషనగును.

ఉదా:—వేసఁగి, వేసవి; తగులు, తవులు; పగలు,
పవలు; అగు, అవు.

౭. ఊయెలాదులం దొలియచ్చుమీది హల్లునకు
ద్విర్వచనంబు విభాషనగు - అగుచో, దొలిదీర్ఘంబునకు
ప్రాస్వంబగు.

ఉదా:—ఊయేల-ఊయ్యేల, ఊయెల, ఊయ్యెల.

౮. అకారముక్రింది అకారమునకును తుది నులుల
క్రింది నలులకును లోపము బహుళముగ నగును.

ఉదా:—అఱు- అఱు- కఱు- కఱ- గొఱ్ఱియ- గొఱ్ఱియ
కన్ను-కను-దున్ను-దును-పల్లు-పలు-విల్లు-విలు-నన్ను-నను.

౯. అక్కటాదుల జడ్డకు లోపము విభాషనగును.

ఉదా:—అక్కట - అట్టిక - అట్టు - అట్టె - అయ్య
- అయ్యారే - అవ్వారి - ఇట్టిక - ఉప్పడము - ఉమ్మి -
ఎక్కి-సక్కి-యము - ఎక్కిరింత - ఎడ్డ - ఎన్నిక - ఎమ్మక-
కజ్జాయము - కట్టా - కట్టిక - కప్పు - కమ్మటము - కమ్మ
తము - కువ్వాడము - కొమ్మ - కొయ్యగూర - గయ్య
ళము - గిజ్జిగాడు - గుజ్జరాతి - చిట్టి - చిన్న - చిమ్మట-
చెన్నటి - చెప్పుము - చెప్పుడు - చెమ్మట - చెల్లి -

జవాది - జాబిల్లి - తమ్మటము - తమ్ములము - తల్లి -
 తువ్వర - తెల్ల - దవ్వ - దివ్వియ - నవ్వ - నిద్దుర -
 నివ్వరి - నివాళి - నువ్వ - నెట్టిక నెమ్మలి - పవ్వళించు -
 పిన్న - పుల్లియ - పువ్వ - పెద్ద - పొట్టలు - పెగ్గడ -
 బొమ్మ - మత్తాబు - మల్లారము - ముద్దియ - లొట్టిపిట్ట -
 వయ్యాళి - సివ్వంగి - అట్టు - ఇట్టు - మమ్మ - మిమ్మ -
 అన్న - అవ్వ - అచ్చటు మొదలైనవి.

౧౦. జడ్డక్కరముతోఁ బదాది స్వరంబుగూడుచో
 జడ్డకు లోపము లేదు.

ఉదా:—అట్టు + ఎత్తె = అత్తెత్తె - కన్నదరె.

౧౧. హోదులు నీలుగు లోనగు వాని తొలి హల్లు
 నకు లోపము బహుళంబుగ నగును.

ఉదా:—హడపము - అడపము - హరిదళము -
 అరిదళము - నీలుగు - ఈలుగు - నెగయు - ఎడము -
 పొందు - ఒందు - పొనరు - ఒనరు - పూను - ఊను -
 పొదవు - ఒదవు - పంపు - అంపు.

౧౨. ఆరాటాదుల ప్రథమేతర దీర్ఘంబునకు
 హ్రస్వము విభావనగు.

ఉదా:—ఆలాటము - ఆరటము - కక్కురితి -
 కక్కురితి - కేళాకూళి - కేళకూళి - కేళాకుళి - కేళకుళి
 కొమారుడు - కొమరుడు - గంబూరము - గంబురము -
 పెండేరము - పెండెరము - బంగారము - బంగరము - బేహ
 రము - బేహరము మొదలగునవి.

౧౩. ఓ యారాదులఁ దొలిదీర్ఘమునకు హ్రస్వము విభాషనగును.

ఉదా:—దయారము - ఒయారము - కేళాకూళి - కేళాకుళి - గోరువంక - గొరువంక - పేడ - పెడ - బేహారము - బెహారము మొదలైనవి.

౧౪. అడంగ్వామల డాకు ణ కారము విభాషనగును.

ఉదా:—అడంగు - అణంగు - కడంగు - కణంగు - నాడెము - నాణెము - పోడి - పోణి - మిడుంగు - మిణుంగు - వడంగు - వణకు - మిడుంగురు - మిణుంగురు.

౧౫. దక్కులోనగువాని దకారమునకు డకారము విభాషనగును.

ఉదా:—దక్కు - డక్కు - దగ్గలు - డగ్గలు - దెప్పరము - డెప్పరము - దొంగ - డొంగ - దెందము - డెందము - దబ్బు - డబ్బు - దాయ - డాయ - దప్పి - డప్పి - దాపల - డాపల.

౧౬. ఏతాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు దీర్ఘము విభాషనగును.

ఉదా:—ఏతము - ఏతము - కళ్ళము - కళ్ళాము - గాలము - గాలాము.

౧౭. పదాంతంబులయి యసంయుక్తంబులయిన, ను, లు, రు, ల యుత్పంబునకు లోపంబు బహుళంబుగనగు.

(ఇందు ను రు ల కుత్వలోపంబు ప్రియకంబుగ
హల్పరకంబులకుఁ జూపట్టెడు)

ఉదా:—మాను + పడె - మాన్పడె - మానుపడె.
వత్తురు + వారు - వత్తుర్వారు - వత్తురువారు. సేనల్ - సేనలు.

౧౮. ఆచ్ఛికంబుల పదమధ్యంబుల న ల డ ర ల
యత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగనగు.

ఉదా:—కినుక - కిన్క - చిలుక - చిల్క - అడుగు - అడ్గు
కూరుకు - కూర్కు

౧౯. లాఁతయచ్చునకు సహితమొకచోట నుడినడుమ
లోపంబు గానంబడియెడి.

ఉదా:—కలికి - కల్కి; ములికి - ముల్కి.

౨౦. అబ్బురాదులం దుత్వంబునకు లోపంబు విభాష
నగు. ఉదా:—అబ్బురము - అబ్రము - నెత్తురు - నెత్రు.

౨౧. చుక్కరక దువర్ణంబునకు ముందటి దువర్ణంబు
నుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు. అగుచోఁ దత్పూర్వ
స్వరంబు గురువుగాదు. ఉదా:—అదుతుచు - అదుచు.

౨౨. జూదాదుల దకారమునకు జకారము విభాష
నగును.

ఉదా:—జూదము - జూజము. జవ్వాది - జవ్వాజి.
చిరవాది - చిరవాజి.

అధ్యాయము ౮

వాక్యప్రకరణము

కర్త - కర్మ - క్రియలు

౧. (అ) కర్త: — (Agent or Subject) క్రియకు ఆశ్రయమగు పనినిచేయువాఁడు, లేక చేయునది.

ఉదా:—రాముఁడు నడచెను.

(ఆ) కర్మ:— (Object) క్రియయొక్క ఫలమును పొందునది. ఉదా:—రాముఁడు లంకను జయించెను.

(ఇ) క్రియ:— (Verb) జరుగుపని.

ఉదా:— రాముఁడు పరువెత్తెను.

౨. (అ) క్రియను దెలిసికొని ఎవఁడు ఏ దియని ప్రశ్న వేయఁగా కర్తవచ్చును.

(ఆ) క్రియను దేనిని, వేనిని అని ప్రశ్న వేయఁగా కర్మవచ్చును.

ప్రయోగములు

౩. వాక్యప్రయోగము:— కర్తార్థక ప్రయోగము లేక కర్తార్థప్రయోగము. కర్మార్థక ప్రయోగము లేక కర్మార్థ ప్రయోగము అని రెండు విధములు.

౪. (అ) కర్తార్థక ప్రయోగము (Active voice) కర్త ప్రథమావిభక్తిగను, కర్మద్వితీయావిభక్తిగను నుండును. (క్రియచే గర్తచెప్పబడునది.)

ఉదా:—రాముఁడు రావణుని జంపెను,

౧౪. అవ్యయమునకు:—

౧. ఏభాషాభాగము. ౨. తత్సమమా? ఆచ్ఛికమా?
3. ఏయంతర్భాగము? ౪. సముచ్చయమైన వేనిని గలుపును?
ఉదా:—ఆ చిన్న రాముఁడు నీతో మంచిమాటలను బలికెను.

రూ ప నిష్ప త్తి
అన్వయకృమము - Parsing

౧౫. అన్వయము:- ఆయాభాషాభాగములు వేనితో
సంబంధించినవో వివరించుట.

౧౬. యొక్క తప్ప తక్కిన విభక్తులు క్రియతో
నన్వయించును. ఉదా:—నీవు నాతోఁ జెప్పితివి.

౧౭. యొక్క యనునది పిమ్మట విశేష్యముతో నన్వ
యించి క్రియను జెందును.

ఉదా:—కృష్ణునియొక్క కృపను గాంచితిని.

౧౮. విశేషణములు విశేష్యములతోడను, సర్వ
నామములతోడను అన్వయించును.

ఉదా:—తెల్లని గుఱ్ఱము, యోగ్యుడగు రాతు.

౧౯. సర్వనామములు క్రియతో నన్వయించును.

ఉదా:—వాఁడు దానిని జూచెను.

౨౦. అవ్యయము క్రియతో నన్వయించును.

ఉదా:—చూచి చనెను.

౨౧. క్రియలు కర్తతో అన్వయించును.

ఉదా:—చూచెను కృష్ణుఁడు.

అన్వయక్రమమున కుదాహరణము:—

ఒక విద్యార్థి పాఠశాలకుఁ జని అచ్చటి పాఠములను మిగుల శ్రద్ధతో నేర్చెను.

ఒక:—సంఖ్యావాచక విశేషణము, విద్యార్థి యను విశేష్యముతో నన్వయము.

విద్యార్థి:—పుంలింగము, మహదర్థకము, ఏకవచనము, ప్రథమావిభక్తి, కళ, నేర్చెను అను క్రియకుఁ గర్త.

పాఠశాలకున్:—విశేష్యము, అమహదర్థకము, ఏకవచనము, షష్ఠీవిభక్తి, ద్వితప్రకృతికము, చని యను ససమాపక క్రియతో నన్వయము.

చని:—చనుభాతువు, అసమాపకము, భూతకాలము, సకర్మకము నేర్చెను అను సమాపకముతో నన్వయము.

అచ్చటి:—అన్వయము, విశేషణరూపము నొంది పాఠములు అను నామవాచకముతో నన్వయించుచున్నది.

పాఠములను:—విశేష్యము, అమహదర్థకము, బహువచనము, ద్వితీయావిభక్తి, ద్వితప్రకృతికము, నేర్చెను అను క్రియకు కర్మ.

శ్రద్ధతోన్:—నామవాచకము, అమహదర్థకము, ఏకవచనము, తృతీయావిభక్తి, ద్వితప్రకృతికము, నేర్చెను అను క్రియతో నన్వయము.

నేర్చెను:—నేర్చు భాతువు, ప్రథమపురుష, ఏకవచనము, భూతకాలము, సకర్మకము, విద్యార్థి యను కర్తతో నన్వయించును.

అ ధ్యా య ము

వ్యాసరచనా విధానము

(Errors in Grammar and Syntax)

౧. వ్యాసరచనమునందు వస్తువర్ణనము, ౨. భాష, 3. రచన, ౪. గుణము, ౫. గుణులు:—

౧. వస్తువర్ణనము:—వ్యాసము వ్రాయవలయు వస్తువును గుఱించిన విషయముల నాలోచించి విషయమును బట్టి (పేరాలు) పరిచ్ఛేదములు విభజించు కొననగు. ప్రతి పరిచ్ఛేదమునకు సన్నిహిత సంబంధమును ప్రతివాక్యమునకును నటులే సంబంధమును గమనింపనగును.

౧. వస్తువుయొక్క స్వరూపము, స్వభావము, మొ॥

౨. జన్మము, వాసస్థానాది విశేషములు.

3. అభివృద్ధిఁజెందు మార్గములు.

౪. ప్రాణముగలదైన నాహారాదులు.

౫. దానివలననైన లాభనష్టములు.

౬. ఇతర విశేషములు.

౨. భాష:—వ్యాకరణ విరుద్ధమైన శబ్దముల నుపయోగింపక సులభశైలిలో సరళాదేశాది సంధులు, అరసున్నలు, బండితాలు మొదలగువానిని బాటింపనగును.

(అరసున్నలు వేయమఱచినను దప్పలేదుగాని లేని చోట వేయుట గొప్ప తప్ప. అట్లే రేఫ (ర) కు మాఱు ఆ వర్ణము వాడుటయు, సంధి చేయఁగూడనిచోటఁ

జేయుటయు, కళలను దుశ్రిత ప్రకృతికములుగ, దుశ్రితప్రకృతి కములను కళలుగ వ్రాయుట దోషమే; వ్రాయు విషయము ముగియఁగనే యొకమాటు చదువఁదగు. కానిచో సవరించు కొనఁదగు దోషములే మిగిలిపోవును.

3. రచన:—నేటికాలపు విద్యార్థు లింగ్లీషువాక్యములు కల్పించుపద్ధతి నాంధ్రమునగూడ నుపయోగించుచుందురు. తెలుగు పద్ధతుల ననుసరించి వాక్యములు కల్పింపఁదగును.

౪. పరిచ్ఛేదము (పేరా):— మొదలు పెట్టునపుడు కొంతవదలి పంక్తి బ్రారంభింపవలయును. పంక్తులు సూటిగను దస్తూరి నీటుగను నుండవలయును.

వ్యాసరచనయం దుపయోగింపనగు గుఱుతులు.

(అ) పూర్ణవిరామము, లేక తిలకము (Fullstop or Period). వాక్యముయొక్క చివర నుంచనగును.

ఉదా:—బాలుడు పాఠము చదివెను.

(ఆ) అపూర్ణ విరామము (Colon) :

(ఇ) అర్ధవిరామము లేక శేషచిహ్నము (Semi-colon) ;
అర్థము పూర్తిగాని వాక్యక్రియకు పైనివేయనగును

ఉదా:—వాఁడు పరధ్యానముతో వ్రాయుచున్నాడు;
కాన తప్పబడినది.

(ఈ) అల్పవిరామము లేక విశ్రాంతి చిహ్నము (Coma) అర్థమునుబట్టి నిలుపఁదగు చోటుల నుంచనగును.

ఉదా:—రాముఁ డరణ్యమునకుఁ బోఁగా, భరతుఁడు రాజ్యమేలెను.

(ఉ) ప్రశ్నార్థకము (Note of interrogation) ? ప్రశ్న చేయు చోటుల నుంచనగును.

ఉదా:—అందఱును జేమమా ?

(ఊ) రాగచిహ్నము (Note of exclamation) !

ఆశ్చర్యము, దుఃఖము, కోపము, స్ఫురింపఁజేయు చోటుల నుంచనగును.

ఉదా:—దేవుని యీ ప్రపంచగృహమున సూర్య చంద్రులు దీపములవలె నున్నారగుదా !

(ఋ) ప్రమాణ (ఉద్ధరణ) చిహ్నము (Sign of Quotation) “ ” సందర్భమునుబట్టి తీసికొనిన లోకోక్తి మున్నగు వాని కీవలావల వేయనగును.

ఉదా:—ధర్మము జయప్రదమైనది. “యతోధర్మస్తతో జయ” అని వినలేదా ?

(ఋ) అవరణములు లేక త్యాజ్యచిహ్నము. (Brackets) () వాక్యములో చేరనట్టియు, స్పష్టతకై చూపఁబడునట్టియు భాగములకు వాడనగును.

ఉదా:—రాముఁడు (దశరథుని కొడుకు) పితృవాక్య పరిపాలన మొనర్చెను.

(౧) లోపచిహ్నము (Dash)—

విడువఁబడిన భాగమును దెల్పుటకు వాడనగును.

ఉదా:—రాముఁడు—చనియెను.

(౧౧) హంసపాదము. X

విడువఁబడిన అక్షరములను, మాటలను, పంక్తిపైన వ్రాయునపుడు క్రిందను వాడనగును.

లంకకుఁ

ఉదా:—రాముఁడు సముద్రమునుదాటి జేరెను.

X

(౨) సామ్యచిహ్నము = సమానత్వమునందు వాడనగును.

(౩) తారకము:—(Star) *

విశేషాంశములను దెలుపవలసి వచ్చునప్పు డీగుర్తునుపయోగించి పుటక్రింద విషయము వివరించుటకు వాడనగును.

అధ్యాయము ౧౦

దోషవివరణము

ఆద్యక్షర దోషములు:—

౧. యకారంబును ఉ. ఊ. ఒ. ఓ లఁ గూడిన వకారంబును ణ శ అనునక్షరంబులును దెలుఁగుఫదముల మొదట నుండవు.

ఒప్పు	తప్పు
ఇతఁడు	యితఁడు
ఒకటి	వాకటి
ఏల	యేల
ఓడ	వోడ
నలుసు	నభుసు
లక్క	ళక్క

౨. ద్రుతప్రకృతికములమీఁద యడాగమదోషములు.

ఒప్పు	తప్పు
వచ్చెనతఁడు	వచ్చెయతఁడు
చూచెనతఁడు	చూచెయతఁడు
అక్కడనుండెను	అక్కడయుండెను
ఇంటిలోనున్నారము	ఇంటిలోయున్నారము
వానివలె నున్నాఁడు	వానివలెయున్నాఁడు

౩. కళలపై నకారాగమ దోషములు.

ఒప్పు	తప్పు
ఏలయన	ఏలనన
లేకయే	లేకనే
నీకై యేడ్చెను	నీకై నేడ్చెను

౪. ద్రుతప్రకృతికములను గళలుగ వాడుట.

ఒప్పు	తప్పు
చాలన్	చాలా
ఇంకన్	ఇంకా
కూడన్	కూడా

గి. కళలను ద్రుతప్రకృతికములుగ వాడుట.

ఒప్పు	తప్పు
ఏల	ఏలక
రాక	రాకక

ఓ. దుష్టహల్ సంయోగము.

ఒప్పు	తప్పు
శరచ్చంద్రిక	శరశ్చంద్రిక
విద్యుచ్ఛక్తి	విద్యుత్శక్తి

2. వ్యతిరేకార్థ మిచ్చునటుల ప్రార్థనార్థములవాడుట.

ఒప్పు	తప్పు
చేయుమనియె	చేయమనియె
వెళ్లుమనియె	వెళ్లమనియె
కొట్టుమనియె	కొట్టమనియె

౩. ప్రార్థనార్థక మువర్ణమును లోపింపఁ జేయుట.

ఒప్పు	తప్పు
చూడుమిప్పుడు	చూడిప్పుడు
చదువుమిక	చదువిక

౪. ఆత్మనే పదార్థమున కొనునకు కకారము.

ఒప్పు	తప్పు
చేసికొని	చేసుక - చేసుకొని
మోసికొని	మోసుక - మోసుకొని
రాచుకొని	రాసుక - రాసుకొని

౧౦. ధాతువులోని యుకారమునకు సుకారము.

ఒప్పు	తప్పు
చేయుట	చేసుట
కోయుట	కోసుట

౧౧. చు—పు—లలో నొకదాని కొకటివాడుట.

ఒప్పు	తప్పు
రక్షింపక	రక్షించక
రక్షింపన్	రక్షించన్
రక్షింపఁగలను	రక్షించఁగలను
పచింపించు	పచించించు

౧౨. క్త్వార్థకేకార సంధి.

ఒప్పు	తప్పు
చేసియడిగె	చేసడిగె
కొని యిచ్చెను	కొనిచ్చెను

౧౩. ఉత్తమపురుష సంధిదోషము.

ఒప్పు	తప్పు
చేసితినిపుడు	చేసితిపుడు
వచ్చితినిటకు	వచ్చితిటకు

౧౪. వర్జవ్యత్యాసములు శ. మ. సలు.

ఒప్పు	తప్పు
శిరస్సు	సిరస్సు
శిష్యులు	శిశ్యులు
సీత	శీత
కష్టము	కస్తము
సైన్యము	శైన్యము

౧౧. ఒత్తులున్న చోట వదలుట లేనిచోట నుంచుట.

ఒప్పు	తప్పు
భేదము	బేధము
బాధ	భాద
మేఘము	మేఖము
కప్తము	కష్టము

౧౨. ధ, ధల నొకదాని కింకొకటి వాడుట.

ఒప్పు	తప్పు
స్థానము	స్థానము
ధనము	ధనము
స్థిరము	స్థిరము

౧౩. లింగవచన విరోధములు.

సంస్కృత శబ్దములు తత్సమములై తెలుగులోనికి వచ్చినపుడు లింగవ్యత్యాసముచే రూపభేదమునందుచున్నవి. వీనిని శ్రద్ధతో గమనింపనగును.

మిత్రుఁడు	మిత్రము
సముద్రుఁడు	సముద్రము
వానరుఁడు	వానరము
చరిత్రము, చరితము	చరిత్ర, చరిత
నాశికము	నాశిక
విధాత్రుఁడు	విధాత

౧౮. మహాతీతరంబులగు స్త్రీలింగంబుల విశేషణములు క్లిబసమములుగాఁగూడ నుండవచ్చును. (క్లిబము = నపుంసకము).

మనోహరయగు లత

మనోహరమగు లత

హృద్యయగు విద్య

హృద్యమగు విద్య

౧౯. పూజ్యతయం దేకవచనమునకు మాఱుగా బహువచనము వాడనగును.

గురువులకు నాయెడ దయ. గురువునకు నాయెడదయ.

౨౦. షష్ఠీ తత్పురుషమునందుఁ గొండాక-చో నీనా శబ్దములకు మాఱు వాని బహువచనములే వాడఁబడు.

ఉదా :—మాయిల్లు, మీమేడ మొదలైనవి.

౨౧. విశేషణ విశేష్యవిరోధములు :—

విశేషణముల షష్ఠికే బ్రథమయు నగు.

షరా :—సుగుణాభిరాముఁడు రామునకు జోహారు. సుగుణాభి రామునకు రామునకు జోహారు.

౨౨. మొ ప్రత్యయాంతవిశేషణములును స్త్రీసమంబులగు విశేషణములును బహువచనమునందుండవలసినవి యేకవచనమునందు నుండనగు.

ఉదా :—ఇష్టమగు పదార్థములు - ఇష్టములగు పదార్థములు. మాటలు పెక్కిల? మాటల్లు పెక్కులే?

౨౩. పునరుక్తి - ఉదా :— హిమాచలపర్వతము, తోవ మార్గము, వనము తోట.

౨౪. బౌపవిభక్తికములను సామాన్యముగ వాడుట.

ఒప్పు

తప్పు

నేతిని

నేయిని

గోతియందు

గోయియందు

ఊరిలో

ఊరులో

అధ్యాయము ౧౧

కావ్య ప్రకరణము

చందస్సు (PROSODY)

రసాత్మకమైన వాక్యముగాని, వాక్యసమూహముగాని కావ్యమనఁబడును. ఇది ౧ పద్యకావ్యము, ౨ గద్యకావ్యము అని రెండు విధములు. గద్యమన వచనము; కథలు నవలలు మొనలగునవి గద్యకావ్యములు. పద్యకావ్యముల కంగభూతములగు పద్యముల లక్షణములను జెప్పనది చందస్సు అనఁబడును.

పద్యములు గణముల కూర్పుచే నేర్పడుచున్నవి. గురు లఘువర్ణములు మూలముకూడిన నొక గణమగును.

గురువులు

౧. దీర్ఘాక్షరము - కా, రా, ఈ మొ॥

౨. పొల్లు పొల్లులు చివరఁగలవి - కన్, రల్ మొ॥

3. నిండుసున్న చివరఁగలవి - కం, రం, మొ॥

౪. విసర్గ చివరఁగలవి - రః, పః మొ॥

5. ద్విత్వ సంయుక్తాక్షరము } ర ఖ, క మ్మ,
లకు ముందున్న అక్షరములు } ల య్య, మొ॥

పైజెప్పిన యైదువిధములగు వర్ణములు గురువులు.

౨. తక్కిన పొట్టివర్ణములు లఘువులు.

ఉదా:-అ. ఇ. ఉ. ఋ. ౩. ఎ. ఒ. క. చ. య. మొ॥
లఘువునకు గుఱుతు | గురువునకు గురుతు ∪

గణము:-గురు లఘువులగు మూడేసి యక్షర
ములుకలది. ౧. మగణము ౨. భగణము 3. జగణము
౪. సగణము 5. నగణము ౬. యగణము ౭. రగణము
౮. తగణము.

మూడు గురువులు:-౧ మగణము ∪ ∪ ∪ శ్రీరామా

ఆది గురువు, } :-౨ భగణము ∪ | | శ్రీహరి
తక్కినవి లఘువులు

మధ్యగురువు ,, :-3 జగణము | ∪ | మురారి

అంత్యగురువు ,, :-౪ సగణము | | ∪ వరదా

మూడు లఘువులు :-5 నగణము | | | నృహరి

ఆది లఘువు, } :-౬ యగణము | ∪ ∪ మురారి
తక్కినవి గురువులు

మధ్య లఘువు ,, :-౭ రగణము ∪ | ∪ శ్రీహరి

అంత్య లఘువు ,, :-౮ తగణము ∪ ∪ | గోవింద

నూత్రము:—శ్లో॥ ఆది మ, ధ్యావసానేషు ।
య, ర, తా, యాంతి లాఘవం ।
భ, జ, నా, శౌరవంయాంతి ।
మ, నౌ, తు గురులాఘవౌ॥

౨. ఉపగణము:—గురు లఘువులగు రెండేసి యక్షరములు గలది.

౧. హ గణము (గలము); ౨. వ గణము (లగము) గురువుపై లఘువు—హ గణము (గలము)— U । శౌరి లఘువుపై గురువు— వ గణము (లగము)— । U హా

౧. మూడక్షరముల గణములపై లఘువున్నచో గణాక్షరములతో ల చేరును. గురువున్నచో గ చేరును.

ఉదా:—తగణముపై లఘువున్న తలము. సగణముపై గురువున్న సగము ననబడును.

ఉపగణములలో (౧)సూర్యగణములు, (౨)ఇంద్రగణములు అని రెండు తెగలు ముఖ్యములు.

||| U

౧. సూర్యగణములు:— (౧) న గణము (౨) హ గణము (గలము) ఉదా:—నృహరి, శౌరి.

౨. ఇంద్రగణములు:—౧. నలము, ౨. నగము, ౩. సలము, ౪. భగణము, ౫. రగణము, ౬. తగణము.

ఉదా:—౧ నలము—నగణముపై లఘువు ||| నరసఖ

౨. నగము:—నగణముపై గురువు ||| U నరసఖ

3. సలము:-సగణముపైలఘువు । । । గురునాథ
 ౪. భగణము:-గురువు తక్కినవి లఘువులు । । శ్రీహరి
 ౫. రగణము:-గురువును లఘువును గురువును । । శ్రీహరి
 ౬. తగణము:-రెండుగురువులునుపైలఘువు । । గోవింద

యతి:—పద్యపాదముయొక్క మొదటివర్ణము. దీనికి విశ్రాంతి, విరతి, విశ్రమము, వళి మొదలగు పేర్లుగలవు. దీనికి స్వరము ప్రధానము. నిర్ణయమైన స్థానమున నాయక్షరముగాని లేదా దానికి మైత్రిగల వర్ణముగాని నిలుపనగును.

యతిమైత్రి:-౧. అచ్చులు:—అ, ఆ, ఐ, ఔ,

హల్లులపై స్వరమైత్రి:-✓, —, యై, కా

ఇ, ఈ, ఎ, ఏ, ఋ, ౠ అ త్రి యై

ఉ, ఊ, ఒ, ఓ, యై

౨. హల్లులు:—క, ఖ, గ, ఘ,

చ, చ, ఛ, జ, జ, ఝ, ఞ, ష, ష, స

ట త డ ఢ

త ఢ ద ఢ

ప ఫ బ భ వ

పు ఫు బు భు ము

మ మ ప మ ఫ మ బ మ భ

న ణ

క్ష యనువర్ణమి
 రెండు లెగలవర్ణ
 ములకును జెల్లును

ర ఆ

ల ఖ

య అ య హ

పై తెగలలోని యక్షరము లే తెగ కాతెగలోఁ బర
స్పరము యతిమైతిఁ జెందును.

యతిభేదములు

౧. స్వరయతి, ౨. వ్యంజనయతి, ౩. ఉభయయతి,
౪. పాసయతి.

౧. స్వరయతి:—

అ, ఆ, ఐ, ఔ, లకు

ఇ, ఈ, ఎ, ఏ, ఋ, ౠ, లకు

ఉ; ఊ; ఒ; ఓ లకు యతి వానిలో వానికిఁ జెల్లును.

(కకారాది హల్లులతో స్వరమును సంధిజేసి, యా
స్వరమునకుఁ దగిన స్వరమును యతి కుపయోగింపనగును.)

ఉదా:—ఇనతనూభవ మిత్రీ లంకేశజైత్రీ

(లంక + ఈశ). సంధిలోని ఈ తో యతి.

౨. వ్యంజనయతి:—ఇది ౧. పాణయతి, ౨. వర్గ
యతి, ౩. బిందుయతి, ౪. పోలికయతి, ౫. సరసయతి,
౬. అభేదయతి, ౭. సంయుక్తాక్షరయతి.

౧. వ్యంజనములకు స్వరమైతివలన యతి చెల్లును.
ఇది పాణియతియనబడు.

ఉదా:—కాళియోరగ వైరి కైటభారి.

౨. వర్గయతి ప్రితివర్గమందలి మొదటి నాల్గక్షరము లకుఁ బరస్పరము యతి చెల్లును.

ఉదా:—ఖంజనాభ దేహ గాన మోహ

౩. బిందుయతి:—వర్గాక్షరములు సబిందుకంబులై తమ తమ అనునాశికములతో యతి చెల్లును.

ఉదా:—జ్ఞానవేద్యాయ తప్త కాఞ్చన విభూష

౪. పోలికయతి:—ము కారముతో పుపు బుభు లకు యతిచెల్లును. ఉదా:—పుల్లపంకేరుహము వక్త్రముగనొనర్చె

౫. సరసయతి:—అయహాలలో చ, చ, ఛ, జ జ, ఝ, శ, ష, స, క్షలలో న, ణ లలోఁ బరస్పరము యతి చెల్లును. ఉదా:—హరిహయాది సురాధ్యక్ష అంబుజాక్ష

యతిజన మనోంబుజవిహార అఘ విదూర

నరకదైత్య విరోధి ఘృణాపయోధి

శకట దానవ సంహారి చక్రధారి

షట్పదశ్యామమూర్తి స్వేచ్ఛాప్రవర్తి.

౬. అభేదయతి:—ప ప బ భ లకు వకారముతోడను, లకారమునకు శ కారముతోడను యతి చెల్లును.

ఉదా:—వసుమతీకళత్ర బకజైత్ర గానక

శాలసతకలాప లలితదీప

౭. సంయుక్తాక్షరయతి:—సంయుక్తాక్ష రంబులందెద్ది యైన యతికిఁ దగును.

ఉదా:—క్షౌఢరంబాతపత్రంబుగా ధరించె

క్షౌకుమారుని బోరిలో సంహరించె

3. ఉభయయతి:—సమసించిన పదములు విడఁదీయ రానియట్లు కూడియున్న యపుడు స్వరవ్యంజనములు రెండును యతికి జేల్లును.

ఉదా:—పదార్థము - అనేకము - జనార్దనుఁడు

‘నగినగి యేనియున్ వినుజనార్దన (హల్లుతో)

కా! యరుచి చిత్రాబ్జఖంజన జనార్దనా! (అచ్చుతో)

౪. ప్రాసయతి:—యతికి మాఱుగా ప్రా స మే కొండాకచో నుంచవచ్చును.

ఉదా:—బోఁటియొకటి పెండ్లిపాటపాడఁగ

ప్రాస

పద్యపాదమందలి రెండవయక్షరముప్రాసయనఁబడును.

౧. ప్రాసమేయచ్చుతోఁగూడియున్నను బనికివచ్చును. కాని హల్లు మారరాదు. దీర్ఘాక్షరమైనను లేక హ్రస్వాక్షరమైనను లేక సంయుక్తాక్షరమైనను నట్లే తక్కిన పాదములయం దుండవలయును. తనకు పూర్వవర్ణమైన యతి సర్వత్ర గురువుగానైన, లఘువుగానైన నుండవలయును.

ప ద్య ము లు

పద్యములు యతి ప్రాసములతోఁ గూడిన నాలుగు పాదములు గలిగినవి.

ఇవి ౧. వృత్తములు, ౨. జాతులు, 3. ఉపజాతులని మూఁడు విధములు.

౧. వృత్తములు

వృత్తములు (మూడక్షరములుగల) నిసర్గ గణములతో నేర్పడునవి.

ఇవి ౧. ఉత్పలమాల, ౨. చంపకమాల, ౩. శార్దూలము, ౪. మత్తేభము మొదలైనవి.

౧. ఉత్పలమాల:—ప్రతిపాదమునను భ, ర, న, భ, భ, ర, వ గణములును, పదియవ యక్షరము యతిస్థానమును గల్గిన నాలుగు పాదములు గలది.

ఉదా:— (లగము)

భ ర న భ భ ర వ
 | | | , | | | , | | | , | | | , | | | , | | | , | |
 కొండని, వేడకతో, బసిడి, కొండభ, నార్థుల, కెల్లబం, చియి
 కుండుటదానధారకు బయోనిధులెల్ల వ్యయింపలేమి యీ

౨. చంపకమాల:—ప్రతిపాదమును న, జ, భ, జ, జ, జ, ర గణములును, పదునొకండవ యక్షరము యతిస్థానమును గల్గిన నాలుగు పాదములు గలది.

ఉదా:—

న జ భ జ జ జ ర
 | | | , | | | , | | | , | | | , | | | , | | | , | | |
 చెలువ, మున్నెల్ల, బ్రోవుగ, నుజేసి, ప్రవీణ, తనంబు, జంబులన్
 గలయ, గస్పష్టి, జేసియ, నుకంప, జనింప, విరించి, మించితా

3. శార్దూలము ప్రతిపాదమునందును మ స జ స త
త గ గణములును, పదమూడింట యతిస్థానమును గల్గిన
నాల్గుపాదములు గలది. ఉదా:—

మ స జ స త త గ
|||, |||, |||, |||, |||, |||, |
శ్రీరామా, రఘునం, దనార, ఘృపతీ, సీతామ, నోనాయ, కా
మారాకా, రసమ, స్తలోక, నుతశుం, భద్రైత్య, నాశంక, రా

౪. మత్తేభము ప్రతిపాదమునందును స భ ర న మ
య (లగము) వగణములును, పదునాల్గవ యక్షరము యతి
స్థానమును గల్గిన నాల్గు పాదములు గలది. ఉదా:—

స భ ర న మ య వ
|||, |||, |||, |||, |||, |||, |

రజనీ, నాథకు, లైకభూ, వణుడ, వైరాజ, ర్నివై ధా, రుణీ
ప్రజనెల్లన్ ప్రజవోలెధర్మనియతిన్ బాలింపుచున్ దొంటిధర్

5. మత్తకోకిల:— ర స జ జ భ ర గణములు
ప్రతిపాదమునగలిగి, ౧౧వయక్షరము నాల్గు పాదములందును
యతిస్థానముగాఁ గలది.

ర స జ జ భ ర
|||, |||, |||, |||, |||, |||
పుత్రియ, ట్లగున, మృశ్లోక, ముబొంది, కుందుచు, నున్నసి

౬. మాలిని:— న న మ య య గ ణ ము లు ను
తొమ్మిదవయక్షరము యతిస్థానమును ప్రతిపాదమునందు గల
నాలుగుపాదములు గలది. ఉదా:—

న న మ య య
|||, |||, ||||, ||||, ||||
క లి త, శుభచ, రిత్రాగ్రా, వకన్యా, కళత్రా

౭. పంచచామరము:— జ ర జ ర జ గ అనుగణ
ములు, పదియవ యక్షరముయతిగా ప్రతిపాదమునందుఁ గల
నాల్గు పాదములు గలది. ఉదా:—

జ ర జ ర జ గ
|| |||| |||| |||| ||||

విచార, సా గరం, బులోన, వీ న ఘట్టముల్ధ, రక్ష

౮. ఉత్సాహ:— ఏడు సూర్యగణములపై ఒకగురువు
ప్రతిపాదమున నుండవలయును. అయిదవ గణము మొదటి
యక్షరము యతిస్థానము, ప్రాస నాలుగు పాదములకు నుండ
వలయును. ఉదా:—

న గ ల న గ ల గ ల గ ల గ ల గ
||| || |||| |||| |||| ||||

తనయుఁ, గాచు, పనికిఁ, బూని, ధర్మ, పుత్ర, వాయు, సం

౯. ద్విపద:— మొదట మూఁడింద్రగణములు పిదప
నొక సూర్యగణము నుండును. ప్రథమ తృతీయ గణముల

మొదటి యక్షరములకు యతిచెల్లును. రెండవపాదమునకు ఇదియే లక్షణము. రెండు పాదములకు ప్రాసముండును.

భ స ల స ల న
 U | | U | | U | | U | |

ఉదా :—చెప్పెద, నొకమాట, చెవియొగ్గి, వినుము.

తప్పగాచినమీఁదఁ దగ దెగ్గు లెన్న.

౨. జాతులు

గురులఘువులలో నెయ్యది ప్రథమ పాద ముఖమున నిల్చునో అదియే దక్షిణ పాదములయం నుండవలయును. ఈ నియమముగలవి జాతులు.

కందపద్యము మొదలైనవి :—కందమునకుఁ బ్రథమ తృతీయ పాదములు మూడేసి గణములును, ద్వితీయ చతుర్థ పాదములు ఐదేసి గణములును నుండవలయును. గగము, భగణము, జగణము, సగణము, నలము ఈ గణములే యుండవలయును. ఆఱవ గణము నలముగాని, జగణముగాని యుండవలెను. బేసిగణములందు జగణ ముండరాదు. నాల్గవ గణము మొదటి యక్షరమునకు, నేడవ గణము మొదటి యక్షరమునకు యతిమైత్రి యుండవలయును. రెండు నాలుగు పాదముల చివర గురువు లుండవలయును. ప్రాస నాలుగు పాదములకు నుండవలెను.

ఉదా :— అకలుష/నీలిమ గా క

స్యకచమునకు నోటువడిన యవియై తేటుల్

మకరందార్థము తటచుగ

వికచములగు పుష్పములకె వైదకుచు నేగున్.

3. ఉ ప జా తు లు

ఉపజాతులలో పాదప్రథమాక్షరములు గురులఘువులలో నేదైన నుండవచ్చును. ప్రాస యతిగలదు.

౧. తేటగీతి, ౨. ఆటవెలది, 3. సీసము

౧. తేటగీతి :— ప్రతిపాదమునకు మొదట నొక సూర్యగణము, పిమ్మట రెండిండ్రగణములు, ఆపైని రెండు సూర్యగణములు నుండవలయును. ప్రథమ చతుర్థ గణము లందు యతియేని ప్రాసయతియేని వాడవచ్చును.

ఉదా :— గల త సల గల గల

||, ||||, ||||, ||, ||

అమ్మ, హాపూజ, కొనసాగి, నట్టు, లైన

మోక్ష, సామ్రాజ్య, మొనగూడు, నాక్ష, గంబ

౨. ఆటవెలది :— ప్రథమ, తృతీయ పాదముల యందు మొదట మూడు సూర్యగణములు పిమ్మట రెండు ఇండ్రగణములును, ద్వితీయ చతుర్థ పాదములయందు దైదేసి సూర్యగణములు నుండవలయును. ప్రతిపాదమునకు నాల్గవ గణమునందు యతియైన ప్రాసయతియైన నుండవలయును.

మొనసి, దనుజు, యోధ, ముఖ్యులు, నిగిడించు
శక్త్రు, సముద, యంబు, జ

3. సీసము:—ఒక్కొక్క పాదమున కాతిరద్ర
గణములు, రెండు సూర్యగణములునుండవలయును. ప్రథమ
తృతీయగణములకును అయిదవ యేడవ గణములకును యతి
గాని, ప్రాసయతిగాని యుండవలయును. ఇట్లు నాలుగు
చరణములుండి యనంతరము తేటగీతిగాని, ఆటవెలదిగాని
యుండవలెను. ఉదా:—

ర భ నల త ర త న గల
సత్యని, తుండవు, నతినితి, వంచిచి, దానివ, ప్రార్థంబు, దక్షిణి, నీకు

కొన్ని విశేషములు

౧. ఉత్పలమాలయొక్క పాదములందలి గణములలో
మొదటి గురువును రెండు లఘువులుగా నొనర్చిన చంపక
మాల గణములగును.

ఉదా:—ఉ॥ నావుడు వారలెల్లను ఘనంబగు పద్ధతి
యంచు మెచ్చగా.

చం॥ అనవుడు వారలెల్లను ఘనంబగు పద్ధతియంచు
మెచ్చగా.

౨. శార్దూలముయొక్క పాదములందలి మొదటి
గురువును రెండు లఘువులుగా నొనర్చిన మత్రేభ గణము
లగును.

ఉదా:—ఇ॥ ఔరా మేటిపరాక్రమ క్రమము
భావ్యంబౌన ఇంతంబురా.

మ॥ అవురా మేటిపరాక్రమ క్రమము భావ్యంబౌన
ఇంతంబురా.

3. కందపద్యము గురువునకు రెండు లఘువులుగాఁ
జేసి లెక్కించిన అరువదినాలుగు లఘువులుగా నుండును.
నాలుగేసి లఘువుల నొక్కొక్క గణము క్రిందను లెక్కించిన
గణము సులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును.

అలంకారములు

కావ్యములు:— అలంకార సహితములును, దోష
రహితములు నగు వాక్యసముదాయముతో నొప్పునది
కావ్యము.

కావ్యములు:—౧. పద్యకావ్యము, ౨. వచనకావ్యము
అని రెండువిధములు.

౧. పద్యకావ్యము:— ఛందశ్శాస్త్రమునకు సర్వబం
ధించిన పద్యములతోడను, అందందు చిన్న చిన్న వచనముల
తోడను వెలయునది.

ఉదా:—పారిజాతాపహరణము, విజయ విలాసము.

౨. వచనకావ్యము:—వచనముతోఁగూడి వెలయునది.

ఉదా:—వచనభారతము.

అలంకారము:—చమత్కార కారకములును రసోపసాగర కారకములును నగు శబ్దార్థములు అలంకారములనఁబడును.

ఇది ౧. శబ్దాలంకారము ౨. అర్థాలంకారము అని రెండువిధములు.

౧. శబ్దాలంకారము (Word Rythm):—శబ్దముల యొక్క కూడికచే వినుటకుఁ జదువుటకును మనోహరమైనది. ఇది ౧. అనుప్రాసము, ౨. యమకము, ౩. ముక్తపద గ్రస్తము మొదలైన భేదములుగలిగి యుండును.

౧. అనుప్రాసము:—మున్నుగొన్న వర్ణమునే పలు మాఱు వాడిన ననుప్రాస మేర్పడును.

ఉదా:—చరణానత శరణాగతభరణాతత కరుణాలయ

౨. యమకము:—వాడిన శబ్దమునే అర్థభేదముచే మఱల మఱల వాడిన యమక మేర్పడును.

ఉదా:—మముఁగని కరంబును గనికరంబున గరంబుఁ గరంబుఁ దట్టి యిట్లనియె.

౩. ముక్తపద గ్రస్తము:—విడిచిన శబ్దభాగమును తిరిగి నుడివిన నేర్పడును.

ఉదా:—నుదతీ నూతనమదనా మదనాగ తురంగ.

అర్థాలంకారములు(Figures of Speech):—అర్థము ప్రధానమై కావ్యమునకు శోభదెచ్చునవి:—

౧. ఉపమాలంకారము ౨. అనన్వయాలంకారము
 ౩. స్మరణాలంకారము ౪. రూపకాలంకారము
 ౫. ఉత్పేక్షాలంకారము ౬. సందేహాలంకారము
 ౭. భాంతిమదలంకారము ౮. విషమాలంకారము
 ౯. అతిశయోక్త్యలంకారము ౧౦. ఆక్షేపాలంకారము
 ౧౧. వ్యతిరేకాలంకారము ౧౨. సమాసోక్త్యలంకారము
 ౧౩. విరోధాభాసాలంకారము ౧౪. తుల్యయోగితాలంకారము
 ౧౫. దృష్టాంతాలంకారము ౧౬. అర్థాంతరన్యాసాలంకారము
 ౧౭. శ్లేషాలంకారము ౧౮. కావ్యలింగాలంకారము
- మొదలైన భేదములతో నొప్పును.

౧ ఉపమాలంకారము (పూర్ణోపమ) (Simile):—
 రెండు పదార్థములయందు మనోహరమగు సామ్యము గలిగినచో నుపమాలంకార మగును:—

౧. ఉపమానము, ౨. ఉపమేయము, ౩. సాధారణ ధర్మము, ౪. ఉపమావాచకము అను నాల్గుభాగములు గలిగినచో పూర్ణోపమ యగును.

ఉదా:—ఈముఖము చంద్రునివలె మనోహరముగ నున్నది.

- (౧) ఉపమానము:—చంద్రుడు
 (౨) ఉపమేయము:—ముఖము
 (౩) సాధారణ ధర్మము:—మనోహరము (ఉపమానోపమేయములకు సామాన్యగుణము).

(౪) ఉపమావాచకము:—పోలె, వలె, (పోలికను నూచించు వలె మొదలైనవి)

లుప్తోపమ:—ఉపమానోపమేయ సాధారణధర్మోపమా వాచకములలో నేదేని లోపించినచో లుప్తోపమ యగును.

ఉదా:—ముఖము చంద్రునివలె నున్నది.

౨. అనన్వయము:— ఉపమాన ఉపమేయత్వములు ఒక-చోట నే యుండునటులఁ దెల్పుట.

ఉదా:—రామునకు రాముఁడే సాటి.

౩. స్మరణము:—ఏదేని యొక వస్తువునుజూచి దానితో సమానమైన యిష్టవస్తువును స్మరించుట.

ఉదా:—శంపాలతతోడి నీలమేఘమును జూచి సత్య భామతోడి శ్రీకృష్ణునిఁ దలంచెను.

౪. రూపకము (Allegory):—ఉపమేయధర్మమును ఉపమానమునందు హృదయరంజకముగ నారోపించుట.

ఉదా:—ముఖచంద్రుఁడు దరహాస జ్యోత్స్నలను వెదజల్లుచున్నాఁడు.

౫. ఉత్పేక్ష (Metaphor):—ఉపమేయమునకు నుండు నుపమాన ధర్మమునుబట్టి యుపమేయము నుపమానముగా భావించుట.

(వస్తువుగానిది వస్తువుగాను, హేతువుగానిది హేతువు గాను, ఫలముగానిది ఫలముగాను, తలఁపఁబడును.)

ఉదా:—హిమాలయము పూర్వ పశ్చిమ సముద్రములకుఁ గొలగఱ్ఱవలె వెలయుచున్నది.

ఇది ౧ స్వరూప ౨ హేతు ౩ ఫలోత్పేక్షలుగా నుండును.

(౧) స్వరూపోత్పేక్షయందు ప్రకృతమేయప్రకృతముగఁ జెప్పఁబడును. (వస్తూత్పేక్ష యనునది స్వరూపోత్పేక్షకు నామాంతరము.)

ఉదా:—ఈచీఁకటిని చక్రవాకియొక్క విరహాగ్ని నుండి పుట్టిన పొగయని తలతును.

(౨) హేతుత్పేక్ష:—హేతువుకాని దానిని హేతువుగ నీక్షించుట.

ఉదా:—కమలిని సంతాపముచే జండుఁడు తయించుచున్నాఁడు—

(౩) ఫలోత్పేక్ష:—ఫలముగాని దానిని ఫలముగాఁ దెల్పుట.

ఉదా:—తన రథముయొక్కవృద్ధాశ్వములనుమార్చుటకాయేమి సూర్యుఁడు అశ్వజన్మస్థానముగు పడమటి దిక్కునకుఁ బోవుచున్నాఁడు.

౬. సందేహాలంకారము:—ఉపమేయమునందు ఉపమాన వస్తువుల సందేహము గలుగుట.

ఉదా:—ఇది చంద్రబింబమా! పద్మమా!

2. భ్రాంతిమదలంకారము:—ఉపమేయమును జూడ నుపమాన భ్రమగల్గుట.

ఉదా:—నీయశస్సు ఎల్లెడల వ్యాపింపఁగా శ్రీహరి క్షీరసాగరమును, శ్రీకంఠుఁడు కైలాసమును, బ్రహ్మహంస రాజమును వెదకుచున్నారు.

౩. విషమాలంకారము:—అసంగతార్థములకు సంఘటనము దెల్పుట.

ఉదా:—నక్కయెక్కడ - దేవలోకమెక్కడ.

౪. అతిశయోక్తి (Hyperbole):—వస్తువును ఉన్నదానికంటె హెచ్చుగాఁ జెప్పట.

ఉదా:—ఆ మేడలు చుక్కల నంటుచున్నవి.

౫. ఆక్షేపము:—ఇతరుఁడుచేయు కార్యము నాక్షేపించి తన యభీష్టము నాటఁజెప్పట.

ఉదా:—ఓ ప్రాణనాయకా! వదలి పోవుచున్నావు గదా! నా జన్మము నీయద్దేశ్యదేశంబుననే కలుగుఁగాక!

౬. వ్యతిరేకము:—ఉపమానముకంటె నుపమేయ మధికమని చెప్పట.

ఉదా:—కువలయద్వేషము గోరనిచో నబ్జ బాంధవుఁడు నీతేజమునకు సాటియగును.

౭. సమాసోక్తి:—ప్రకృతవస్తువుయొక్క విశేషణ సామ్యముచే నప్రకృతవస్తువు గమ్యమానమగుట.

ఉదా :—ప్రాచీముఖమును జంధ్రుఁ డనురక్తుఁడై ముద్దుఁ గొనుచున్నాఁడు.

౧౩. విరోధాభాసము :—విరోధమగుపడునట్లు చెప్పి పిదప శ్లేషాదులచే నావిరోధనివారణము చెప్పట.

ఉదా :—నీ కరము, ధర్మకరమయ్య ప్రతిపక్షధర్మభేది.

౧౪. తుల్యయోగిత :—ప్రకృతములకుఁగాని, యప్రకృతములకుఁగాని తుల్యభావము ప్రకటితమగుచుండుట.

ఉదా :—రాజా ! నీవు శత్రువులకు మిత్రులకు నరిష్టమిచ్చితివి.

౧౫. దృష్టాంతము :—ఉపమేయముతో ఉపమానమును బింబ, ప్రతిబింబ భావముచే దృష్టాంతీకరించుట, (ఇందు రెండు వాక్యము లుండును. బింబ ప్రతిబింబ భావమనఁగా సహజముగా భిన్నములైన వానిని సాదృశ్యముచే నభిన్నముగను వేర్వేరుగను జెప్పట.)

ఉదా :—గుణము తెలియకుండినను సుకవి వాక్యము కర్ణరసాయనముగ నుండును. పరిమళము నాఘ్రహణింప కుండినను మూలతీ కుసుమమాలిక నేత్రపర్వముగా నుండును.

౧౬. అర్థాంతరన్యాసము :—ఒక వాక్యార్థమును సమర్థించుటకై సామాన్యముగాఁగాని విశేషముగాఁగాని, మఱియొక వాక్యమును జెప్పట.

ఉదా :—౧ రావణుఁడు సీత నపహరించి చెడిపోయెను. దుష్కృత్యము కీడును గలిగించునుగదా ! ౨ వెల

లేని రతనముచే నొప్పు హిమవంతుని హిమము శోభాహీని చేయలేదు. ఒక దోషము గుణసముదాయమున మునిగి పోవును.

౧౭. శ్లేష:—ఒక్కపదముచే ననేకార్థములు ప్రతిపాదించుట.

ఉదా:—ఉన్నత తరులచే నొప్పుమీరుచు మంజులతలచే మించు కొమ్మల కాకరంబగు నప్పురం బారామంబు కడు నొప్పుమీరు. అంధకక్షయకరుఁ డుమానాథుఁడు మమ్మునేలుఁగాక !

౧౮. కావ్యలింగము:—సార్థకమైన కారణవాక్యముచే కార్యము నిరూపించి చెప్పట.

ఉదా:—ఓమన్మథజడుఁడా ! నావలనఁ బరాజయము నొందితివి. ఏమన నాచిత్తమున ముక్కంటి గలఁడుకాదె !